

Πανεπιστήμιο Κύπρου

Τμήμα Νομικής

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Η εμπορία προσώπων ως σύγχρονη μορφή δουλείας και η
απαγόρευση της από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο
Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων**

Μυριάνθη Παναγιώτου

Επιβλέπων Καθηγητής:
Δρ. Κώστας Παρασκευά

Λευκωσία
Δεκέμβριος 2021

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Χειμερινό Εξάμηνο 2021-2022

ΘΕΜΑ: Η εμπορία προσώπων ως σύγχρονη μορφή δουλείας και η απαγόρευση της από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ: Μυριάνθη Παναγιώτου.

ΙΔΙΟΤΗΤΑ: Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια Νομικής («Ποινική Δικαιοσύνη και Ανθρώπινα Δικαιώματα»).

ΑΡΙΘΜΟΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ:

ΑΡΙΘΜΟΣ ΛΕΞΕΩΝ: 15,246 (στον αριθμό λέξεων δεν περιλαμβάνονται: οι λέξεις του προηγούμενου και του παρόντος εξωφύλλου, οι υποσημειώσεις, ο πίνακας περιεχομένων και οι πηγές που βρίσκονται στις σελίδες 57-62).

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Συνοπτομογραφίες.....	v
Abstract.....	vi
Εισαγωγικές Παρατηρήσεις.....	1-5
Κεφάλαιο Πρώτο: Η νομοθετική προστασία της εμπορίας προσώπων από την ΕΣΔΑ.....	5
1. Οι μορφές του Άρθρου 4 της ΕΣΔΑ.....	5
1.1. Δουλεία.....	6
1.2. Είλωται.....	7
1.3. Αναγκαστική ή υποχρεωτική εργασία.....	9
2. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.....	10
Κεφάλαιο Δεύτερο: Ο προσδιορισμός της εμπορίας προσώπων ως μορφή εκμετάλλευσης.....	13
1. Τι συνιστά «εμπορία προσώπων» κατά το Πρωτόκολλο του Παλέρμο;	13
Κεφάλαιο Τρίτο: Η νομολογία του ΕΔΔΑ για την εμπορία – Σεξουαλική εκμετάλλευση.....	16
1. Υπόθεση <i>Rantsev v. Κύπρου και Ρωσίας</i>	16
1.1. Πραγματικά περιστατικά.....	16
1.2. Εμπορία προσώπων και Άρθρο 4 ΕΣΔΑ.....	19
1.3. Ο προσδιορισμός των θετικών υποχρεώσεων του Άρθρου 4.....	22
1.3.1. Το σύστημα βίζας «καλλιτεχνών».....	26
2. Υπόθεση <i>T.I. κ.ά.ν. Ελλάδας</i>	28
2.1. Πραγματικά περιστατικά.....	28
2.2. Αποτελεσματική προστασία θυμάτων εμπορίας προσώπων.....	31
Κεφάλαιο Τέταρτο: Η νομολογία του ΕΔΔΑ για την εμπορία – Εκμετάλλευση εργατών.....	33
1. Υπόθεση <i>Chowdury κ.ά. ν. Ελλάδας</i>	33
1.1. Πραγματικά περιστατικά.....	33
1.2. Κακές συνθήκες εργασίας και εκμετάλλευση.....	38
1.2.1. Ο ρόλος της συναίνεσης.....	39
1.3. Η συμβολή της <i>Chowdury</i>	41

1.3.1. Διακρίσεις στις μορφές του Άρθρου 4.....	42
1.3.2. Τήρηση των θετικών υποχρεώσεων.....	44
2. Υπόθεση <i>Zoletic</i> κ.ά. ν. <i>Αζερμπαϊτζάν</i>	48
2.1. Πραγματικά περιστατικά.....	48
2.2. Το μαχητό τεκμήριο συναίνεσης στη <i>Zoletic</i>	50
2.3. Θετικές υποχρεώσεις του Κράτους.....	52
2.3.1. Πότε υφίσταται υποχρέωση διεξαγωγής έρευνας;	52
2.3.2. Αποτελεσματική έρευνα.....	54
Επίλογος	55
Βιβλιογραφία	57
• Βιβλιογραφία	
• Αρθρογραφία	
• Νομοθεσία	
• Άλλου είδους πηγές	
Κατάλογος Αποφάσεων	62
• ΕΔΔΑ	
• Αποφάσεις εθνικών δικαστηρίων	

Συντομογραφίες

βλ.	βλέπε
ΔΟΕ (ILO)	Διεθνής Οργάνωση Εργασίας (International Labour Organization)
ΕΔΔΑ	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΣΔΑ	Ευρωπαϊκή Σύμβαση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων
ΜΚΟ	Μη Κυβερνητικός Οργανισμός/Μη Κυβερνητικοί Οργανισμοί
Πρωτόκολλο του Παλέρμο	Πρωτόκολλο για την Αποτροπή, την Καταστολή και την Τιμωρία της Παράνομης Διακίνησης Προσώπων με σκοπό τη Σεξουαλική και Οικονομική Εκμετάλλευση, ιδιαίτερα Γυναικών και Παιδιών
Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών	Συμπληρωματική Σύμβαση του 1956 για την Κατάργηση της Δουλείας, του Δουλεμπορίου και Θεσμών και Πρακτικών παρόμοιων με τη δουλεία
Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης	Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Καταπολέμηση της Εμπορίας Ανθρώπων
UNODC	United Nations Office on Drugs and Crime

Abstract

Η διπλωματική εργασία πραγματεύεται το φαινόμενο της εμπορίας προσώπων («human trafficking»), της παράνομης διακίνησης ατόμων και της εκπόρνευσης ή άλλου είδους εκμετάλλευσης τους, ως μορφή σύγχρονης δουλείας και τη συστηματική παραβίαση του Άρθρου 4 της ΕΣΔΑ. Μία σύντομη περιγραφή των μορφών που απαγορεύονται από το Άρθρο 4, κρίνεται απαραίτητη στο πρώτο κεφάλαιο, όπως και η αναφορά στη σπουδαιότητα του ΕΔΔΑ ως το αρμόδιο δικαστικό όργανο που εξετάζει την παραβίαση του Άρθρου 4 της Σύμβασης. Στο δεύτερο κεφάλαιο, θα επιχειρηθεί η παρουσίαση της έννοιας του όρου «εμπορία προσώπων», όπως συναντάται στο Πρωτόκολλο του Παλέρμο, έννοια η οποία χρησιμοποιείται από το ΕΔΔΑ στις υποθέσεις που αφορούν εμπορία προσώπων. Στο τρίτο και τέταρτο κεφάλαιο, θα αναλυθεί εκτενώς η νομολογία του ΕΔΔΑ για το ζήτημα της εμπορίας προσώπων μέσα από τη σεξουαλική εκμετάλλευση θυμάτων εμπορίας, αλλά και μέσω της εκμετάλλευσης παράτυπων εργατών.

Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Η εμπορία προσώπων αναντίλεκτα είναι ένα φαινόμενο που παρουσιάζει ενδιαφέρον, τόσο για την πολυπλοκότητα του ως έγκλημα και την έξαρση του στον ευρωπαϊκό χώρο ειδικότερα, όσο και για την αδυναμία αποτελεσματικής αντιμετώπισης του από τα κράτη. Η εξαιρετική δυσκολία που παρατηρείται στην πάταξη του, έγκειται στο γεγονός ότι πρόκειται για ένα συνεχώς εξελισσόμενο έγκλημα, με ευμετάβλητη φύση και διασυνοριακό χαρακτήρα.¹ Πώς ωστόσο, η εμπορία προσώπων αποτελεί μια σύγχρονη μορφή δουλείας και πώς αντιμετωπίζεται από το ΕΔΔΑ η ύπαρξη τέτοιων υποθέσεων;

Αρχικά, θα πρέπει να επισημανθεί ότι οι όροι «εμπορία προσώπων» και «δουλεία» χρησιμοποιούνται συχνά-και λανθασμένα κατά τη γνώμη μου-ως συνώνυμοι και προορίζονται για τη διατύπωση μορφών υποτέλειας και ανθρώπινης εκμετάλλευσης. Σύμφωνα με τον ακαδημαϊκό Jean Allain, όχι μόνο πρόκειται για δύο εννοιολογικά διακριτά φαινόμενα, αλλά και η ιστορική τους προέλευση διαφέρει.² Σε ότι αφορά τη δουλεία για παράδειγμα, οι αρχαίοι πολιτισμοί ακολουθούσαν πρακτικές δουλείας, οι οποίες εκτός από κοινωνικά αποδεκτές και νόμιμες, κρίνονταν απαραίτητες για τη δημιουργία σημαντικών έργων των τότε πολιτισμών.³ Εν αντιθέσει, η εμπορία προσώπων συνιστά μία νέα μορφή δουλείας (διαφορετική από την παραδοσιακή «σκλαβιά» των αρχαίων χρόνων), η οποία συναντάται μεταξύ άλλων: στην παράνομη διακίνηση προσώπων, στην αναγκαστική εργασία, στη σεξουαλική εκμετάλλευση, στην εργασία ανηλίκων, στην εξαναγκαστική πορνεία και στον εξαναγκασμό σε τέλεση γάμου.⁴

Με τη Γαλλική Επανάσταση και την ανάπτυξη ενός νέου πνευματικού κινήματος, εκφράζεται και καταγράφεται για πρώτη φορά, το 17^ο αιώνα μ.Χ. στη Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη, η ιδέα ότι όλοι οι άνθρωποι γεννιούνται ελεύθεροι και ίσοι.⁵ Έκτοτε, η ανάγκη για κατάργηση όλων των μορφών δουλείας αυξήθηκε, με

---

¹ 'Οδηγός για το χειρισμό περιπτώσεων εμπορίας προσώπων-Εθνικός Μηχανισμός Αναφοράς' (2004) Υπουργείο Εσωτερικών-Κυπριακή Δημοκρατία, σελ. 4.

² Jean Allain, 'Genealogies in human trafficking and slavery' στο: Ryszard Piotrowicz, Conny Rijken and Baerbel Heide Uhl (επιμ.), *Routledge Handbook of Human Trafficking* (Routledge, 2018), σελ. 2.

³ Silvia Scarpa, *Trafficking in human beings: Modern Slavery* (Oxford University Press, 2008), σελ. 3-4 (βλ. σχετικά την αναφορά στην αρχαία Ελλάδα και την παράθεση γνωμικού του φιλόσοφου Αριστοτέλη, ο οποίος θεωρούσε ότι κάποιοι άνθρωποι είναι προορισμένοι στο να γίνονται δούλοι).

⁴ *Ibid.*

⁵ Άρθρο 1 - Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη:

τα κράτη να απαγορεύουν τη δουλεία και να την αντιμετωπίζουν ως κάτι ανήθικο, χωρίς εντούτοις η κατάργηση των πρακτικών που συνιστούν τη δουλεία, να συνεπάγεται αυτόματα και τον τερματισμό τους.⁶ Από την Οικουμενική Διακήρυξη, έχουν ακολουθήσει διάφορα νομοθετικά κείμενα τα οποία αφενός υπογραμμίζουν τη σημασία της απόλαυσης της ελευθερίας και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και αφετέρου, τονίζουν την απαγόρευση όλων των μορφών δουλείας. Πέραν εξάλλου, από τη συστηματική καταπάτηση των δικαιωμάτων των θυμάτων εμπορίας και την οικονομική, σεξουαλική ή άλλης μορφής εκμετάλλευση προσώπων, οι θύτες παραβιάζουν αξίες-άρρηκτα συνδεδεμένες με τον πυρήνα φιλελεύθερων δημοκρατιών-όπως είναι ο σεβασμός και η διατήρηση της αξιοπρέπειας και της αυτοδιάθεσης όλων των ανθρώπων.⁷

Με την αναγνώριση της εμπορίας προσώπων ως σύγχρονη μορφή δουλείας και τη σταδιακή απομάκρυνση από τις παραδοσιακές μορφές δουλείας και σκλαβιάς (όπου το υποκείμενο της δουλείας αντιμετωπιζόταν ως «res», δηλαδή ως ιδιοκτησία του κυρίου του), τα στοιχεία που εμφανίζονται στις μορφές σύγχρονης δουλείας, είναι το χαμηλό κόστος «αγοραπωλησίας» ανθρώπων, τα υψηλά κέρδη για τον έμπορο, οι βραχυπρόθεσμες σχέσεις μεταξύ θυμάτων και εμπόρων και η ανάδυση ενός νέου φαινομένου· των «σκλάβων μιας χρήσης».⁸ Μείζον ρόλο διαδραματίζει και ο παράγοντας της υψηλής ζήτησης, που ευνοεί τη διαιώνιση της εκμετάλλευσης προσώπων και των υπηρεσιών τους.⁹ Τα τεράστια έσοδα που πηγάζουν από την εκμετάλλευση προσώπων και συγκεκριμένα από τη σεξουαλική εκμετάλλευση (ως ένα από τα είδη της εμπορίας προσώπων), εκτιμούνται ότι φθάνουν τα 2,7 δισεκατομμύρια ευρώ το χρόνο στην ΕΕ, φανερώνοντας έτσι τις διαστάσεις αυτής της μαστιγας στον ευρωπαϊκό κόσμο.¹⁰

«Οι άνθρωποι γεννιούνται και παραμένουν ελεύθεροι, με ίσα δικαιώματα. Κοινωνικές διακρίσεις γίνονται μόνο με γνώμονα το κοινό συμφέρον».

⁶ *Supra* n. 3.

⁷ Dominika Borg Jansson, *Modern Slavery: A Comparative Study of the Definition of Trafficking in Persons* (Brill Nijhoff, 2015), σελ. 56.

⁸ Kevin Bales, *Disposable People: New Slavery in the Global Economy* (University of California Press, 1999), σελ. 14.-15 (βλ. σελ. 15 και την εξήγηση του συγγραφέα για τους «σκλάβους μιας χρήσης»: σε αντίθεση με το τι ίσχυε την εποχή του «σκλαβοπάζαρου», οι έμποροι δεν ενδιαφέρονται στο να κρατήσουν τα θύματα, όταν αυτά δεν καθίστανται χρήσιμα για προσφορά υπηρεσιών μέσω λόγου χάριν της αναγκαστικής εργασίας).

⁹ ‘Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών σχετικά με τη στρατηγική της ΕΕ για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων 2021-2015’ (2021) Ευρωπαϊκή Επιτροπή, σελ. 1.

¹⁰ ‘Report from the Commission to the European Parliament and Council-Third report on the progress made in the fight against trafficking in human beings (2020) as required under Article 20 of Directive 2011/36/EU on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims’ (2020) European Commission, σελ. 1.

Μεγάλη ανησυχία προκαλείται και από τις στατιστικές εκτιμήσεις για τα θύματα εμπορίου. Στο «Global Report on Trafficking in Persons 2020», αναφέρεται ότι το έτος 2018 για κάθε δέκα θύματα που έχουν εντοπιστεί παγκοσμίως, περίπου τα πέντε θύματα είναι ενήλικες γυναίκες και τα δύο θύματα, κορίτσια.¹¹ Παράλληλα, το ένα τρίτο του συνόλου των εντοπισμένων θυμάτων, είναι παιδιά,¹² ενώ το 20% αποτελεί το ποσοστό ενήλικων ανδρών.¹³ Τα προαναφερόμενα στατιστικά στοιχεία, αποδεικνύουν τη συνεχή εκμετάλλευση ευάλωτων ομάδων (όπως είναι τα παιδιά)¹⁴ και ότι οι γυναίκες είναι το φύλο που φαίνεται να κινδυνεύει περισσότερο στο να αποτελέσει το θύμα μίας μορφής δουλείας.

Η σημασία λοιπόν, της απαγόρευσης δουλείας και της αναγκαστικής εργασίας από την ΕΣΔΑ, είναι τεράστια, καθότι οι ολοένα αυξανόμενοι αριθμοί θυμάτων εμπορίας προσώπων και η εξαθλίωση τους, αποδεικνύουν το βαθύ πλήγμα που επιφέρεται στην κοινωνία από τη μεθοδική παραβίαση θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών. Με την ΕΣΔΑ, ενισχύεται η προστασία προσώπων που αποτελούν θύματα σύγχρονης δουλείας, ενώ συνάμα, με την εξέταση από ένα αμερόληπτο και ανεξάρτητο δικαστήριο (το ΕΔΔΑ), των υποθέσεων οι οποίες περιλαμβάνουν περιπτώσεις εμπορίας προσώπων,¹⁵ επιτυγχάνεται ο στόχος της εναρμονισμένης πολιτικής της ΕΕ εναντίον του οργανωμένου εγκλήματος και όλων των ειδών εκμετάλλευσης και υποδούλωσης ανθρώπων.¹⁶ Είναι αξιοσημείωτη η αναφορά, στο Άρθρο 4 της ΕΣΔΑ ενός δικαιώματος απόλυτου χαρακτήρα,¹⁷ από το οποίο δε δύναται να υπάρξει καμία παρέκκλιση,¹⁸ ούτε σε καταστάσεις που επιφέρουν κήρυξη ενός κράτους σε έκτακτη ανάγκη.¹⁹ Όπως

---

¹¹ 'Global Report on Trafficking in Persons 2020' (2020) UNODC, σελ. 9.

¹² Άρθρο 2 (6) της Οδηγίας 2011/36/ΕΕ:

«...ως «παιδί» νοείται κάθε πρόσωπο ηλικίας κάτω των δεκαοκτώ ετών.»

¹³ *Supra* n. 10.

¹⁴ Βλ. *Supra* n. 9, σχετικά με τον αριθμό των θυμάτων εμπορίας προσώπων στην ΕΕ (περίπου 14,000 θύματα για τα έτη 2017-2018) και την ταυτότητα αυτών των προσώπων (σχεδόν ένα στα τέσσερα θύματα εμπορίας στην ΕΕ είναι παιδί).

¹⁵ Αντώνης Μαγγανάς, Χαράλαμπος Χρυσανθάκης, Δημήτρης Βανδώρος και Λίλα Καρατζά (επιμ.) *Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Νομολογία & Ερμηνευτικά Σχόλια* (3η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, 2011), σελ. 3.

¹⁶ *Supra* n. 9, σελ. 3.

¹⁷ Άρθρο 4 ΕΣΔΑ - Απαγόρευση της δουλείας και των καταναγκαστικών έργων:

«1. Ουδείς δύναται να κρατηθή εις δουλείαν ή ειλωτείαν.

2. Ουδείς δύναται να υποχρεωθή εις αναγκαστικήν ή υποχρεωτικήν εργασίαν...»

¹⁸ *Supra* n. 15, σελ. 69.

¹⁹ Άρθρο 15 ΕΣΔΑ - Παρέκκλιση σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης:

«1. Εν περιπτώσει πολέμου ή ετέρου δημοσίου κινδύνου απειλούντος την ζωήν του έθνους, έκαστον υψηλόν συμβαλλόμενον μέρος δύναται να λάβη μέτρα κατά παράβασιν των υπό της παρούσης Συμβάσεως προβλεπομένων

προσδιορίζεται και στις υποθέσεις *Siliadin v. Γαλλίας*,²⁰ και *Rantsev v. Κύπρου και Ρωσίας*,²¹ κανένα πρόσωπο δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να υποβάλλεται σε καθεστώς δουλείας ή ειλωτείας ή σε αναγκαστική εργασία ή υποχρεωτική εργασία.

Λαμβάνοντας υπόψη το ότι η ΕΣΔΑ είναι ένα ζωντανό κείμενο που ερμηνεύεται στο πλαίσιο των σύγχρονων κοινωνικών θεσμών,²² και που στόχος σύνταξης του ήταν η διασφάλιση της διατήρησης δημοκρατικών αξιών, η μη ρητή συμπερίληψη της εμπορίας προσώπων ως μορφή δουλείας στο Άρθρο 4 της Σύμβασης,²³ δε συνέστησε κώλυμα για το ΕΔΔΑ, στο να συγκαταλέξει τις υποθέσεις εμπορίας στο εν λόγω άρθρο.²⁴ Σύμφωνα δε, με την υπόθεση *S.M. v. Κροατίας*,²⁵ πέραν από τη γενική απόφαση του ΕΔΔΑ για την ένταξη της εμπορίας προσώπων στο απαγορευτικό περιεχόμενο του Άρθρου 4, εάν οι πραγματικές περιστάσεις μίας υπόθεσης το επιτρέπουν, δύναται να εγερθούν ισχυρισμοί για παραβίαση δικαιωμάτων τα οποία καλύπτονται από άλλες πρόνοιες της Σύμβασης.²⁶ Επιπρόσθετα, όπως έχει λεχθεί στην υπόθεση *Rantsev*,²⁷ η εμπορία προσώπων εμπίπτει άμεσα στο πεδίο εφαρμογής του Άρθρου 4, χωρίς να κρίνεται απαραίτητη μία αξιολόγηση για ένταξη αυτής της μορφής σε μία από τις τρεις αναφερόμενες κατηγορίες του Άρθρου 4 (δουλεία, ειλωτεία/υποτέλεια και αναγκαστική ή υποχρεωτική εργασία).²⁸ Δε θα πρέπει άλλωστε να λησμονείται, ότι οι συνθήκες εξαθλίωσης που επικρατούν σε διάφορες χώρες (παραδείγματος χάριν: Ρουμανία, Ουκρανία, Νεπάλ, Ινδία, Κίνα), η ανέχεια, οι διακρίσεις σε βάρος των μειονοτήτων, η χρήση νέων μεθόδων στο οργανωμένο έγκλημα,²⁹ η βία κατά των γυναικών, οι κοινωνικές ανισότητες και η επιδείνωση της ευάλωτης οικονομικής

υποχρεώσεων, εν τω απαιτούμένω υπό της καταστάσεως απολύτως αναγκαίω ορίω και υπό τον όρον όπως τα μέτρα ταύτα μη αντιτίθενται εις τας άλλας υποχρεώσεις τας απορροούσας εκ του διεθνούς δικαίου.

2. Η προηγουμένη διάταξις ουδεμίαν επιτρέπει παράβασιν του άρθρου 2, ειμή δια την περίπτωσιν θανάτου συνεπεία κανονικών πολεμικών πράξεων, ή των άρθρων 3, 4 (παράγ. 1) και 7.»

²⁰ *Siliadin v. Γαλλίας* Αίτ. Αρ. 73316/01 (ΕΔΔΑ, 26 Ιουλίου 2005).

²¹ *Rantsev v. Κύπρου και Ρωσίας* Αίτ. Αρ. 25965/04 (ΕΔΔΑ, 7 Ιανουαρίου 2010).

²² *Ibid*, παρ. 277-278.

²³ ‘Guide on Article 4 of the European Convention on Human Rights. Prohibition of slavery and forced labour’ (2021) Council of Europe/European Court of Human Rights, σελ. 5-6.

²⁴ *Supra* n. 7, σελ. 58-59.

²⁵ *S.M. v. Κροατίας* Αίτ. Αρ. 60561/04 (ΕΔΔΑ, 25 Ιουνίου 2018).

²⁶ *Supra* n. 23, σελ. 6-7. (βλ. σχετικά: Karen Reid, *A practitioner’s guide to the European convention on human rights* (5η έκδοση, Sweet & Maxwell, 2015), σελ. 567).

²⁷ *Supra* n. 21, παρ. 277.

²⁸ Κώστας Παρασκευάς, *Κυπριακό Συνταγματικό Δίκαιο: Θεμελιώδη Δικαιώματα & Ελευθερίες* (Νομική Βιβλιοθήκη, 2015), σελ. 125.

²⁹ *Supra* n. 1, σελ. 4-5. *Supra* n. 7, σελ. 52-54.

κατάστασης ορισμένων ατόμων λόγω της πανδημίας Covid-19,³⁰ είναι μόνο λίγα από τα αίτια που οδήγησαν στην ένταση του φαινομένου στην Ευρώπη και στην αναγκαιότητα, όσο ποτέ άλλοτε, για αναχαίτιση της έξαρσης αυτής της μορφής σύγχρονης δουλείας.³¹

Κεφάλαιο Πρώτο: Η νομοθετική προστασία της εμπορίας προσώπων από την ΕΣΔΑ

1. Οι μορφές του Άρθρου 4 της ΕΣΔΑ

Το ΕΔΔΑ έχει ασχοληθεί μέχρι σήμερα, με ελάχιστες μόνο υποθέσεις που αφορούν το Άρθρο 4, παρά το γεγονός ότι αυτό το άρθρο αναφέρεται σε ένα απόλυτο δικαίωμα, που χωρίς την κατοχύρωση του δε θα μπορούσε να νοηθεί μια δημοκρατική κοινωνία.³² Η αιτία για την καταχώριση μικρού αριθμού προσφυγών στο ΕΔΔΑ που αφορούν την απαγόρευση μορφών της δουλείας, εντοπίζεται στη δυσκολία στοιχειοθέτησης του αδικήματος της δουλείας. Οι εξελίξεις όμως που σημειώθηκαν πρόσφατα, με την εισροή νέων υποθέσεων που σχετίζονται με την παραβίαση του άρθρου, δίνουν την απαραίτητη ώθηση, ούτως ώστε να παραχθεί νομολογιακό έργο που θα επιτρέψει την ενσωμάτωση νέων πρακτικών δουλείας στο Άρθρο 4, αλλά και θα αναπτύξουν περαιτέρω την ερμηνεία της εμπορίας προσώπων.

Ήδη μέσω της υπόθεσης *Siliadin*, το ΕΔΔΑ επέκτεινε την εφαρμογή του Άρθρου 4, με σκοπό να καλύπτει και άλλες μορφές, όπως αυτήν την οποία είχε υποστεί η προσφεύγουσα στη συγκεκριμένη υπόθεση και αφορούσε την κατάσταση ‘οικιακής δουλείας’ (domestic slavery).³³ Επιπρόσθετα, και από την έκδοση της απόφασης *Rantsev*, δίνεται η δυνατότητα για προσφυγή στο ΕΔΔΑ για καταγγελία συμπεριφορών που συνιστούν σωματεμπορία και που παίρνουν τη μορφή σεξουαλικών (ή άλλου είδους) εκμεταλλεύσεων.³⁴ Αν και στην υπόθεση της *Rantseva*, δεν ακολουθήθηκε η συνήθης πρακτική με την εξέταση του εάν θα μπορούσαν οι πραγματικές

---

³⁰ *Supra* n. 9, σελ. 2.

³¹ *Ibid.*

³² David Harris, Michael O’ Boyle και Colin Warbrick (επιμ.), *Law of the European Convention on Human Rights* (3η έκδοση, Oxford University Press, 2014), σελ. 278.

³³ *Ibid.*

³⁴ David Harris, Michael O’ Boyle και Colin Warbrick (επιμ.), *Law of the European Convention on Human Rights* (4η έκδοση, Oxford University Press, 2018), σελ 284-286.

περιστάσεις της υπόθεσης να εφαρμοστούν στις μορφές του Άρθρου 4,³⁵ η υπόθεση αποτέλεσε το θεμέλιο λίθο για την ένταξη του αδικήματος της εμπορίας στο Άρθρο. Ποια είναι όμως, η ερμηνεία που δίνεται από το ΕΔΔΑ στις διάφορες άλλες μορφές του Άρθρου και πότε μια περίπτωση μπορεί να ενταχθεί σε κάποια από αυτές και ως αποτέλεσμα, να απαγορευτεί άμεσα ως αντίθετη στην ανθρώπινη αξιοπρέπεια;

1.1. Δουλεία

Η κατάσταση της δουλείας, επεξηγήθηκε λεπτομερώς στην υπόθεση *Siliadin*, όπου το ΕΔΔΑ βασίστηκε στον ορισμό της δουλείας που δόθηκε από τη Διεθνή Σύμβαση κατά της Δουλείας του 1926. Από το πρώτο κιάλας άρθρο της εν λόγω Σύμβασης, εισάγεται η απαγόρευση της δουλείας ως η κατάσταση ενός ατόμου που υπόκειται στην ιδιοκτησία άλλου προσώπου και που εις βάρος του, ασκούνται όλες οι εξουσίες του δικαιώματος κυριότητας.³⁶ Η δουλεία όπως αναφέρεται στην προαναφερόμενη Σύμβαση, αλλά όπως ερμηνεύτηκε και στην υπόθεση *Siliadin*, νοείται ως μία κατάσταση κατά τη διάρκεια της οποίας, το θύμα δεν αντιμετωπίζεται ως πρόσωπο που πρέπει να απολαμβάνει δικαιώματα και ελευθερίες.³⁷ Η διαφοροποίηση όμως που εμφανίζεται στις σύγχρονες μορφές δουλείας, σε σχέση με την κλασσική μορφή της σκλαβιάς και του δουλεμπορίου, ανάγκασαν το ΕΔΔΑ να λάβει υπόψη το σκεπτικό που είχε υιοθετηθεί και στις υποθέσεις του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου για τη Γιουγκοσλαβία, το οποίο αναφερόταν στην νέα αντίληψη για τις μορφές δουλείας.³⁸ Οι μορφές σύγχρονης δουλείας βέβαια, φαίνεται να περιλαμβάνουν και πάλι την άσκηση εξουσιών επί του θύματος, όπως και περιορισμό της ελευθερίας των προσώπων.³⁹

Η υπαγωγή ενός συνόλου πράξεων στην περίπτωση της δουλείας του Άρθρου 4, αποφασίζεται όλως εξαιρετικώς και μόνο σε περιπτώσεις όπου το θύμα βρίσκεται πλήρως κάτω

---

³⁵ Vladislava Stoyanova, 'Dancing on the Borders of Article 4: Human Trafficking and the European Court of Human Rights in the Rantsev case' (2012) Volume 30 Issue 2 Netherlands Quarterly of Human Rights, σελ. 163-165.

³⁶ *Supra* n. 20, παρ. 112.

³⁷ *Ibid*, παρ. 123.

³⁸ *Supra* n. 15, σελ. 70.

³⁹ *Supra* n. 21, παρ. 280.

από την ιδιοκτησία του θύτη του.⁴⁰ Στην υπόθεση *Twenty-one detainees v. Federal Republic of Germany*,⁴¹ το ΕΔΔΑ αποφάνθηκε ότι για την περίπτωση κρατούμενων που βρίσκονται στις φυλακές και τους ζητείται η εκτέλεση εργασίας, οι έννοιες της «δουλείας» (όπως και της «υποτέλειας»), δε θα μπορούσαν να τύχουν εφαρμογής.⁴² Συμπερασματικά, το ΕΔΔΑ αντιμετωπίζει ως «δουλεία», μόνο τις πιο σοβαρές μορφές της άσκησης ενός δικαιώματος κυριότητας επάνω στο θύμα. Η διαβάθμιση που εμφανίζεται στο Άρθρο 4, μεταξύ των τριών μορφών (με τη δουλεία να βρίσκεται στην κορυφή ως η πιο έντονη μορφή εκμετάλλευσης),⁴³ υποχωρεί σε ορισμένες περιπτώσεις στις οποίες υπάρχει το στοιχείο της αλληλοεπικάλυψης των μορφών, όπου δύσκολα μπορεί να διακριθούν τα όρια μεταξύ των μορφών (ιδίως σε περιπτώσεις ειλωτείας και αναγκαστικής εργασίας).

1.2. Ειλωτεία

Η μορφή της ειλωτείας αναφέρεται στο ίδιο εδάφιο με τη δουλεία, αλλά μεταξύ τους παρατηρείται μια λεπτή διάκριση. Η διαφορά έγκειται στο βαθμό άσκησης εξουσιών στο θύμα, με την ειλωτεία να αποτελεί μια κατάσταση κατά την οποία, απαιτείται η προσφορά υπηρεσιών και εργασίας από ένα πρόσωπο που εξαναγκάζεται να υπακούει και στις πλείστες των περιπτώσεων, στερείται της ελευθερίας του.⁴⁴ Αξιοσημείωτη είναι και η αναφορά της «ειλωτείας» στη διακρατική προσφυγή της *Κύπρου v. Τουρκίας*,⁴⁵ όπου η Κύπρος ισχυρίστηκε ότι η περίπτωση των αγνοούμενων που βρίσκονταν ακόμη υπό τουρκική κατοχή, συνιστούσε παραβίαση του Άρθρου 4 (1).⁴⁶ Παρά τη σχεδόν μηδαμινή ενασχόληση του ΕΔΔΑ με την εξέταση του συγκεκριμένου ισχυρισμού,⁴⁷ η έγερση τέτοιων ισχυρισμών για την ένταξη της κατάστασης αγνοούμενων στο Άρθρο 4 (1), ενδέχεται στο μέλλον να αποτελέσει αντικείμενο

⁴⁰ Pieter van Dijk, Fried van Hoof, Arjen van Rijn και Leo Zwaak (επιμ.), *Theory and Practice of the European Convention of Human Rights* (4η έκδοση, Intersentia, 2006), σελ. 444.

⁴¹ Αίτ. Αρ. 3134/67, 3172/67 και 3188-3206/67, *Twenty-one detainees v. Federal Republic of Germany* (1968), Απόφαση ημερομηνίας 6 Απριλίου 1968.

⁴² Steven Greer, *The European Convention on Human Rights (Achievements, Problems and Prospects)* (Cambridge University Press, 2006), σελ. 237, (βλ. επίσης: *Supra* n. 40, σελ. 444).

⁴³ Vladislava Stoyanova, *Human Trafficking and Slavery Reconsidered* (Cambridge University Press, 2017), σελ. 286.

⁴⁴ Robin G.A. White και Clare Overy (επιμ.) *The European Convention on Human Rights* (5η έκδοση, Oxford University Press, 2010), σελ. 196-197. *Supra* n. 28, σελ. 124.

⁴⁵ *Κύπρος v. Τουρκίας* Αίτ. Αρ. 25781/94 (ΕΔΔΑ, 10 Μαΐου 2001).

⁴⁶ Robin G.A. White και Clare Overy (επιμ.), *The European Convention on Human Rights* (4η έκδοση, Oxford University Press, 2006), σελ. 111.

⁴⁷ *Ibid.*

εκτίμησης από το Δικαστήριο για τη συμπερίληψη και τέτοιων περιστάσεων στο Άρθρο και την περαιτέρω διεύρυνση της εφαρμογής του Άρθρου 4.

Στην υπόθεση *Siliadin*, το ΕΔΔΑ αποφάσισε ότι το Άρθρο 4 παραβιάζόταν λόγω της κατάστασης υποτέλειας και της αναγκαστικής εργασίας στην οποία περιήλθε η προσφεύγουσα. Η υπόθεση αφορούσε ένα δεκαπεντάχρονο κορίτσι από το Τόγκο που εισήλθε στη Γαλλία κατέχοντας τουριστική βίζα και ξεκίνησε να εργάζεται ως οικιακή βοηθός.⁴⁸ Είχε συμφωνηθεί μεταξύ της προσφεύγουσας και των εργοδοτών της, ότι η *Siliadin* θα εργαζόταν κοντά τους, μέχρι να συγκεντρωθεί το ποσό που χρειαζόταν για την αγορά του αεροπορικού της εισιτηρίου, ενώ συνάμα, η εργοδότης της *Siliadin*, υποσχέθηκε ότι θα εντόπιζε κάποιο σχολείο για τη *Siliadin* και ότι θα διευθετούσε το ζήτημα της άδεια παραμονής της προσφεύγουσας στη Γαλλία.⁴⁹ Ωστόσο, η εργοδότης αθέτησε όλες τις υποσχέσεις, δεν έδινε καθόλου χρήματα στη *Siliadin* ως αμοιβή για την εργασία της και επίσης, κρατούσε τα ταξιδιωτικά έγγραφα της προσφεύγουσας.⁵⁰ Η εκμετάλλευση των εργασιακών συνθηκών της *Siliadin*, ενισχύθηκε, όταν η αρχική εργοδότης «δάνεισε» τη *Siliadin* σε άλλους εργοδότες. Η προσφεύγουσα, δούλευε καθημερινά, με εξαντλητικά ωράρια και χωρίς να της καταβάλλεται μισθός. Οι αρχές άσκησαν ποινική δίωξη κατά των εργοδοτών της *Siliadin*, αποτέλεσμα της οποίας όμως, ήταν η αθώωση των κατηγορούμενων από όλες τις κατηγορίες. Η προσφεύγουσα κατέφυγε στο ΕΔΔΑ, ισχυριζόμενη την παραβίαση του Άρθρου 4 από τις πράξεις των εργοδοτών της.

Το ΕΔΔΑ καταδίκασε τη Γαλλία για παραβίαση του Άρθρου 4 και αποφάσισε ότι η κατάσταση της *Siliadin*, δε συνιστούσε δουλεία, αλλά η εκμετάλλευση εις βάρος της, είχε λάβει τη μορφή της ειλωτείας και αναγκαστικής εργασίας.⁵¹ Συγχρόνως, εντόπισε παραβίαση των θετικών υποχρεώσεων από τη Γαλλία αναφορικά με τη μη ύπαρξη κατάλληλου και αποτελεσματικού νομοθετικού και διοικητικού πλαισίου, στο οποίο η προσφεύγουσα θα μπορούσε να ανατρέξει για να της παρασχεθεί προστασία.⁵² Οι πρόνοιες του γαλλικού ποινικού

---

⁴⁸ *Supra* n. 34, σελ. 282.

⁴⁹ *Ibid.*

⁵⁰ *Ibid.*

⁵¹ *Supra* n. 20, παρ.122.

⁵² Holly Cullen, 'Siliadin v France : Positive Obligations under Article 4 of the European Convention on Human Rights' Volume 6 Issue Human Rights Law Review, σελ. 585.

νόμου, κάλυπταν τις περιπτώσεις εκμετάλλευσης μέσω εργασίας και απαγόρευαν τις εργασιακές συνθήκες που δε συμβάδιζαν με την ανθρώπινη αξιοπρέπεια.⁵³

Ωστόσο, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι ο ποινικός αυτός νόμος, δεν προστάτευε επαρκώς τα δικαιώματα που απορρέουν από το Άρθρο 4. Αφ' ης στιγμής όμως, δεν δύναται να υφίσταται κάποιος νόμος σε ευρωπαϊκή χώρα που να προνοεί για τη δυνατότητα ενός ατόμου να κυριαρχεί έναντι άλλου (δηλαδή, δεν υπάρχει νόμος που να αναγνωρίζει τη δουλεία με τον τρόπο που ερμηνεύεται από το ΕΔΔΑ), η απαίτηση για την ύπαρξη αυτής της διάταξης από το ΕΔΔΑ, ήταν μεγάλη.⁵⁴ Παρά την απροθυμία του Δικαστηρίου να δώσει επιπλέον εξηγήσεις σχετικά με τη συμμόρφωση προς αυτό το κομμάτι των θετικών υποχρεώσεων, διαπιστώθηκε ότι η Γαλλία παραβίαζε το Άρθρο 4 της ΕΣΔΑ, καθώς είχε αποτύχει να ποινικοποιήσει τις πράξεις ειλωτείας και αναγκαστικής εργασίας, με αποτέλεσμα οι εργοδότες της προσφεύγουσας, να αθωωθούν.

1.3. Αναγκαστική ή υποχρεωτική εργασία

Στην υπόθεση *Van der Musselle v. Βελγίου*,⁵⁵ λέχθηκε ότι η (λιγότερο σοβαρή) μορφή της αναγκαστικής ή υποχρεωτικής εργασίας του Άρθρου 4, καλύπτει την εκτέλεση όλων των ειδών εργασίας και όχι μόνο τις χειρωνακτικές.⁵⁶ Στην ίδια υπόθεση, αξιολογήθηκαν τα συστατικά στοιχεία της αναγκαστικής και υποχρεωτικής εργασίας, με το ΕΔΔΑ να καταλήγει στο πόρισμα ότι προκειμένου να εκτιμηθεί εάν μία περίπτωση εμπίπτει σε αυτή τη μορφή του Άρθρου, είναι πρωτίστως σημαντική η εξέταση για τη διενέργεια εργασίας υπό καθεστώς υποβολής απειλών προς τους εργαζόμενους.⁵⁷ Επιπρόσθετα, το ΕΔΔΑ διερευνά κατά πόσο το άτομο που ισχυρίζεται ύπαρξη αναγκαστικής και υποχρεωτικής εργασίας, έχει προσφέρει εθελοντικά τις υπηρεσίες του.⁵⁸ Στην υπόθεση *Van der Musselle v. Βελγίου*, ο προσφεύγων είχε επιλέξει το επάγγελμα του δικηγόρου, λαμβάνοντας υπόψη του γεγονότος ότι θα μπορούσε να του ζητηθεί να παράσχει τις υπηρεσίες του σε άπορους. Το ΕΔΔΑ αποφάσισε ότι η εργασία του δικηγόρου εκτελέστηκε στο πλαίσιο προσφοράς κοινωνικού έργου και ότι δε μπορούσε να χαρακτηριστεί

⁵³ *Supra* n. 20, παρ. 142.

⁵⁴ *Supra* n. 43, σελ. 246.

⁵⁵ *Van der Musselle v. Βελγίου* Αίτ. Αρ. 8919/80 (ΕΔΔΑ, 23 Νοεμβρίου 1983).

⁵⁶ Karen Reid, *A practitioner's guide to the European convention on human rights* (5η έκδοση, Sweet & Maxell, 2015), σελ. 569.

⁵⁷ *Ibid.*

⁵⁸ *Ibid.*

ως άλογη για το τι θα αναμενόταν από την άσκηση του συγκεκριμένου επαγγέλματος, ούτε δυσανάλογα δαπανηρή ή χρονοβόρα για τον αιτητή.⁵⁹

Στην απόφαση *C.N. και V. ν. Γαλλίας*,⁶⁰ η οποία αφορούσε και πάλι περίπτωση αλλοδαπών οικιακών βοηθών, το Δικαστήριο επέλεξε να διαχωρίσει την περίπτωση της πρώτης προσφεύγουσας από τη δεύτερη, καθότι η πρώτη προσφεύγουσα, είχε υπομείνει εξαντλητικές ώρες εργασίας, χωρίς δικαίωμα ξεκούρασης ή ελεύθερου χρόνου και είχε εξαναγκαστεί σε εργασία υπό την απειλή της απέλασης της.⁶¹ Για τη δεύτερη προσφεύγουσα, η οποία είχε την ευκαιρία να παρευρίσκεται στο σχολείο και να βρίσκει χρόνο για τις εργασίες του σχολείου, το ΕΔΔΑ ορθά δεν αποφάσισε ότι υπήρξε παραβίαση του Άρθρου 4, μιας και η πρώτη προσφεύγουσα είχε να αντιμετωπίσει πολύ πιο δυσβάστακτους όρους εργασίας.⁶² Αναφορικά με την τελευταία, το Δικαστήριο αποφάσισε ότι το καθεστώς στο οποίο εργαζόταν ως οικιακή βοηθός, συνιστούσε ειλωτεία και αναγκαστική εργασία και συνάμα, διαχώρισε για πρώτη φορά, τη θετική υποχρέωση για ύπαρξη κατάλληλου νομοθετικού πλαισίου, από την υποχρέωση διενέργειας αποτελεσματικής έρευνας.⁶³

2. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων

Στις 1 Νοεμβρίου 1998, το Πρωτόκολλο υπ' Αριθμό 11 της ΕΣΔΑ, τέθηκε σε ισχύ και σήμανε την ίδρυση ενός νέου, μόνιμου Δικαστηρίου, το οποίο έχει τη μεγαλύτερη εδαφική δικαιοδοσία από οποιοδήποτε άλλο μόνιμο Δικαστήριο στον κόσμο.⁶⁴ Η ίδρυση ενός διεθνούς οργάνου που θα έλεγχε την εφαρμογή των προνοιών της ΕΣΔΑ, αποτελεί έναν από τους πιο σημαντικούς σταθμούς για την ανθρωπότητα και την προστασία όλων των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών. Το Δικαστήριο είναι υπεύθυνο για την εξέταση διακρατικών και ατομικών προσφυγών που αφορούν την παραβίαση των διατάξεων της ΕΣΔΑ και οι αποφάσεις

---

⁵⁹ *Ibid.*

⁶⁰ *C.N. and V ν. Γαλλίας* Αίτ. Αρ. 67724/09 (ΕΔΔΑ, 11 Οκτωβρίου 2012).

⁶¹ *Ibid*, παρ. 105-110.

⁶² *Ibid*, παρ. 73-76.

⁶³ *Supra* n. 28, σελ. 125.

⁶⁴ *Supra* n. 44, σελ. 20.

του, είναι απαραίτητες για την ορθή εννοιολογική προσέγγιση και ερμηνεία του κειμένου της ΕΣΔΑ.⁶⁵

Προτού τεθεί σε ισχύ το Πρωτόκολλο υπ' Αριθμό 11, υπήρχαν ακόμη δύο όργανα-πέραν του Δικαστηρίου-επιφορτισμένα με το ρόλο της εξέτασης προσφυγών: το Συμβούλιο Υπουργών και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Με την ενοποίηση του Δικαστηρίου, πλέον το Συμβούλιο Υπουργών έχει την αρμοδιότητα να ελέγχει την τήρηση και την εκτέλεση των αποφάσεων του ΕΔΔΑ από τα κράτη-μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης.⁶⁶ Σκοπό της ενοποίησης των τριών αυτών οργάνων, ήταν η αντιμετώπιση του αυξημένου όγκου υποθέσεων του Δικαστηρίου.⁶⁷ Επιπρόσθετα, με τις αλλαγές του Πρωτοκόλλου υπ' Αριθμό 11, επιδιώχθηκε και η διεξαγωγή της δικαστικής διαδικασίας εντός εύλογου χρονικού διαστήματος, εξαιτίας και του γεγονότος ότι απέναντι του, το ΕΔΔΑ έχει πρόσωπα (ή κράτη), που έχουν υποστεί παραβίαση των δικαιωμάτων τους και απευθύνονται στο Δικαστήριο και επιζητούν την άμεση προστασία τους.

Προκειμένου να κριθεί παραδεκτή μία ατομική προσφυγή, θα πρέπει να αποδειχθεί εξάντληση όλων των εσωτερικών ένδικων μέσων, το άτομο που προσφεύγει στο ΕΔΔΑ, να είναι θύμα παραβίασης κάποιου δικαιώματος της Σύμβασης και η προσφυγή να ασκείται εντός του χρονικού διαστήματος των έξι μηνών από τότε που λήφθηκε η τελεσίδικη απόφαση σε εθνικό επίπεδο.⁶⁸ Μολαταύτα, το ΕΔΔΑ δεν εξετάζει τους ισχυρισμούς των ατομικών προσφυγών έως Εφετείο των εθνικών δικαστηρίων και ούτε θα πρέπει να παρερμηνεύεται η εξουσία του με τέτοιο τρόπο, ώστε να πιστεύεται ότι το ΕΔΔΑ έχει τη δυνατότητα να επέμβει στις αποφάσεις των εθνικών δικαστηρίων.⁶⁹

Μέσα από την έκδοση των αποφάσεων του, το Δικαστήριο αποσκοπεί στην προστασία όσων προσέφυγαν ενώπιον του-εφόσον βέβαια, διαπιστώσει ότι μια προσφυγή είναι παραδεκτή-αλλά και τρίτων, από μελλοντικές, παρόμοιες παραβιάσεις εναντίον τους.⁷⁰ Το αποτέλεσμα μιας απόφασης για παραβίαση ενός άρθρου της ΕΣΔΑ, δεν αφορά μόνο τους προσφεύγοντες που

---

⁶⁵ *Ibid. Supra* n. 15, σελ. 4.

⁶⁶ *Supra* n. 15, σελ.5.

⁶⁷ *Ibid.*

⁶⁸ *Supra* n. 3, σελ. 138.

⁶⁹ *Supra* n. 15, σελ. 7.

⁷⁰ *Ibid.*

βίωσαν την καταπάτηση των δικαιωμάτων τους, αλλά όλα τα άτομα,⁷¹ καθώς μέσα από το αποτέλεσμα των υποθέσεων, προκύπτουν ευρήματα και αρχές που πρέπει να αξιοποιηθούν και να εφαρμοστούν από τους αρμόδιους φορείς για την ακατάπαυστη διαφύλαξη των δικαιωμάτων. Στις αποφάσεις του ΕΔΔΑ, αντανακλάται πρωτίστως το πνεύμα και ο σκοπός της ΕΣΔΑ, επομένως η ερμηνεία των αποφάσεων του, πρέπει να πραγματοποιείται υπό το πλαίσιο διατήρησης και προώθησης των ιδανικών μίας δημοκρατίας κοινωνίας.⁷²

Ιδιαίτερα η πρόνοια της ΕΣΔΑ σχετικά με την ύπαρξη δικαιώματος ατομικής προσφυγής, προσβλέπει στην εγγύηση της αποτελεσματικής προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και αποτελεί το θεμέλιο για τη διατήρηση της εύρυθμης λειτουργίας της κοινωνίας, στην οποία η ανθρώπινη αξιοπρέπεια γίνεται σεβαστή. Με βάση το Άρθρο 34,⁷³ όλα τα συμβαλλόμενα κράτη-μέλη της ΕΣΔΑ, υποχρεώνονται σε παροχή του δικαιώματος της ατομικής προσφυγής, ώστε όλα τα πρόσωπα να έχουν την ευκαιρία να λάβουν μια νομικά δεσμευτική για τα κράτη απόφαση, από ένα ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο. Και οι σαράντα επτά δικαστές (ένας δικαστής από κάθε κράτος μέλος του Συμβουλίου της Ευρώπης), ασκούν τα δικαστικά τους καθήκοντα χωρίς να εκπροσωπούν κάποιο κράτος-μέλος.⁷⁴

Όπως έχει λεχθεί και στην υπόθεση *Rantsev*, η οποία θα αναλυθεί στη συνέχεια, το Δικαστήριο τόνισε ότι οι αποφάσεις του δεν έχουν ως αποκλειστικό σκοπό την επίλυση διαφορών ζητημάτων που άπτονται των αρμοδιοτήτων του (δηλαδή την εξακρίβωση ύπαρξης παραβίασης της ΕΣΔΑ), αλλά γενικά, στις αποφάσεις, κατοχυρώνονται και αναπτύσσονται οι κανόνες που θεσπίζονται με την ΕΣΔΑ.⁷⁵ Ο απώτερος αυτός σκοπός του Δικαστηρίου,

---

⁷¹ Guido Raimondy, 'Debate Following the Presentation by Luzius Wildhaber – The Old Court, the New Court and Paul Mahoney' (2016) Volume 36 Human Rights Law Journal, σελ. 297, 299.

⁷² *Soering v. Ηνωμένου Βασιλείου* Αίτ. Αρ. 14038/88 (ΕΔΔΑ, 7 Ιουλίου 1989), παρ. 87.

⁷³ Άρθρο 34 ΕΣΔΑ - Ατομικές προσφυγές:

«Το Δικαστήριο μπορεί να επιληφθεί της εξέτασης προσφυγής που υποβάλλεται από κάθε φυσικό πρόσωπο, μη κυβερνητικό οργανισμό ή ομάδα ατόμων, που ισχυρίζεται ότι είναι θύμα παραβίασης, από ένα από τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη, των δικαιωμάτων που αναγνωρίζονται στη Σύμβαση ή στα Πρωτόκολλά της. Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να μην παρεμποδίζουν με κανένα μέτρο την αποτελεσματική άσκηση του δικαιώματος αυτού.»

⁷⁴ *Supra* n. 40, σελ. 37.

⁷⁵ *Supra* n. 21, παρ. 197.

συμβάλλει στην τήρηση των υποχρεώσεων που έχουν αναλάβει, τα συμβαλλόμενα κράτη-μέλη.⁷⁶

Όταν για παράδειγμα, το ΕΔΔΑ εντοπίζει παραβίαση από το κράτη, πέραν από την επιδίκαση αποζημίωσης στο πρόσωπο το οποίο έχει δεχθεί το πλήγμα της παραβίασης των δικαιωμάτων του, προβλέπεται και ως ασφαλιστική δικλείδα, ο μηχανισμός επίβλεψης της εκτέλεσης των αποφάσεων, από την Επιτροπή Υπουργών.⁷⁷ Τα κράτη συγκεκριμένα, είναι υποχρεωμένα να λάβουν τα αναγκαία μέτρα προς συμμόρφωση με την καταδικαστική απόφαση του ΕΔΔΑ και να εξασφαλίσουν ότι θα απέχουν μελλοντικά, από πράξεις (ή παραλείψεις) που προκαλούν καταπάτηση των δικαιωμάτων.⁷⁸ Εν κατακλείδι, η ΕΣΔΑ η οποία θεσπίστηκε το 1950 ως αποτέλεσμα της επιθυμίας για αποτροπή της επανάληψης βιαιοτήτων του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, αλλά και η γέννηση του ΕΔΔΑ, θεμελιώνουν ένα σαφές δικαίκο πλαίσιο, εντός του οποίου επιχειρείται η τήρηση του κράτους δικαίου και η πραγμάτωση των αξιών μιας δημοκρατικής κοινωνίας,⁷⁹ στο χώρο της οποίας, ουδέποτε άνηκε η εμφάνιση πρακτικών δουλείας.

Κεφάλαιο Δεύτερο: Ο προσδιορισμός της εμπορίας προσώπων ως μορφή εκμετάλλευσης

1. Τι συνιστά «εμπορία προσώπων» κατά το Πρωτόκολλο του Παλέρμο;

Τα περιστατικά εμπορίας προσώπων, αυξάνονται με ραγδαίους ρυθμούς σε όλη την υφήλιο και το ζήτημα της εμπορίας προσώπων βρίσκεται στο επίκεντρο των κοινωνικών προβλημάτων που αναζητούν άμεση επίλυση.⁸⁰ Η έξαρση του φαινομένου, είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση των νομοθετικών κειμένων σε εθνικό και διεθνές επίπεδο ως μία προσπάθεια αναχαίτισης της εξάπλωσης του. Ως μία πρακτική δουλείας, η εμπορία προσώπων συναντιέται μέσα από διάφορες μορφές εκμετάλλευσης και επηρεάζει την απόλαυση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των ατόμων που μετατρέπονται σε θύματα. Ο πυρήνας του Άρθρου 4 της ΕΣΔΑ,

⁷⁶ *Supra* n. 21, παρ. 197.

⁷⁷ *Supra* n. 28, σελ. 9.

⁷⁸ *Ibid.*

⁷⁹ *Supra* n. 42, σελ. 1-2.

⁸⁰ Janie A. Chuang, 'Exploitation creep and the unmaking of human trafficking law' (2014) Volume 108 Issue 4 The American Journal of International Law, σελ. 609.

όπως και άλλων διεθνών νομοθετικών κειμένων, συνδέεται άμεσα με την ελευθερία των ατόμων, καθώς ένα πρόσωπο που βρίσκεται υπό καθεστώς δουλείας, δε μπορεί συνάμα να απολαύσει και την προσωπική του ελευθερία. Τα θύματα συνήθως διακινούνται-με ή χωρίς τη θέληση τους-από το κράτος προέλευσης σε διάφορα άλλα κράτη, τα οποία με τη σειρά τους, ίσως αγνοούν την κατάσταση των θυμάτων ή δε διατίθενται να δράσουν παρότι γνωρίζουν για τις συγκεκριμένες πρακτικές.⁸¹

Αναγνωρίζοντας την επείγουσα ανάγκη για αντιμετώπιση της εμφάνισης των σύγχρονων μορφών δουλείας, τα κράτη συμφώνησαν να προχωρήσουν σε διαπραγμάτευση για τη θέσπιση μιας ικανοποιητικής νομοθετικής ρύθμισης. Το UNODC θέσπισε έπειτα, το σχετικό νομοθετικό πλαίσιο που αντιμετωπίζει την εμπορία προσώπων ως έγκλημα. Το αποκαλούμενο Πρωτόκολλο του Παλέρμο έτυχε αργότερα, αναφοράς και ερμηνείας από το ΕΔΔΑ στην εξέταση της παραβίασης του Άρθρο 4, λόγω και της πρόβλεψης του σ' αυτό, πολλών μορφών, αλλά και επειδή είναι θεσμοθετημένο με τέτοιο τρόπο, ώστε να μην εξαιρεί κανένα πρόσωπο που είναι θύμα εμπορίας.

Η ποινικοποίηση της εμπορίας προσώπων ως ένα σπουδαίο διάβημα για την προστασία των θυμάτων, είναι ένας από τους στόχους σύνταξης του κειμένου. Άλλοι στόχοι περιλαμβάνουν τη διακρατική συνεργασία για ανταλλαγή πληροφοριών και την παροχή νομικής αρωγής κατά τη διάρκεια διαδικασιών επαναπατρισμού των θυμάτων. Η απόφαση για υιοθέτηση μιας σύμβασης-πλαίσιο που θα όριζε και θα απαγόρευσε την εμπορία, είναι αποτέλεσμα της διεθνούς προσπάθειας για αντιμετώπιση καταναγκαστικών έργων, την προώθηση της ισότητας των φύλων και των δικαιωμάτων των γυναικών, όπως και τη λήψη μέτρων κατά του οργανωμένου εγκλήματος.⁸²

Η τελική διατύπωση του Πρωτόκολλου συνιστά την πρώτη διεθνώς αναγνωρισμένη και αποδεχόμενη από τα κράτη, έννοια της εμπορίας προσώπων. Το Άρθρο 3 του Πρωτόκολλου,⁸³

---

⁸¹ Ira Emke-Poulopoulos, 'Trafficking in Women and Children: Greece, a country of destination and transit' (Institute for the Study of the Greek Economy, 2001), σελ. 15.

⁸² *Supra* n. 42, σελ. 84.

⁸³ Article 3 - Use of terms:

«For the purposes of this Protocol:

αποτελεί τη ραχοκοκαλιά, σε ορισμένες αποφάσεις του ΕΔΔΑ για την παραβίαση του Άρθρου 4. Το ΕΔΔΑ δηλαδή, υιοθετεί τον ορισμό που κατοχυρώνεται στο Πρωτόκολλο, λόγω και της απουσίας ρητής αναφοράς για τον όρο «εμπορία προσώπων» στις διατάξεις της ΕΣΔΑ. Ο ορισμός που προβλέπεται στο Πρωτόκολλο περιέχει τρία συστατικά στοιχεία τα οποία χρησιμοποιήθηκαν για πρώτη φορά στην υπόθεση *Rantsev* και αναφέρθηκαν και στη μεταγενέστερη νομολογία του ΕΔΔΑ για τη διαπίστωση της παραβίασης του Άρθρου 4. Ο ορισμός λοιπόν, περιλαμβάνει το στοιχείο της δράσης ('στρατολόγηση, μεταφορά, μετακίνηση, παροχή καταλύματος ή η υποδοχή προσώπων'), του μέσου ('απειλή ή χρήση βίας ή άλλων μορφών εξαναγκασμού, με απαγωγή, εξαπάτηση, παραπλάνηση, κατάχρηση εξουσίας ή ευάλωτης θέσης ή με παροχή ή αποδοχή χρημάτων ή ωφελημάτων για να επιτευχθεί η συγκατάθεση προσώπου που έχει τον έλεγχο άλλου προσώπου') και το σκοπό ('με σκοπό την εκμετάλλευση').⁸⁴

Από τον πιο πάνω ορισμό, προκύπτουν δύο βασικά στοιχεία: αρχικά, χρησιμοποιείται ο όρος «εκμετάλλευση» για να αποδοθεί η έννοια της διακίνησης προσώπων («human trafficking») και δεύτερον, διαμέσου του ορισμού, προσδιορίζονται με ακρίβεια οι διάφορες μορφές που θα μπορούσε να λάβει η εμπορία προσώπων, οι οποίες αφορούν την εκμετάλλευση του ανθρώπινου σώματος, της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και του περιορισμού της ελευθερίας. Σε σύγκριση με τις προηγούμενες ρυθμίσεις του θέματος από τον ΟΗΕ, όπου η εμπορία προσώπων συνδεόταν με την έννοια της εκπόρνευσης, το Πρωτόκολλο του Παλέρμο, μεταφέρει τον ορισμό της εμπορίας σε ένα πιο ευρύ φάσμα. Στο εξής, τη διακίνηση προσώπων, μπορεί να τη συνθέσουν, έπειτα από τη θέσπιση του Πρωτόκολλου, και άλλες μορφές εκμετάλλευσης, πέραν από τη σεξουαλική εκμετάλλευση. Το θετικό αντίκτυπο του Πρωτόκολλου του Παλέρμο, αντανακλάται και στο διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων, στη σταδιακή απομάκρυνση από μια αναχρονιστική αντίληψη, η οποία έθετε την εμπορία προσώπων υπό το πεδίο της μορφής εξαναγκασμού σε πορνεία. Θα πρέπει να σημειωθεί εντούτοις, ότι το συγκεκριμένο Πρωτόκολλο, ποινικοποιεί την πράξη της διακίνησης προσώπων, μόνο εφόσον συντρέχουν

(a) 'trafficking in persons' shall mean the recruitment, transportation, transfer, harbouring or receipt of persons, by means of the threat or use of force or other forms of coercion, of abduction, of fraud, of deception, of the abuse of power or of a position of vulnerability or of the giving or receiving of payments or benefits to achieve the consent of a person having control over another person, for the purpose of exploitation. Exploitation shall include, at a minimum, the exploitation of the prostitution of others or other forms of sexual exploitation, forced labour or services, slavery or practices similar to slavery, servitude or the removal of organs; (...).»

⁸⁴ *Supra* n. 42, σελ. 91.

ακόμη δύο προϋποθέσεις: το αδίκημα πρέπει να είναι διεθνικής φύσεως και να εμπλέκεται σε αυτό, μια οργανωμένη εγκληματική ομάδα.⁸⁵

Κεφάλαιο Τρίτο: Η νομολογία του ΕΔΔΑ για την εμπορία – Σεξουαλική εκμετάλλευση

1. Υπόθεση Rantsev v. Κύπρου και Ρωσίας

1.1. Πραγματικά περιστατικά

Η πολύκροτη αυτή υπόθεση, είναι ιδιαίτερα σημαντική και για την κυπριακή έννομη τάξη (πρόκειται για την πρώτη υπόθεση εναντίον της Κύπρου-σε ένα διεθνές δικαστικό όργανο-σχετικά με την εμπορία προσώπων),⁸⁶ αλλά και για τις μεταγενέστερες υποθέσεις του ΕΔΔΑ, διότι μέσω της απόφασης ακολουθήθηκε μια διασταλτική ερμηνεία του Άρθρου 4,⁸⁷ με την οποία εντάχθηκε η εμπορία προσώπων στις απαγορευτικές μορφές του άρθρου.⁸⁸ Η υπόθεση αφορούσε την περίπτωση της νεαρής κοπέλας Oxana Rantseva από τη Ρωσία, η οποία εξασφαλίζοντας βίζα «καλλιτέχνιδας», εισήλθε στην Κύπρο το 2001⁸⁹ για να εργαστεί υπό αυτή την ιδιότητα σε νυχτερινό κέντρο στη Λεμεσό. Στις 19 Μαρτίου του ίδιου έτους, ο ιδιοκτήτης του νυχτερινού κέντρου, πληροφορήθηκε από τις συγκατοίκους της Rantseva ότι αυτή είχε αποχωρήσει από το διαμέρισμα στο οποίο διέμενε με τις άλλες «καλλιτέχνιδες», αφήνοντας ένα σημείωμα με το οποίο δήλωνε ότι επιστρέφει στη Ρωσία. Την ίδια κιόλας μέρα, ο ιδιοκτήτης ενημέρωσε το γραφείο μετανάστευσης στη Λεμεσό, ότι η Rantseva είχε εγκαταλείψει το χώρο

---

⁸⁵ Article 4 - Scope of application:

«This Protocol shall apply, except as otherwise stated herein, to the prevention, investigation and prosecution of the offences established in accordance with article 5 of this Protocol, where those offences are transnational in nature and involve an organised criminal group, as well as to the protection of victims of such offences».

⁸⁶ Ιωάννης Π. Τζιβάρας, 'Το έγκλημα της σωματεμπορίας στην Κυπριακή Δημοκρατία' (2016) Τεύχος 10 Ποινική Δικαιοσύνη, σελ. 878.

⁸⁷ 'ΕΔΔΑ, Υπόθεση Rantsev κατά Κύπρου & Ρωσίας Απόφαση της 7.1.2010 [Απαγόρευση δουλείας, ειλωτείας και καταναγκαστικής εργασίας - Υποχρεώσεις κρατών]' (παρατηρήσεις Τένιας Κυριαζή) (2010) Τεύχος 5 Ποινική Δικαιοσύνη, σελ. 597.

⁸⁸ Vladislava Stoyanova, 'Article 4 of the ECHR and the obligation of criminalising slavery, servitude, forced labour and human trafficking' (2014) Volume 3 Issue 2 Cambridge Journal of International Comparative Law, σελ. 408.

⁸⁹ *Supra* n. 21, παρ. 15-17. Αξίζει να αναφερθεί, ότι η βίζα χορηγήθηκε στην Rantseva έπειτα από σχετική αίτηση του ιδιοκτήτη καμπαρέ στο οποίο θα εργαζόταν η Rantseva.

εργασίας της, όπως και το χώρο διαμονής της.⁹⁰ Ακολούθως στις 28 Μαρτίου, η Rantseva εντοπίστηκε από μια άλλη «καλλιτέχνιδα» σε δυσκολή και αφότου ο ιδιοκτήτης ενημερώθηκε για το πού βρισκόταν, την παρέλαβε από το χώρο και την οδήγησε στο αστυνομικό τμήμα ζητώντας την απέλαση της, ισχυριζόμενος ότι βρισκόταν στην Κύπρο παράνομα.⁹¹

Η Αστυνομία διεξήγαγε έρευνα-σε συνεργασία με τις αρμόδιες μεταναστευτικές αρχές-σχετικά με το καθεστώς στο οποίο βρισκόταν η Rantseva στην Κύπρο και αφού διαπίστωσαν ότι δε βρισκόταν στη χώρα παράνομα (συγκεκριμένα, δεν είχε επέλθει η ημερομηνία λήξης της βίζας), ειδοποίησαν τον ιδιοκτήτη του καμπαρέ να την παραλάβει και να τη μεταφέρει στο χώρο διαμονής και εργασίας της. Η Rantseva οδηγήθηκε από τον ιδιοκτήτη σε διαμέρισμα υπάλληλου του καμπαρέ και σε λίγες μόνο ώρες μετά τη μεταφορά της, εντοπίστηκε νεκρή στο δρόμο μπροστά από το διαμέρισμα, ενώ η Αστυνομία ανακάλυψε ένα στρώμα ανάμεσα στα κάγκελα του μπαλκονιού.⁹² Οι μετέπειτα έρευνες των αρχών, αλλά και η ετυμηγορία του Επαρχιακού Δικαστηρίου σχετικά με τα αίτια θανάτου της Rantseva, απέδωσαν το θάνατο σε πτώση από το μπαλκόνι του διαμερίσματος, ενώ το Επαρχιακό Δικαστήριο απεφάνθη ότι ο θάνατος επήλθε από ατύχημα, κρίνοντας πως δεν τέθηκε ενώπιον του οποιοδήποτε στοιχείο που να υποδηλώνει εγκληματική ενέργεια,⁹³ παρά το γεγονός ότι ο θάνατος επήλθε κάτω από ιδιαίτερα ύποπτες συνθήκες.

Ο προσφεύγων (και πατέρας της Rantseva), προσέφυγε στο ΕΔΔΑ και ισχυρίστηκε παραβίαση των Άρθρων 2 (δικαίωμα στη ζωή), 3 (απαγόρευση σε βασανιστήρια), 4 (απαγόρευση της δουλείας και των καταναγκαστικών έργων), 5 (δικαίωμα της προσωπικής ελευθερίας και ασφάλειας) και 8 (δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής) της ΕΣΔΑ, στη βάση της διενέργειας ανεπαρκούς έρευνας με σκοπό την εξακρίβωση για τα ακριβή αίτια θανάτου της Rantseva, για την αποτυχία παροχής, από την Αστυνομία, αποτελεσματικής προστασίας της Rantseva όταν αυτή βρισκόταν εν ζωή, και τέλος, για τη μη λήψη απαραίτητων

---

⁹⁰ *Ibid.* Σύμφωνα με την κατάθεση του, ο ιδιοκτήτης του καμπαρέ παραδέχθηκε πως είχε προβεί σε πληροφόρηση των αρμοδίων υπηρεσιών για τις ενέργειες της Rantseva, διότι επιθυμούσε να την απελάσουν και να προσλάβει άλλη κοπέλα στη θέση της.

⁹¹ *Ibid.*

⁹² *Ibid.*

⁹³ *Ibid.*, παρ. 41.

μέτρων προς τον εντοπισμό και την τιμωρία των πραγματικών υπεύθυνων για το θάνατο της.⁹⁴ Ισχυρίστηκε παράλληλα, καταπάτηση από τη Ρωσία, των δικαιωμάτων που απορρέουν από τα Άρθρα 2 και 4 της ΕΣΔΑ, καθώς οι ρώσικες αρχές απέτυχαν να διερευνήσουν επαρκώς τη διάπραξη του αδικήματος της εμπορίας και το συνεπακόλουθο θάνατο του θύματος, ενώ ταυτόχρονα, κατήγγειλε ότι η Ρωσία δεν έλαβε τα δέοντα διαβήματα προς προστασία της Rantseva από τον κίνδυνο να αποτελέσει θύμα εμπορίας προσώπων.⁹⁵ Συμπληρωματικά των προαναφερόμενων Άρθρων, ο προσφεύγων ισχυρίστηκε παραβίαση του Άρθρου 6 (το δικαίωμα στη χρηστή απονομή δικαιοσύνης) σε σχέση με τη διαδικασία ανάκρισης και στη βάση της έλλειψης πρόσβασης του στα κυπριακά Δικαστήρια.⁹⁶

Η απόφαση στη *Rantsev*, επικεντρώθηκε στο Άρθρο 4 και στη διεύρυνση του περιεχομένου του άρθρου, ενώ η Κύπρος καταδικάστηκε για παραβίαση της Άρθρου 4, για τη μη εκπλήρωση των θετικών της υποχρεώσεων και συγκεκριμένα, για το γεγονός ότι δεν έλαβε μέτρα για προστασία της Rantseva όπως και για την απουσία εσωτερικής νομοθετικής διάταξης με την οποία θα απαγορευόταν η εμπορία προσώπων.⁹⁷ Επίσης, το Δικαστήριο αποφάσισε ότι η Κύπρος είχε παραβιάσει το Άρθρο 2, καθώς η διεξαγωγή μη αποτελεσματικής έρευνας από τις αρχές για τα ακριβή αίτια θανάτου της Rantseva, συνιστά παραβίαση της υποχρέωσης δικονομικής φύσεως του άρθρου για το δικαίωμα στη ζωή.⁹⁸ Η Κυπριακή Δημοκρατία, είχε παραβιάσει επιπλέον το Άρθρο 5, καθώς η κράτηση της Rantseva στο αστυνομικό τμήμα, η μετέπειτα παράδοση της στον ιδιοκτήτη του καμπαρέ και μεταφορά της στο διαμέρισμα, ισοδυναμούν με παράνομη στέρηση της προσωπικής της ελευθερίας.⁹⁹ Τέλος, οι ρωσικές αρχές καταδικάστηκαν και αυτές για μη εκπλήρωση των θετικών τους υποχρεώσεων όπως αυτές πηγάζουν από το Άρθρο 4, αφού παρέλειψαν να συνδράμουν στις έρευνες των κυπριακών αρχών για την εξέταση ισχυρισμού για ύπαρξης εμπορίας προσώπων.¹⁰⁰

---

⁹⁴ *Ibid*, παρ. 224-226.

⁹⁵ *Ibid*.

⁹⁶ Ramona Vijayarasa and Jose-Miguel Bello y Villarino, 'Modern-Day Slavery? A Judicial Catchall for Trafficking, Slavery and Labour Exploitation: A Critique of Tang and Rantsev' (2012) Volume 8 Journal of International Law and International Relations, σελ. 46-47. (βλ. επίσης: *Supra* n. 21, παρ. 224-226).

⁹⁷ *Supra* n. 32, σελ. 285.

⁹⁸ *Supra* n. 28, σελ. 76-77. Σημειώνεται σε αυτό το σημείο, ότι η Ρωσία δεν καταδικάστηκε για παραβίαση του Άρθρου 2, μιας και ο θάνατος της Rantseva έλαβε χώρα στο έδαφος της Κυπριακής Δημοκρατίας.

⁹⁹ *Supra* n. 21, παρ. 323-324.

¹⁰⁰ Jean Allain, '*Rantsev v Cyprus and Russia: The European Court of Human Rights and Trafficking as Slavery*' (2010) Volume 10 Issue 3 Human Rights Law Review, σελ. 550.

1.2. Εμπορία προσώπων και Άρθρο 4 ΕΣΔΑ

Η υπόθεση ξεμπρόστιασε τη σκληρή πραγματικότητα: τη λειτουργία-με την πλήρη γνώση των αρμόδιων αρχών-ενός συστήματος διακίνησης, εξαναγκασμού και σεξουαλικής εκμετάλλευσης νεαρών γυναικών, προερχόμενων από χώρες στις οποίες ως επί το πλείστον επικρατούν συνθήκες φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού (συνήθως από χώρες της ανατολικής Ευρώπης),¹⁰¹ σε διάφορα νυχτερινά κέντρα.¹⁰² Αναμφίβολα λοιπόν, το σημαντικό στοιχείο στην υπόθεση *Rantsev* ήταν η απόφαση για την ενσωμάτωση της εμπορίας προσώπων στις μορφές δουλείας που αναφέρονται στο Άρθρο 4.¹⁰³ Στηριζόμενο στην εννοιολογική προσέγγιση που καταγράφεται στο Πρωτόκολλο του Παλέρμο και στη Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης,¹⁰⁴ το ΕΔΔΑ πρόσθεσε-σύμφωνα με την ακαδημαϊκό Stoyanova-ακόμα μία μορφή δουλείας στο περιεχόμενο του άρθρου.¹⁰⁵

Λαμβάνοντας υπόψη όμως το γεγονός, ότι η εμπορία προσώπων συνιστά στην ουσία ακόμη μία μορφή δουλείας, κατά την άποψη μου, η απόφαση του Δικαστηρίου για την ένταξη της εμπορίας προσώπων στο Άρθρο 4, δε λήφθηκε υπό το σκεπτικό να «προστεθεί» μια τέταρτη μορφή, παρότι εκ των πραγμάτων, με τον τρόπο κατά τον οποίο αναλύθηκε η υπόθεση από το Δικαστήριο, το ΕΔΔΑ ενσωμάτωσε μία νέα μορφή στο άρθρο. Στόχος του ΕΔΔΑ θεωρώ ότι ήταν η άμεση απορρόφηση της εμπορίας στο Άρθρο 4, χωρίς να κρίνεται απαραίτητη η συγκεκριμενοποίηση της καταλληλότερης κατηγορίας εκ των τριών που περιγράφονται στο άρθρο, στην οποία θα άνηκε η εμπορία προσώπων.¹⁰⁶ Όπως αναφέρεται και στο σκεπτικό της απόφασης, η συνεχής απειλή της αύξησης των περιστατικών εμπορίας στην Ευρώπη, δημιούργησε συγχρόνως και την ανάγκη λήψης μέτρων για την καταπολέμηση του

---

¹⁰¹ Julietta Hua, *Trafficking women's human rights* (University of Minnesota Press, 2011), σελ. 83-84.

¹⁰² *Supra* n. 100, σελ. 547.

¹⁰³ Venla Roth, *Defining Human Trafficking and Identifying Its Victims: A Study on the Impact and Future Challenges of International, European and Finnish Legal Responses to Prostitution-Related Trafficking in Human Beings* (Martinus Nijhoff Publishers, 2012), σελ. 108.

¹⁰⁴ *Supra* n. 83.

¹⁰⁵ Vladislava Stoyanova, 'Irregular Migrants and the Prohibition of Slavery, Servitude, Forced Labour & Human Trafficking under Article 4 of the ECHR' (2017) διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <https://www.ejiltalk.org/irregular-migrants-and-the-prohibition-of-slavery-servitude-forced-labour-human-trafficking-under-article-4-of-the-echr/> [πρόσβαση στις 15 Νοεμβρίου 2021].

¹⁰⁶ *Supra* n. 21, παρ. 277-278.

φαινομένου.¹⁰⁷ Εξάγεται λοιπόν το συμπέρασμα, ότι αυτή η κλιμάκωση της εμπορίας προσώπων, λειτούργησε ως μοχλός πίεσης για το ΕΔΔΑ, καθώς το Δικαστήριο με την απόφαση του να εντάξει την εμπορία συνολικά στο πεδίο εφαρμογής του Άρθρου 4,¹⁰⁸ σηματοδότησε την υιοθέτηση διαφορετικού σκεπτικού στη μεταγενέστερη νομολογία, αναφορικά με την εξέταση περιστατικών εμπορίας.

Το ΕΔΔΑ, παραθέτοντας τη Συνθήκη της Βιέννης για το Δίκαιο των Συμβάσεων σύμφωνα με την οποία, η ΕΣΔΑ «ερμηνεύεται υπό το φως του αντικειμένου και του σκοπού της», δικαιολόγησε την απευθείας ένταξη της εμπορίας στο άρθρο, στη βάση της διασφάλισης όλων των εγγυήσεων που προνοούνται στη Σύμβαση.¹⁰⁹ Λαμβάνοντας υπόψη το σκοπό των διατάξεων της ΕΣΔΑ, που δεν είναι άλλος από την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι η Σύμβαση ερμηνεύεται στο σύνολο της, χωρίς να λησμονείται, ότι τα άρθρα της ΕΣΔΑ δεν είναι το μοναδικό σημείο αναφοράς για την ερμηνεία των δικαιωμάτων.¹¹⁰ Μολονότι δηλαδή, το Άρθρο 4 της ΕΣΔΑ δεν αναφέρεται ρητά στην απαγόρευση της εμπορίας ανθρώπων, το Δικαστήριο με την παράθεση του συγκεκριμένου όρου της Συνθήκης της Βιέννης, υπενθύμισε την ανάγκη πρακτικής εφαρμογής των διατάξεων του.¹¹¹ Στην προκειμένη περίπτωση, θεώρησε περιττό να εξετάσει εάν η μεταχείριση της Rantseva, θα μπορούσε να ενταχθεί σε μία από τις τρεις μορφές του άρθρου, σε αντίθεση με τη στάση που υιοθέτησε στην υπόθεση *Siliadin*,¹¹² όπου λαμβάνοντας υπόψη τα πραγματικά περιστατικά, τοποθέτησε την περίπτωση της προσφεύγουσας σε δύο από τις τρεις μορφές του άρθρου (ειλωτεία και αναγκαστική εργασία).¹¹³

Το Δικαστήριο επιπλέον, βασιζόμενο σε νομολογία του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου για τη Γιουγκοσλαβία, αναφέρθηκε στην εμπορία προσώπων ως μία υφιστάμενη μορφή δουλείας, επισημαίνοντας ότι όπως εμφανίζεται και στις πρακτικές της «παραδοσιακής»

---

¹⁰⁷ *Ibid*, παρ. 278.

¹⁰⁸ *Supra* n. 96, σελ. 60-61.

¹⁰⁹ *Supra* n. 21, παρ. 272-273.

¹¹⁰ *Supra* n. 15, σελ. 73.

¹¹¹ *Supra* n. 21, παρ. 277.

¹¹² *Supra* n. 105.

¹¹³ Roza Pati, 'States' positive obligations with respect to human trafficking: the European Court of Human Rights breaks new ground in *Rantsev v. Cyprus & Russia*' (2011) Volume 29 No. 1 Boston University International Law Journal, σελ. 93-94.

δουλείας, η φύση και ο σκοπός εκμετάλλευσης της εμπορίας προσώπων, βασίζονται στην άσκηση εξουσιών οι οποίες πηγάζουν από το δικαίωμα κυριότητας.¹¹⁴ Στην εμπορία προσώπων (όπως και στην περίπτωση της «παραδοσιακής» δουλείας), οι θύτες ασκούν την εξουσία τους με τρόπο όπου μεταχειρίζονται τα θύματα εμπορίας, ωσάν εμπορεύματα που μπορούν να πωληθούν ή να αγοραστούν και να εξαναγκαστούν σε υποχρεωτική εργασία, είτε στη βιομηχανία του αγοραίου έρωτα, είτε αλλού, με μικρή έως και καθόλου αμοιβή.¹¹⁵ Επιπλέον, οι δραστηριότητες των θυμάτων παρακολουθούνται συνεχώς από τους εμπόρους (είναι γενικά αποδεκτό ότι τα θύματα εμπορίας δε μπορούν να απολαύσουν απόλυτη ελευθερία κινήσεων), συνηθίζεται η χρήση βίας ή απειλή για χρήση βίας και τα θύματα διαβιούν σε άθλιες συνθήκες,¹¹⁶

Πέραν όμως της αιτιολόγησης που δόθηκε από το ΕΔΔΑ για την ένταξη της εμπορίας στο Άρθρο 4, στη βάση του ότι πρόκειται για ένα φαινόμενο που αντιτίθεται στο πνεύμα της Σύμβασης,¹¹⁷ και της εξήγησης στο πώς ομοιάζει η εμπορία προσώπων σε σχέση με την «παραδοσιακή» δουλειά (και τον τρόπο άσκησης εξουσίας στα θύματα), το ΕΔΔΑ δε διασαφήνισε το λόγο για τον οποίο ενέταξε συνολικά την εμπορία στο εν λόγω άρθρο, ούτε και γιατί δεν εξέτασε εφαρμογή των περιστατικών της υπόθεσης σε μία από τις ήδη υπάρχουσες μορφές του άρθρου. Η ερμηνεία που δόθηκε από το ΕΔΔΑ, θεωρήθηκε εύλογα από ορισμένους ακαδημαϊκούς ως ελλιπής προς το σκοπό της-ο οποίος είναι η αντιμετώπιση της εμπορίας-αλλά και νομικά ανακριβής.¹¹⁸ Παρατηρείται η έλλειψη ύπαρξης μίας αξιολόγησης για το εάν η περίπτωση της Rantseva αποτελούσε πράγματι ακόμη ένα περιστατικό εμπορίας προσώπων, σύμφωνα με τις εσωτερικές και διεθνείς νομοθετικές ρυθμίσεις.¹¹⁹ Περαιτέρω, η ερμηνεία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως επιπόλαιη, με το ΕΔΔΑ να υποθέτει ότι η αποθανούσα υπήρξε θύμα εμπορίας προσώπων, χωρίς να εξετάζει ενδελεχώς εάν τα πραγματικά περιστατικά μπορούν να είναι μέρος μιας πρακτικής «δουλείας», «ειλωτείας», ή «υποχρεωτικής ή αναγκαστικής εργασίας».¹²⁰

¹¹⁴ *Supra* n. 21, παρ. 281-282. *Supra* n. 28, σελ. 126.

¹¹⁵ *Supra* n. 15, σελ. 71.

¹¹⁶ *Ibid*, *Supra* n. 21, παρ. 282, *Supra* n. 57, σελ. 94.

¹¹⁷ *Supra* n. 21, παρ. 281-282.

¹¹⁸ *Supra* n. 35, σελ. 163-165 (βλ. επίσης: *Supra* n. 96, σελ. 61).

¹¹⁹ *Ibid*.

¹²⁰ *Ibid*, σελ. 165.

Το Δικαστήριο μολαταύτα, θεώρησε ότι η αναζήτηση της αρμόδιας κατηγορίας (από τις τρεις αναφερόμενες του άρθρου) στην οποία θα ενέπιπτε η εμπορία προσώπων, θα προκαλούσε περαιτέρω σύγχυση, με αχρείαστες (κατά το ΕΔΔΑ), λεπτές και τεχνητές διακρίσεις μεταξύ των τριών μορφών του Άρθρου 4.¹²¹ Σε αντίθεση όμως με ό,τι συνηθίζεται να εφαρμόζεται στις υποθέσεις του ΕΔΔΑ κατά τη διαδικασία εξέτασης των ισχυρισμών για παραβίαση των άρθρων της Σύμβασης, το Δικαστήριο στην προκειμένη περίπτωση, δε θεώρησε ότι θα έπρεπε να προβεί σε ανάλυση για την εφαρμογή των πραγματικών περιστατικών της υπόθεσης, στο Άρθρο 4.¹²² Συνεπώς το ΕΔΔΑ, υιοθέτησε μία επικίνδυνη τακτική στην υπόθεση, παραλείποντας να προσφέρει σαφή ερμηνεία για την ένταξη του εμπορίου προσώπων στο Άρθρο 4. Από τη μία πλευρά, το ΕΔΔΑ ερμήνευσε την εμπορία ως κάτι ισοδύναμο με τη δουλεία, μία από τις τρεις μορφές του Άρθρου και από την άλλη, τοποθέτησε την εμπορία τελεολογικά στο άρθρο χωρίς να διασαφηνίζει τη μορφή στην οποία ανήκει.¹²³ Αβίαστα λοιπόν, συνάγεται το συμπέρασμα, ότι η απόφαση του Δικαστηρίου να συμπεριλάβει στο άρθρο και την εμπορία, θα τύγχανε επιδοκμασίας μιας και πρόκειται για μία θετική εξέλιξη για το ευρωπαϊκό και διεθνές δίκαιο (η ένταξη της δουλείας στο Άρθρο 4, «επισημοποιεί» την απαγόρευση της ως πρακτική, τόσο από τα Κράτη, όσο και από ιδιώτες),¹²⁴ εντούτοις, δε μπορεί να παραλειφθεί το τεράστιο πρόβλημα που δημιουργείται με το να μην καθίσταται σαφές στο πώς η εμπορία κατατάσσεται στο Άρθρο 4.¹²⁵

1.3. Ο προσδιορισμός των θετικών υποχρεώσεων του Άρθρου 4

Όπως ειπώθηκε και στην υπόθεση *Siliadin*,¹²⁶ το κράτος οφείλει να απέχει από πράξεις οι οποίες συνιστούν παραβίαση του Άρθρου 4 (αρνητική υποχρέωση),¹²⁷ αλλά επιπρόσθετα, φέρει την ευθύνη προς την ύπαρξη ενός κατάλληλου και αποτελεσματικού νομοθετικού πλαισίου υπό το οποίο θα τιμωρείται οποιαδήποτε πράξη που εμπίπτει στην απαγόρευση του άρθρου.¹²⁸ Εάν δηλαδή, ένα κράτος δεν προβεί σε πράξεις οι οποίες παραβιάζουν το συγκεκριμένο άρθρο και

¹²¹ *Supra* n. 56, σελ. 571.

¹²² *Supra* n. 35, σελ. 172.

¹²³ *Supra* n. 100, σελ. 555.

¹²⁴ *Supra* n. 28, σελ. 134.

¹²⁵ *Supra* n. 100, σελ. 553, 555.

¹²⁶ *Supra* n. 20, παρ. 112.

¹²⁷ *Supra* n. 43, σελ. 284.

¹²⁸ *Supra* n. 100, σελ. 567.

συγκεκριμένα, δε φέρει κάποιο άτομο σε κατάσταση δουλείας, υποτέλειας ή αναγκαστικής εργασίας, κάτι τέτοιο δε συνεπάγεται συνάμα και την εκπλήρωση των υποχρεώσεων του.¹²⁹ Εξαιτίας και της φύσης του Άρθρου 4, η εφαρμογή του άρθρου θα ήταν ανέφικτη, εάν η υποχρέωση των κρατών, σταματούσε στην αποχή από ενέργειες που θα δημιουργούσε κάποια από τις τρεις μορφές του άρθρου. Όταν παραδείγματος χάριν, οι αρχές λάβουν γνώση για τυχόν παραβίαση του Άρθρου 4, πυροδοτείται απευθείας και η υποχρέωση τους για διεκπεραίωση μίας ανεξάρτητης, αμερόληπτης, άμεσης και ταχείας έρευνας. Η ευθύνη των Αρχών ειδικότερα, ανάγεται στην υποχρέωση για άμεση δράση με τη μορφή αυτεπάγγελτης έρευνας (όταν πρόκειται για μια επείγουσα κατάσταση κατά την οποία η προστασία του θύματος είναι άκρως αναγκαία), όπως και για τιμωρία των ατόμων τα οποία είναι υπεύθυνα για την καταπάτηση των δικαιωμάτων του θύματος.¹³⁰

Πρόκειται για περιπτώσεις συγκεκριμένα, όπου αποδεικνύεται πως οι αρχές γνώριζαν ή όφειλαν να γνωρίζουν,¹³¹ ότι κάποιο πρόσωπο είναι θύμα εμπορίας ή διατρέχει αυξημένο κίνδυνο να μετατραπεί σε τέτοιο.¹³² Επομένως, εάν οι συνθήκες μπορούσαν να δημιουργήσουν αξιόπιστες υποψίες προς συγκεκριμένο πρόσωπο ότι είναι θύμα εμπορίας ή εάν ελλοχεύει ο κίνδυνος για ένα πρόσωπο να αποτελέσει θύμα, και οι αρχές παρέλειψαν να προβούν στις απαραίτητες ενέργειες προς προστασία του θύματος και διερεύνηση των συνθηκών του περιστατικού, υπάρχει παραβίαση του Άρθρου 4.¹³³ Επίσης, όπως λέχθηκε πολλάκις σε διάφορες άλλες υποθέσεις του ΕΔΔΑ,¹³⁴ σημαντικό χρέος των κρατικών αρχών, είναι και η υποχρέωση τους να περιλάβουν στη διαδικασία της έρευνας, το θύμα ή τους πλησιέστερους συγγενείς, όπως και να παρέχουν ενημέρωση για την πορεία της έρευνας στο βαθμό που απαιτείται για τη διασφάλιση των έννομων συμφερόντων του θύματος ή των συγγενών του.¹³⁵

---

¹²⁹ *Supra* n. 28, σελ. 132.

¹³⁰ *Supra* n. 100, σελ. 567.

¹³¹ *Supra* n. 28, σελ. 134.

¹³² *Supra* n. 15, σελ. 71.

¹³³ *Ibid*, σελ. 73.

¹³⁴ *Güleç v. Τουρκίας* Αίτ. Αρ. 21593/93 (ΕΔΔΑ, 27 Ιουλίου 1998), *Oğur v. Τουρκίας* Αίτ. Αρ. 21594/93 (ΕΔΔΑ, 20 Μαΐου 1999), *Ülüler v. Τουρκίας* Αίτ. Αρ. 23038/07 (ΕΔΔΑ, 05 Ιουνίου 2012), *Abakarova v. Ρωσίας* Αίτ. Αρ. 16664/07 (ΕΔΔΑ, 15 Οκτωβρίου 2015).

¹³⁵ *Supra* n. 21, παρ. 288. *Supra* n. 100, σελ. 567.

Στην υπόθεση *Rantsev*, το ΕΔΔΑ αναφέρθηκε στην ανάγκη για θέσπιση ειδικών προγραμμάτων με στόχο την πρόληψη περιστατικών εμπορίας, για λήψη μέτρων που θα καταστέλλουν φαινόμενα εμπορίας, για υιοθέτηση προγραμμάτων με στόχο την κατάλληλη εκπαίδευση του προσωπικού της Αστυνομίας (όπως και άλλων αρμόδιων φορέων και υπηρεσιών) και για διασυννοριακή συνεργασία, μιας και η εμπορία και η διακίνηση προσώπων, είθισται να πραγματοποιείται σε περισσότερες από μία χώρα.¹³⁶ Σημειώνεται, ότι στη *Rantsev*, η Κυπριακή Δημοκρατία είχε καταδικαστεί και για παραβίαση των θετικών της υποχρεώσεων όπως αυτές προκύπτουν από το Άρθρο 2. Εάν αναλογιστεί κανείς, τις ύποπτες συνθήκες που χαρακτηρίζουν το θάνατο της Rantseva, προκαλεί έκπληξη η μη επίδειξη δέουσας επιμέλειας των Αρχών για μία εις βάθος διερεύνηση των αιτιών του θανάτου της. Το ΕΔΔΑ εν προκειμένω, έκρινε ότι οι αρχές, εκτός της υποχρέωσης διεξαγωγής έρευνας για το θάνατο της Rantseva και των ισχυρισμών ότι η ίδια είχε υπάρξει θύμα εμπορίας προσώπων,¹³⁷ η Κυπριακή Δημοκρατία επιβαρυνόταν και με την υποχρέωση διεκπεραίωσης έρευνας για κρούσματα διαφθοράς στις αστυνομικές δυνάμεις, σε σχέση με τον τρόπο χειρισμού της υπόθεσης.¹³⁸ Συμπληρωματικά, το ΕΔΔΑ αναφερόμενο στην υποχρέωση συνεργασίας μεταξύ Κύπρου και Ρωσίας, σχετικά με τη διεξαγωγή της έρευνας-στην οποία ενεπλάκησαν και τα δύο κράτη-για την περίπτωση της Rantseva, εξήγαγε το συμπέρασμα ότι γενικότερα, τα κράτη οφείλουν να λαμβάνουν τα απαραίτητα και διαθέσιμα μέτρα για τη συγκέντρωση αποδεικτικών στοιχείων από άλλα κράτη.¹³⁹

Αναφορικά με το Άρθρο 4, τα Κράτη έχουν υποχρέωση να θεσπίσουν νομοθετικό πλαίσιο και ποινικές κυρώσεις για παραβίαση του συγκεκριμένου άρθρου.¹⁴⁰ Λόγου χάριν, στην υπόθεση *Siliadin*, το ΕΔΔΑ καταδίκασε τη Γαλλία, για παράλειψη τήρησης των θετικών της υποχρεώσεων, στη βάση έλλειψης νομοθετικού πλαισίου, για προστασία της προσφεύγουσας από ειλωτεία και αναγκαστική εργασία.¹⁴¹ Στην ίδια υπόθεση, το ΕΔΔΑ αναφέρθηκε στη θετική

¹³⁶ *Supra* n. 21, παρ. 284-289. *Supra* n. 15, σελ. 71.

¹³⁷ Σπυρίδων-Ηρακλής Ακτύπης, 'Άρθρο 2:Το δικαίωμα στη ζωή' στο: Λίνος-Αλέξανδρος Σισιλιάνος (επιμ.), *Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) – Ερμηνεία κατ' άρθρο* (2η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, 2017), σελ. 108.

¹³⁸ *Supra* n. 21, παρ. 248.

¹³⁹ *Supra* n. 43, σελ. 218.

¹⁴⁰ Παρασκευή Νάσκου-Περράκη, *Δικαιώματα του Ανθρώπου-Παγκόσμια και περιφερειακή προστασία (Θεωρία-Νομολογία)* (Εκδόσεις Σάκκουλα, 2016), σελ. 428.

¹⁴¹ *Ibid*, σελ. 428-429.

αυτή υποχρέωση των κρατών, η οποία και πληρείται εφόσον τα κράτη υιοθετούν-και εφαρμόζουν-σχετικές ποινικές διατάξεις, μέσω των οποίων αναγνωρίζονται ως ποινικά αδικήματα, όλες οι μορφές του Άρθρου 4.¹⁴² Η ίδια υποχρέωση για κατάλληλο νομοθετικό πλαίσιο, παραβιάστηκε από το κράτος και στην υπόθεση *C.N. v. Ηνωμένου Βασιλείου*,¹⁴³ όπου το ΕΔΔΑ απεφάνθη ότι δεν υφίστατο κατά τη χρονική στιγμή στην οποία διαπράχθηκε η παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων της προσφεύγουσας, νομοθετική ρύθμιση για τη δουλεία.¹⁴⁴

Αντίστοιχα, στη *Rantsev*, το ΕΔΔΑ αποφάσισε ότι η Κύπρος είχε παραβιάσει τις θετικές της υποχρεώσεις, ως αποτέλεσμα της αποτυχίας της για προληπτικά μέτρα, αλλά και λήψη μέτρων για προστασία του θύματος.¹⁴⁵ Επιπρόσθετα, σε αυτή την υπόθεση, το ΕΔΔΑ διευκρίνισε ότι πέρα από την υποχρέωση ποινικοποίησης της εμπορίας, τα κράτη οφείλουν να πληρούν και τις θετικές υποχρεώσεις δικονομικής φύσεως.¹⁴⁶ Στο δεύτερο σκέλος υποχρεώσεων των κρατών, ανήκει και η υποχρέωση τους για λήψη μέτρων, τα οποία στοχεύουν στον έλεγχο των επιχειρήσεων που χρησιμοποιούνται ως «κάλυψη» για πρακτικές εμπορίας, όπως και η υποχρέωση θέσπισης μεταναστευτικού πλαισίου για την πλήρη αντιμετώπιση περιστατικών εμπορίας και εκμετάλλευσης προσώπων.¹⁴⁷ Ακόμη, η Κυπριακή Δημοκρατία, καταδικάστηκε και για την παράλειψη πραγματοποίησης έρευνας διαμέσου της οποίας θα μπορούσε να ξεκαθαριστεί εάν η *Rantseva* αποτελούσε πράγματι θύμα εμπορίας προσώπων.¹⁴⁸ Σχετικά με την καταδίκη της Κύπρου για παράλειψη των θετικών της υποχρεώσεων, όπως αυτές εκπηγάζουν από το Άρθρο 4, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι παρά την ύπαρξη κατάλληλου νομοθετικού πλαισίου που ποινικοποιούσε την εμπορία, το καθεστώς που ίσχυε για εξασφάλιση βίζας προς τις «καλλιτέχνιδες», ευνοούσε τη διαιώνιση του φαινομένου της εμπορίας, και δεν παρείχε στην αποθανούσα την κατάλληλη προστασία από το να αποτελέσει θύμα εμπορίας.¹⁴⁹

---

¹⁴² *Supra* n. 3, σελ. 140.

¹⁴³ *C.N. v. Ηνωμένου Βασιλείου* Αίτ. Αρ. 4239/08 (ΕΔΔΑ, 13 Νοεμβρίου 2012).

¹⁴⁴ *Supra* n. 43, σελ. 285.

¹⁴⁵ Jacobo Rios Rodriguez, 'Victims of Trafficking and Smuggling of Migrants in International and European Law' in Francesca Ippolito and Sara Iglesias Sánchez *Protecting Vulnerable groups: The European Human Rights Framework* (Hart Publishing, 2017), σελ. 374, 376.

¹⁴⁶ *Supra* n. 100, σελ. 599.

¹⁴⁷ *Ibid.*

¹⁴⁸ *Supra* n. 28, σελ. 133.

¹⁴⁹ *Ibid.*, σελ. 134.

1.3.1. Το σύστημα βίζας «καλλιτεχνών»

Όπως έχει προαναφερθεί, η Κύπρος καταδικάστηκε και για την αθέτηση θετικής υποχρέωσης να θεσπίσει ένα κατάλληλο νομοθετικό πλαίσιο, που να προστατεύει τα θύματα από πρακτικές εμπορίας προσώπων, καθώς μέσω της υπόθεσης *Rantsev*, το Δικαστήριο εντόπισε ένα σοβαρό ζήτημα στη μεταναστευτική πολιτική που υιοθετείτο από την Κυπριακή Δημοκρατία, αναφορικά με την παροχή βίζας σε «καλλιτέχνιδες»,¹⁵⁰ Το πρόγραμμα για την έκδοση μιας τέτοιας βίζας, δημιουργούσε πρόσφορο έδαφος για τη συνέχιση του κύκλου της εκμετάλλευσης των ατόμων που την εξασφάλιζαν, ενώ παράλληλα, οι προϋποθέσεις για έκδοση και κατοχή της, αύξαναν τον κίνδυνο να καταστεί το πρόσωπο που εξασφάλισε τη βίζα, ευάλωτο σε κακομεταχείριση.

Ο κίνδυνος που διέτρεχαν όσοι ήταν κάτοχοι της συγκεκριμένης βίζας, διαφαίνεται από το γεγονός ότι η αίτηση για την είσοδο, παραμονή και άδεια εργασίας, έπρεπε να υποβληθεί από το μελλοντικό εργοδότη αυτών των ατόμων.¹⁵¹ Επιπλέον, η διάρκεια ισχύς της βίζας ήταν μόνο τρεις μήνες και το άτομο δεσμευόταν για εργασία σε ένα μόνο εργοδότη και σε περίπτωση που δεν εμφανιζόταν στο χώρο εργασίας του, ο εργοδότης είχε το δικαίωμα να εντοπίσει το άτομο και να ζητήσει απέλαση και επαναπατρισμό του.¹⁵² Σημειώνεται, ότι οι ατζέντηδες των «καλλιτεχνών» και ο μάνατζερ του νυχτερινού κέντρου, όφειλαν να καταθέτουν χρήματα πριν την έκδοση της βίζας και σε περίπτωση επαναπατρισμού του αλλοδαπού ατόμου, τα έξοδα θα καλύπτονταν από αυτή την κατάθεση.¹⁵³

Όλα τα παραπάνω στοιχεία, συνάδουν στο να κριθεί ολόκληρο το πρόγραμμα βίζας σε «καλλιτέχνιδες», άκρως προβληματικό, αφού μέσω της βίζας, ενισχυόταν η εκμετάλλευση γυναικών που βρίσκονταν ήδη σε μία ευάλωτη κατάσταση και αναγκάζονταν να εργάζονται με εξευτελιστικούς όρους, όπως και να υπομένουν τη διαρκή ταπείνωση και όλες τις μορφές βίας εις βάρος τους. Σαφώς, ο στόχος υιοθέτησης του προγράμματος, ήταν η εξυπηρέτηση των συμφερόντων του Κράτους για τον έλεγχο της εισόδου και παραμονής αλλοδαπών στο έδαφος

---

¹⁵⁰ *Supra* n. 35, σελ. 174-175.

¹⁵¹ *Supra* n. 21, παρ. 80-90.

¹⁵² *Ibid.*

¹⁵³ *Ibid.*

της Κυπριακής Δημοκρατίας.¹⁵⁴ Εντούτοις, με το καθεστώς της βίζας, παραβιάζονταν κατάφωρα τα ανθρώπινα δικαιώματα αυτών των γυναικών,¹⁵⁵ μετατρέποντας τις «καλλιτέχνιδες» σε εύκολο στόχο για τη συνεχή εκμετάλλευσή τους από τους εργοδότες τους.

Ενόψει όλων αυτών των ζητημάτων που ανακύπτουν από το καθεστώς βίζας, το ΕΔΔΑ στη *Rantsev*, υιοθέτησε μια κάπως παράδοξη προσέγγιση: έκρινε ότι το σύστημα παροχής βίζας σε «καλλιτέχνιδες», έπρεπε να σταματήσει, χωρίς όμως να εξηγεί παράλληλα με ποιον τρόπο, η παύση του προγράμματος, θα συνιστούσε καταλυτικός παράγοντας για την εξάλειψη της εκμετάλλευσής.¹⁵⁶ Το σύστημα μολαταύτα, αποτελούσε την νόμιμη οδό για τη μετανάστευση αυτών των γυναικών. Σύμφωνα και με την ακαδημαϊκό Stoyanova, το ζήτημα για το πώς θα μπορούσε το σύστημα βίζας να είναι πράγματι το εργαλείο που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για την εξουδετέρωση των εκμεταλλεύσεων, παρέμεινε δυστυχώς αναπάντητο από το ΕΔΔΑ.¹⁵⁷

Ενδεχομένως αυτό που θα έπρεπε να προτείνει μέσω της απόφασης του το ΕΔΔΑ, να ήταν μία μεταρρύθμιση ολόκληρου του συστήματος μεταναστευτικής πολιτικής και τη μετατροπή όρων στη βίζα που προκαλούσαν εκμετάλλευσή των γυναικών. Το ΕΔΔΑ αντί της ανάλυσης του συστήματος βίζας υπό το πλαίσιο της εμπορίας προσώπων, θα μπορούσε να υιοθετούσε διαφορετική μέθοδο (που θα κατέληγε στην άμεση καταδίκη του συστήματος βίζας) και να τόνιζε ότι ο χαρακτήρας του νομοθετικού πλαισίου που παρέχεται από την Κυπριακή Δημοκρατία, δεν παρέχει τα απαραίτητα εγγύα για καταπολέμηση των εκμεταλλεύσεων,¹⁵⁸ εισάγοντας και το στοιχείο της ευαλωτότητας που χαρακτήριζε την κατηγορία ατόμων όπως ήταν η *Rantsev*.

---

¹⁵⁴ *Supra* n. 35, σελ. 175.

¹⁵⁵ *Ibid*, σελ. 160.

¹⁵⁶ *Ibid*.

¹⁵⁷ *Supra* n. 35, σελ. 176.

¹⁵⁸ *Ibid*, σελ.178-179.

2. Υπόθεση T.I. κ.ά. ν. Ελλάδας

2.1. Πραγματικά περιστατικά

Το ΕΔΔΑ βρέθηκε αντιμέτωπο με το διαδικασία χορήγησης βίζας και στην πρόσφατη υπόθεση *T.I. κ.ά. ν. Ελλάδας*,¹⁵⁹ με τη διαφορά ότι στην προκειμένη περίπτωση, η βίζα σχετιζόταν γενικά με την άδεια εισόδου στη χώρα και αυτό που απασχόλησε το ΕΔΔΑ ήταν το αποτέλεσμα που προέκυψε από τις έρευνες των κρατικών αρχών για το καθεστώς χορήγησης της βίζας στις προσφεύγουσες. Σε αντίθεση με την περίπτωση της *Rantseva*, όπου η χορήγηση βίζας αποτελούσε μέρος ενός ειδικότερου συστήματος για τις «καλλιτέχνιδες» οι οποίες προέρχονταν από το εξωτερικό, το ΕΔΔΑ εξέτασε την παραβίαση του Άρθρου 4 με την ύπαρξη του συστήματος ‘*artiste regime*’ και έκρινε ότι η ίδια η ύπαρξη αυτού τους συστήματος, ήταν αντίθετη προς την εκπλήρωση θετικών υποχρεώσεων του Άρθρου 4 για θέσπιση κατάλληλου νομοθετικού πλαισίου.

Η υπόθεση *T.I.*, αφορούσε τρεις προσφεύγουσες από τη Ρωσία, οι οποίες κατήγγειλαν ότι υπήρξαν θύματα εμπορίας προσώπων και σεξουαλικής εκμετάλλευσης. Το 2003 συγκεκριμένα, μετά τη χορήγηση βίζας από το Γενικό Προξενείο της Ελλάδας στη Ρωσία, οι προσφεύγουσες εισήλθαν στην Ελλάδα.¹⁶⁰ Όπως υποστήριζαν έπειτα, οι υπάλληλοι του Προξενείου είχαν χρηματιστεί από ρώσους διακινητές και αποτέλεσαν μέρος ενός δικτύου εμπορίας προσώπων.¹⁶¹ Το Νοέμβριο και το Δεκέμβριο του 2003, οι προσφεύγουσες αναγνωρίστηκαν βάσει της σχετικής εσωτερικής νομοθεσίας, ως «θύματα εμπορίας προσώπων»¹⁶² και παράλληλα οι αρχές

¹⁵⁹ *T.I. ν. Ελλάδας* Αίτ. Αρ. 40311/10 (ΕΔΔΑ, 18 Ιουλίου 2019).

¹⁶⁰ *Supra* n. 159, παρ. 7.

¹⁶¹ *Ibid*, παρ. 8.

¹⁶² Άρθρο 12 Νόμου 3064/2002 - Αρωγή Θυμάτων:

«1. Στα θύματα των εγκλημάτων που προβλέπονται στα άρθρα 323, 323Α, 349, 351 και 351Α του Ποινικού Κώδικα παρέχεται προστασία, η οποία αφορά ιδίως την προστασία της ζωής, της σωματικής ακεραιότητας και της προσωπικής και γενετήσιας ελευθερίας τους, αν υφίσταται σοβαρός κίνδυνος για τα αγαθά αυτά. Επίσης παρέχεται για όσο χρονικό διάστημα κρίνεται αναγκαίο, αρωγή για τη στέγαση, τη διατροφή, τη διαβίωση, την περίθαλψη και την ψυχολογική στήριξή τους, καθώς και για την εξασφάλιση νομικού παραστάτη και διερμηνέα. (...)

2. Για τα θύματα των πράξεων που αναφέρονται στην παράγραφο 1, που είναι αλλοδαποί και βρίσκονται παράνομα στη χώρα, με την επιφύλαξη των διατάξεων του επόμενου άρθρου, είναι δυνατόν να αναστέλλεται η απέλαση με διάταξη του Εισαγγελέα Πλημμελειοδικών και έγκριση του Εισαγγελέα Εφετών μέχρι να εκδοθεί αμετάκλητη απόφαση στην ποινική δίκη κατά του υπαιτίου.

(...)

κινητοποιήθηκαν, εκκινώντας μία διαδικασία για τη χορήγηση βίζας, αλλά και δύο ποινικές διαδικασίες κατά των ατόμων που είχαν εκμεταλλευτεί τις προσφεύγουσες σεξουαλικά.¹⁶³

Πριν από την αναγνώριση και των τριών προσφευγουσών ως θυμάτων εμπορίας προσώπων, η τρίτη προσφεύγουσα συνελήφθη (και εν τέλει καταδικάστηκε) το Σεπτέμβριο του 2003, για πορνεία, κατά παράβαση της εθνικής νομοθεσίας. Η προσφεύγουσα ισχυρίστηκε ότι κρατήθηκε υπό άσχημες συνθήκες και ότι δεν ενημερώθηκε από τις αρχές πριν τη δικαστική διαδικασία, για την εθνική νομοθεσία προστασίας θυμάτων εμπορίας. Όταν η τρίτη προσφεύγουσα οδηγήθηκε στη Διεύθυνση Ασφάλειας της Αστυνομίας Θεσσαλονίκης, κατονόμασε τρία πρόσωπα ως δράστες και δήλωσε ότι εξαναγκάστηκε από αυτούς, να εκδίδεται.¹⁶⁴

Όπως ισχυρίστηκε το κράτος ενώπιον του ΕΔΔΑ, οι αρχές προχώρησαν σε αναγνώριση της προσφεύγουσας σε «θύμα εμπορίας προσώπων» και την έθεσαν υπό καθεστώς προστασίας.¹⁶⁵ Τον Οκτώβριο του 2003, οι αρχές κίνησαν ποινική δίωξη κατά των τριών προσώπων που είχαν κατονομαστεί από την προσφεύγουσα για τα αδικήματα της εγκληματικής οργάνωσης, σωματεμπορίας και μαστροπείας.¹⁶⁶ Δύο χρόνια μετά, καταδικάστηκαν και τα τρία αυτά πρόσωπα για τη σεξουαλική εκμετάλλευση της προσφεύγουσας, ωστόσο το 2011 ασκήθηκε έφεση από τους καταδικασθέντες, αποτέλεσμα της οποίας ήταν η καταδίκη δύο εμπλεκόμενων προσώπων για μερικά μόνο αδικήματα.¹⁶⁷ Αναφορικά με το τρίτο εμπλεκόμενο πρόσωπο, το Εφετείο αποφάσισε την αθώωση του από την κατηγορία της σωματεμπορίας.¹⁶⁸ Οι αρχές παράλληλα, ανέστειλαν τη διαδικασία απέλασης της τρίτης προσφεύγουσας και το ίδιο έπραξαν και στην περίπτωση της πρώτης και δεύτερης προσφεύγουσας.

Σχετικά με την πρώτη και δεύτερη προσφεύγουσα, σημειώνεται ότι αυτές είχαν δηλώσει όταν απευθύνθηκαν στην Αστυνομία, ότι υπήρξαν θύματα εμπορίας προσώπων και ότι εξαναγκάζονταν από συγκεκριμένα άτομα που κατονόμασαν, χωρίς αμοιβή, 'να επιδίδονται σε

---

¹⁶³ *Supra* n. 159, παρ. 10.

¹⁶⁴ *Supra* n 159, παρ. 13.

¹⁶⁵ *Supra* n. 162.

¹⁶⁶ *Ibid*, παρ. 16.

¹⁶⁷ *Ibid*, παρ. 25-28.

¹⁶⁸ *Ibid*, παρ. 25-28.

«ιδιωτικούς χορούς», σε στριπ τίζ και να παροτρύνουν τους πελάτες σε κατανάλωση σε διάφορα μπαρ.»¹⁶⁹ Και στην περίπτωση των δύο αυτών προσφευγουσών υπήρξαν κατηγορίες κατά του Κράτους, καθώς οι προσφεύγουσες ανέφεραν-μεταξύ άλλων-ότι δεν έλαβαν νομική και ψυχολογική υποστήριξη.¹⁷⁰ Όπως και στην περίπτωση της τρίτης προσφεύγουσας, και σε αυτή την περίπτωση των άλλων δύο προσφευγουσών, διεξήχθη δίκη για τα κακουργήματα της εγκληματικής οργάνωσης και σωματεμπορίας, αποτέλεσμα της οποίας όμως, ήταν η αθώωση των κατηγορούμενων κατ' έφεση.¹⁷¹

Σχετικά τώρα με τη διαδικασία χορήγησης της βίζας, οι τρεις προσφεύγουσες πέραν του ισχυρισμού ότι οι υπάλληλοι του Προξενείου εμπλέκονταν σε δίκτυο εμπορίας προσώπων και ότι ήταν υπεύθυνοι για τη διευκόλυνση της μεταφοράς των προσφευγουσών στην Ελλάδα, κατήγγειλαν το 2005 στον Εισαγγελέα Πλημμελειοδικών, ότι στα έγγραφα που χρησιμοποιήθηκαν για χορήγηση βίζας, υπήρχαν ψευδείς πληροφορίες. Ένα χρόνο μετά, το Υπουργείο Εξωτερικών της Ελλάδας, διενήργησε Ένορκη Διοικητική Εξέταση για να εξακριβωθεί η διάπραξη πειθαρχικών παραπτώματων, κατά τη χορήγηση της βίζας, από τους υπάλληλους του Προξενείου.¹⁷²

Η διαδικασία για τη διερεύνηση διάπραξης πειθαρχικών παραπτώματων, ολοκληρώθηκε το 2009, χωρίς να προκύψει οποιαδήποτε ευθύνη για τους υπαλλήλους, ενώ οι προσφεύγουσες ισχυρίζονται ότι δεν έλαβαν γνώση της εξέτασης, πριν από το 2010. Το 2010 έπειτα από διαπίστωση του εισαγγελέα για σοβαρές ενδείξεις περί διάπραξης αδικημάτων σωματεμπορίας και εγκληματικής οργάνωσης, ασκήθηκε ποινική δίωξη κατά των υπεύθυνων ατόμων (συμπεριλαμβανομένων τριών υπαλλήλων του Προξενείου), για σωματεμπορία.¹⁷³ Ωστόσο, το 2016, το Συμβούλιο Πλημμελειοδικών Αθηνών, σταμάτησε τη διαδικασία ποινικής δίωξης για ορισμένα πρόσωπα, καθώς τα αδικήματα της σωματεμπορίας, είχαν παραγραφεί. Για τους υπόλοιπους κατηγορούμενους, το Συμβούλιο έκρινε ότι δεν προέκυψαν ενδείξεις για διάπραξη του αδικήματος της εμπορίας προσώπων.¹⁷⁴

---

¹⁶⁹ *Ibid*, παρ. 31.

¹⁷⁰ *Ibid*, παρ. 32.

¹⁷¹ *Ibid*, παρ. 61.

¹⁷² *Ibid*, παρ. 68.

¹⁷³ *Ibid*, παρ. 80.

¹⁷⁴ *Ibid*, παρ. 88.

2.2. Αποτελεσματική προστασία θυμάτων εμπορίας προσώπων

Τα ευρήματα του ΕΔΔΑ αφορούσαν την παραβίαση των θετικών υποχρεώσεων της Ελλάδας για την κατάσταση της εμπορίας προσώπων στην οποία περιήλθαν οι τρεις προσφεύγουσες. Μόνο ως προς την επάρκεια των επιχειρησιακών μέτρων που ελήφθησαν για την προστασία των προσφευγουσών, το ΕΔΔΑ αποφάνθηκε ότι αυτή η πτυχή θετικών υποχρεώσεων των κρατών, δεν παραβιάζόταν, καθότι βάσει της εθνικής νομοθεσίας, οι προσφεύγουσες είχαν αναγνωριστεί ως «θύματα εμπορίας προσώπων» και οι διαδικασίες για την απέλαση τους, είχαν παυτεί.¹⁷⁵ Αρχικά, το Δικαστήριο έκρινε ότι το εσωτερικό νομοθετικό πλαίσιο που διέπει τις περιπτώσεις διάπραξης του αδικήματος της εμπορίας, δεν κατέστη αποτελεσματικό για την τιμωρία των δραστών και ούτε παρείχε την απαραίτητη πρόληψη.¹⁷⁶

Λαμβάνοντας υπόψη του γεγονότος ότι η εθνική νομοθεσία-κατά τον επίδικο χρόνο-δεν προέβλεπε ως ξεχωριστό ποινικό αδίκημα τη σεξουαλική εκμετάλλευση που διενεργείται πλαίσιο της εμπορίας προσώπων, το ΕΔΔΑ έκρινε τελικά ότι η Ελλάδα δε συμμορφωνόταν με την υποχρέωση της παροχής κατάλληλης νομοθετικής διάταξης για την πάταξη της σωματεμπορίας.¹⁷⁷ Υπήρχε μεν, νομοθετική ρύθμιση (το Άρθρο 351 του Ποινικού Κώδικα), που αφορούσε την απαγόρευση εξαναγκασμού σε πορνεία, που όμως, αυτή η αξιόποινη πράξη, αναγνωριζόταν ως πλημμέλημα από το σχετικό Νόμο. Επιπρόσθετα, η εμπορία προσώπων, δεν προνοείτο ως ξεχωριστό αδίκημα κατά το χρόνο τέλεσης των πράξεων κατά των τριών προσφευγουσών. Η απόφαση του Έλληνα νομοθέτη για κατάταξη του αδικήματος εξαναγκασμού σε πορνεία, στην κατηγορία των πλημμελημάτων, οδήγησε στην παραγραφή των πράξεων που αφορούσαν τη χορήγηση βίζας και τη συνακόλουθη δίωξη των υπαλλήλων του Ελληνικού Προξενείου, προκαλώντας τη γέννηση μιας άδικης κατάστασης για τα θύματα εμπορίας και στην αναχαίτιση απονομής της δικαιοσύνης.

Παράλληλα, το ΕΔΔΑ αναφερόμενο στην υπόθεση *L.E.*,¹⁷⁸ επεσήμανε την υποχρέωση για λήψη των απαραίτητων μέτρων προς την προστασία των θυμάτων εμπορίας, σε περίπτωση

---

¹⁷⁵ *Ibid*, παρ. 151-152.

¹⁷⁶ *Supra* n. 23, σελ. 17, 20.

¹⁷⁷ *Supra* n. 159, παρ. 141.

¹⁷⁸ *L.E. v. Ελλάδα*ς Αίτ. Αρ. 71545/12 (21 Ιανουαρίου 2016).

που αποδειχθεί ότι το Κράτος γνώριζε ή όφειλε να γνωρίζει. Έχοντας υπόψη, ειδικότερα, την έξαρση του φαινομένου σε χώρες όπως η Ελλάδα και η Ρωσία (από την οποία προέρχονται συνήθως τα άτομα τα οποία στη συνέχεια αποτελούν θύματα εμπορίας), αλλά και εξαιτίας της σοβαρότητας των ισχυρισμών των προσφυγουσών για εμπλοκή των δημόσιων υπαλλήλων στο αδίκημα της εμπορίας προσώπων, η Ελλάδα όφειλε να επιδείξει δέουσα επιμέλεια και να διερευνήσει επαρκώς την εγκυρότητα των ισχυρισμών.¹⁷⁹

Παρατηρείται συνεπώς, η αθέτηση του διαδικαστικού σκέλους των θετικών υποχρεώσεων της Ελλάδας, αναφορικά με τις έρευνες των αστυνομικών αρχών, αλλά και τις δικαστικές διαδικασίες. Αναντίλεκτα, η αδικαιολόγητη καθυστέρηση στην εκδίκαση της υπόθεσης, συντείνει στην συνέχιση της άδικης κατάστασης για τα θύματα, τα οποία αναγκάστηκαν να αναμένουν σχεδόν οκτώ έτη (για την τρίτη προσφεύγουσα) και συνολικά εννέα έτη (για τη πρώτη και δεύτερη προσφεύγουσα).¹⁸⁰ Πέραν αυτής της μη εύλογης καθυστέρησης, η οποία κατ' εμένα, παρατείνει το μαρτύριο το οποίο βιώνει ένα θύμα εμπορίας προσώπων, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι οι δύο πρώτες προσφεύγουσες, δεν είχαν τύχει αποτελεσματικής έρευνας από τις αρχές, διότι ένα από τα άτομα που είχαν κατονομάσει ως δράστη του αδικήματος σωματεμπορίας, δεν ανευρεθεί και δεν κατέστη δυνατό να οδηγηθεί ενώπιον της δικαιοσύνης, παραμένοντας ατιμώρητο.

Κατά τη διάρκεια εξέτασης της αποτελεσματικότητας των διαδικασιών που αφορούσαν τους ισχυρισμούς των προσφυγουσών για σεξουαλική εκμετάλλευση, το ΕΔΔΑ επιχείρησε εκτίμηση της αποτελεσματικότητας και των διαδικασιών που αφορούσαν τη χορήγηση βίζας. Και ως προς αυτό το μέρος της υπόθεσης, το ΕΔΔΑ συμπέρανε ότι οι αρχές δεν εκπλήρωσαν το καθήκον τους για άσκηση δέουσας επιμέλειας.¹⁸¹ Η διάρκεια για την έναρξη διαδικασιών που αφορούσαν το καθεστώς εξασφάλισης βίζας, θεωρήθηκε υπερβολικό, καθώς μεσολάβησαν τρία έτη από την καταγγελία των προσφυγουσών, μέχρι τη δίωξη των υπαλλήλων. Κατά τη γνώμη μου, η καθυστέρηση στην εκκίνηση δίωξης, κόστισε στην αποτελεσματική προστασία των θυμάτων, αφού «μέρος των επίμαχων συμπεριφορών» των υπαλλήλων, παραγράφηκε.¹⁸² Το

---

¹⁷⁹ *Supra* n.159, παρ. 156-157.

¹⁸⁰ *Ibid.*

¹⁸¹ *Ibid.*, παρ. 163-168.

¹⁸² *Ibid.*, παρ. 156.

Δικαστήριο ταυτόχρονα, έκρινε ότι οι κρατικές αρχές δεν υπήρξαν επιμελείς και δεν κατέβαλαν προσπάθεια για εντοπισμό των προσφευγουσών, οι οποίες είχαν δηλώσει στις αιτήσεις του για παράσταση πολιτικής αγωγής στη διαδικασία με το θέμα της βίζας, τη διεύθυνση τους.¹⁸³ Επομένως, η αδυναμία των Αρχών να εντοπίσουν τις προσφεύγουσες και να τις καλέσουν ως μάρτυρες, λογίζεται ως αθέτηση της γενικής υποχρέωσης των κρατών, για εμπλοκή των θυμάτων-στο βαθμό που επιτρέπεται υπό τις περιστάσεις-στις διαδικασίες διερεύνησης.¹⁸⁴

Κεφάλαιο Τέταρτο: Η νομολογία του ΕΔΔΑ για την εμπορία – Εκμετάλλευση εργατών

1. Υπόθεση *Chowdury κ.ά. v. Ελλάδα*

1.1. Πραγματικά περιστατικά

Λόγω της πολυδιάστατης μορφής του εγκλήματος της εμπορίας προσώπων, παρατηρείται και η επικράτηση μιας λανθασμένης εικόνας-που επικρατεί σχετικά με τις μορφές της εμπορίας προσώπων-και της άποψης ότι η εμπορία προσώπων εξαντλείται στη μορφή της σεξουαλικής εκμετάλλευσης.¹⁸⁵ Στην πραγματικότητα, η εμπορία προσώπων ως μορφή σύγχρονης δουλείας, εμφανίζεται και μέσω διάφορων άλλων πρακτικών, όπως: εμπόριο οργάνων, προώθηση σε πορνεία, στρατολόγηση ανηλίκων, εργασιακή εκμετάλλευση μεταναστών.¹⁸⁶ Η εργασιακή εκμετάλλευση συγκεκριμένα, είναι ένα φαινόμενο στο οποίο περιλαμβάνονται υποκατηγορίες, όπως η απασχόληση ατόμων σε παράνομες δραστηριότητες (εμπόριο ναρκωτικών ή μικροκλοπές), σε επαιτεία, η κατ' οίκον σκλαβιά, σε διεξαγωγή παράνομων αγώνων, αλλά και στην εκμετάλλευση μέσω εργασίας σε διάφορους τομείς (εργοστάσια, φυτείες, ορυχεία).¹⁸⁷ Η τελευταία αυτή υποκατηγορία εκμετάλλευσης, φαίνεται ότι απασχόλησε εκτενώς το ΕΔΔΑ στην υπόθεση *Chowdury κ.ά. v. Ελλάδα*,¹⁸⁸ ή όπως έχει γίνει γνωστή, «υπόθεση της Μανωλάδας».

¹⁸³ *Ibid*, παρ. 160-162.

¹⁸⁴ *Ibid*.

¹⁸⁵ Τένια Κυριαζή, *Εμπορία ανθρώπων. Διεθνές και ευρωπαϊκό δίκαιο προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου* (Νομική Βιβλιοθήκη, 2010), σελ. 1.

¹⁸⁶ *Supra* n. 3, σελ. 39.

¹⁸⁷ *Ibid*, σελ. 28-32.

¹⁸⁸ *Chowdury κ.ά. v. Ελλάδα* Αίτ. Αρ. 21884/15 (ΕΔΔΑ, 30 Μαρτίου 2017).

Η υπόθεση αφορά την προσφυγή σαράντα δύο μεταναστών, υπηκόων του Μπαγκλαντές, οι οποίοι προσέφυγαν κατά της Ελληνικής Κυβέρνησης ισχυριζόμενοι ότι η εργασία τους σε καλλιέργειες φράουλας στη Μανωλάδα, συνιστούσε αναγκαστική εργασία και κατ' επέκταση, εμπορία προσώπων και ότι η Ελλάδα παραβίαζε με αυτόν τον τρόπο, το Άρθρο 4 της ΕΣΔΑ.¹⁸⁹ Οι προσφεύγοντες διέμεναν στην Ελλάδα, δε διέθεταν άδεια εργασίας και είχαν προσληφθεί από τον Οκτώβριο του 2012 έως και το Φεβρουάριο του 2013 για απασχόληση σε παραγωγικές μονάδες καλλιέργειας φραουλών.¹⁹⁰ Οι εργάτες προσπαθούσαν να εξασφαλίσουν τα προς τα ζην και εργάζονταν καθημερινά για δώδεκα ώρες, σε θερμοκήπια και υπό την επίβλεψη ενόπλων φυλάκων, υπεύθυνων για την επιτήρηση των εργασιών.¹⁹¹ Οι συνθήκες διαβίωσης των εργατών ήταν άθλιες, καθώς σύμφωνα με τους ισχυρισμούς τους, ζούσαν σε παραπήγματα φτιαγμένα από χαρτόνια, νάilon και καλάμια, χωρίς τουαλέτα και χωρίς τρεχούμενο νερό, υπό την απειλή ότι οι δε θα τους καταβάλλονταν οι μισθοί τους, εάν δε συνέχιζαν να εργάζονται για τους εργοδότες τους.¹⁹² Οι επικεφαλείς της παραγωγικής μονάδας, υποσχέθηκαν στους εργάτες ημερομίσθιο €22 ευρώ για επτά ώρες εργασίας.¹⁹³

Σε τρεις περιπτώσεις εντός του έτους 2013, οι εργάτες απήργησαν ζητώντας να τους καταβληθούν όλοι οι απλήρωτοι μισθοί τους, αλλά χωρίς επιτυχία.¹⁹⁴ Περίπου ένα μήνα μετά και αφότου οι εργοδότες προσέλαβαν και άλλους εργάτες για την παραγωγή φραουλών, περίπου εκατόν με εκατόν πενήντα εργάτες οι οποίοι είχαν προσληφθεί για την νέα σαιζόν, υπό το φόβο ότι δε θα τους καταβάλλονταν τα οφειλόμενα ημερομίσθια τους, απευθύνθηκαν στους εργοδότες τους που ήταν παρόντες και απαίτησαν την καταβολή των μισθών τους.¹⁹⁵ Ακολούθως, ένας από τους ένοπλους επιτηρητές στη μονάδα παραγωγής, άνοιξε πυρ κατά του πλήθους, τραυματίζοντας τριάντα άτομα (συμπεριλαμβανομένων και είκοσι ενός εργατών, οι οποίοι αργότερα προσέφυγαν κατά της Ελλάδας για παραβίαση του Άρθρου 4).¹⁹⁶

---

¹⁸⁹ 'Εμπορία ανθρώπων - Υπόθεση «Μανωλάδα». ΕΔΔΑ προσφ. αρ. 21884/15 απόφ. της 30.3.2017 υπόθ. Chowdury κ.λπ. κατά Ελλάδας' (παρατηρήσεις Τένιας Κυριαζή) (2017) Τεύχος 5 Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου, σελ. 483.

¹⁹⁰ *Supra* n. 188, παρ. 5.

¹⁹¹ *Ibid*, παρ. 7.

¹⁹² *Ibid*.

¹⁹³ *Ibid*. Από το ημερομίσθιο των εργατών, στους όρους εργασίας προβλεπόταν η αφαίρεση €3 την ημέρα για αποπληρωμή της τροφής τους.

¹⁹⁴ *Ibid*, παρ. 8.

¹⁹⁵ *Ibid*.

¹⁹⁶ *Ibid*.

Η Αστυνομία στη συνέχεια συνέλαβε τους επικεφαλείς της παραγωγικής μονάδας, το φύλακα που είχε πυροβολήσει κατά του πλήθους και έναν άλλον ένοπλο επιστάτη. Ασκήθηκε μετέπειτα δίωξη από τον εισαγγελέα κατά των τεσσάρων υπόπτων, στη βάση του αδικήματος της απόπειρας ανθρωποκτονίας, όπως και για εμπορία προσώπων.¹⁹⁷ Το Μάιο του ίδιου έτους, εργάτες που δεν είχαν τραυματιστεί, επικαλούμενοι το σχετικό νομοθετικό πλαίσιο (και συγκεκριμένα το Πρωτόκολλο του Παλέρμο), ζήτησαν από τον εισαγγελέα την απαγγελία στους τέσσερις ύποπτους, κατηγοριών ανθρωποκτονίας και εμπορίας προσώπων, ισχυριζόμενοι ότι εργάζονταν στις επιχειρήσεις υπό συνθήκες εμπορίας προσώπων και εξαναγκαστικής εργασίας, ενώ κατήγγειλαν εκμετάλλευση στο πλαίσιο της εργασίας τους από τους εργοδότες τους.¹⁹⁸ Ο εισαγγελέας απέρριψε το αίτημα αυτών των εργατών, αποφασίζοντας ότι οι ισχυρισμοί τους δεν αλήθευαν, θεωρώντας ότι στόχος των εργατών, ήταν να εμφανιστούν ως θύματα προκειμένου να αποκτήσουν το δικαίωμα λήψης άδειας παραμονής στη χώρα.¹⁹⁹

Στην παραπομπή σε δίκη των τεσσάρων κατηγορούμενων, ο εισαγγελέας στην αγόρευση του, αναφέρθηκε στις άθλιες συνθήκες στις οποίες διέμεναν οι εργάτες και στο καθεστώς στο οποίο εργάζονταν, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι το αδίκημα της εμπορίας προσώπων στοιχειοθετείται αντικειμενικά, αλλά και υποκειμενικά στην προκειμένη περίπτωση.²⁰⁰ Το 2014, το Κακουργιοδικείο Πατρών, αθώωσε όλους τους κατηγορούμενους από την κατηγορία της εμπορίας προσώπων, λόγω μη επαρκούς απόδειξης για στοιχειοθέτηση της αντικειμενικής υπόστασης του αδικήματος και καταδίκασε μόνο το φρουρό που είχε πυροβολήσει κατά του πλήθους και έναν εκ των δύο επικεφαλών της επιχείρησης, για πρόκληση σωματικής βλάβης και παράνομη οπλοχρησία.²⁰¹

Αίσθηση προκαλεί και η απόφαση του Κακουργιοδικείου, να επιδικάσει αποζημίωση ύψους €1500 σε τριάντα πέντε εργάτες, οι οποίοι είχαν αναγνωρισθεί ως θύματα (δηλαδή, η

---

¹⁹⁷ *Ibid*, παρ. 10. Η κατηγορία της απόπειρας ανθρωποκτονίας μετατράπηκε στη συνέχεια σε σοβαρές σωματικές βλάβες.

¹⁹⁸ *Ibid*, παρ. 12.

¹⁹⁹ *Ibid*, παρ. 14. Σημειώνεται ότι σύμφωνα με την εσωτερική νομοθεσία (Άρθρο 12 του Νόμου 3064/2012), η κατάσταση κάποιου προσώπου ως θύμα εμπορίας προσώπων οδηγεί στο δικαίωμα λήψης για άδεια παραμονής στη χώρα. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, αναγνωρίστηκε από τον εισαγγελέα για τριάντα πέντε εργάτες που είχαν τραυματιστεί, ότι ήταν θύματα εμπορίας προσώπων και δυνάμει του σχετικού Νόμου, η παραμονή αυτών των εργατών, κατέστη νόμιμη.

²⁰⁰ *Ibid*, παρ. 17-20.

²⁰¹ *Ibid*, παρ. 22.

αποζημίωση άγγιξε το αμελητέο ποσό των €43 ανά εργάτη).²⁰² Το Κακουργιοδικείο απέρριψε τους ισχυρισμούς των εργατών για εκμετάλλευση τους, στη βάση του ότι εάν πράγματι υφίστατο εκφοβισμός κατά τη διάρκεια εργασίας τους, θα είχαν αναγκαστεί να αποχωρήσουν. Κατά την κρίση του Δικαστηρίου, οι εργάτες απολάμβαναν ελευθερία κινήσεων, οι όροι εργασίας ήταν γνωστοί και είχαν γίνει αποδεκτοί από τους εργάτες.²⁰³ Κατόπιν, οι δικηγόροι των εργατών αιτήθηκαν αναίρεση της απόφασης και υποστήριξαν ότι η κατηγορία της εμπορίας δεν είχε εξεταστεί επαρκώς, με τον εισαγγελέα εκ των υστέρων, να αρνείται την άσκηση αναίρεσης, μετατρέποντας έτσι, το τμήμα της απόφασης του Κακουργιοδικείου που αφορούσε την εμπορία προσώπων, αμετάκλητο.²⁰⁴

Ενώπιον του ΕΔΔΑ, οι προσφεύγοντες προέβαλαν τον ισχυρισμό ότι οι συνθήκες εργασίας αποδείκνυαν την ύπαρξη αναγκαστικής εργασίας και κατήγγειλαν ότι η απόφαση των δικαστικών οργάνων της Ελλάδας, στηρίχθηκε σε μία στενή ερμηνεία του όρου «εμπορία προσώπων».²⁰⁵ Υποστήριξαν ακόμη, ότι η Ελλάδα δεν εκπλήρωσε τις θετικές υποχρεώσεις που πηγάζουν από το Άρθρο 4, για πρόληψη περιστατικών εμπορίας και ότι οι ελληνικές αρχές, παρότι γνώριζαν για τις συνθήκες εργασίας στις φυτείες, δεν προέβησαν σε θετική δράση με τη λήψη μέτρων για αποτροπή της εκμετάλλευσης, την οποία είχαν υποστεί οι εργάτες.²⁰⁶ Στον αντίποδα, η Ελληνική Κυβέρνηση αρνήθηκε τους ισχυρισμούς για ύπαρξη εμπορίας προσώπων και υποστήριξε ότι οι εργάτες είχαν τη δυνατότητα να διαπραγματευτούν τους όρους εργασίας τους ή να αποχωρήσουν από τις καλλιέργειες εάν το επιθυμούσαν.²⁰⁷ Δε δέχτηκαν ακόμη, τους ισχυρισμούς των προσφευγόντων για αθέτηση των θετικών υποχρεώσεων της Ελληνικής Κυβέρνησης και ισχυρίστηκαν ότι δεν είχε προκύψει πως οι αρμόδιες αρχές γνώριζαν ή όφειλαν να γνωρίζουν για τις συνθήκες που επικρατούσαν στη Μανωλάδα.²⁰⁸

Το ΕΔΔΑ εν τέλει, καταδίκασε την Ελλάδα για παραβίαση του Άρθρου 4 και απεφάνθη ότι οι συνθήκες εργασίας των εργατών στις καλλιέργειες, ισοδυναμούσε με αναγκαστική

---

²⁰² *Ibid.*

²⁰³ *Ibid.*, παρ. 24-28.

²⁰⁴ *Ibid.*, παρ. 30-31.

²⁰⁵ *Ibid.*, παρ. 70.

²⁰⁶ *Ibid.*, παρ. 71.

²⁰⁷ *Ibid.*, παρ. 73.

²⁰⁸ *Ibid.*, παρ. 74.

εργασία και εμπορία προσώπων.²⁰⁹ Αποφάσισε επίσης, ότι η Ελλάδα δεν ανταποκρίθηκε σε μερικές από τις θετικές υποχρεώσεις όπως αυτές προκύπτουν από το Άρθρο 4. Συγκεκριμένα, δε διεξήγαγε αποτελεσματική έρευνα προς διερεύνηση των ισχυρισμών για εμπορία προσώπων, παρέλειψε-με τη μη λήψη λειτουργικών μέτρων-να προστατέψει τους εργάτες από το να αποτελέσουν θύματα εμπορίας προσώπων, δεν προστάτεψε τα θύματα και δεν τιμώρησε τους υπαίτιους, μολονότι οι αρχές είχαν λάβει γνώση για τις συνθήκες των εργατών.²¹⁰

Η «υπόθεση της Μανωλάδας», είναι πρωτοφανής για την νομολογία του ΕΔΔΑ, καθότι δεν είχε προηγουμένως την ευκαιρία να εξετάσει ενώπιον του περιστατικά εκμετάλλευσης παράτυπων μεταναστών.²¹¹ Η απόφαση συνέβαλε στην πλήρωση των ερμηνευτικών κενών που είχαν δημιουργηθεί από προηγούμενες αποφάσεις (όπως λόγου χάριν με τη *Rantsev*),²¹² ενώ συγχρόνως, δόθηκε στο Δικαστήριο η δυνατότητα να ξεκαθαρίσει τη στάση του και να οδηγηθεί στο συμπέρασμα, ότι τέτοια περιστατικά, συνιστούν αναγκαστική εργασία και εμπορία προσώπων.

Επιπρόσθετα, η απόφαση δύναται να αποτελέσει εφαλτήριο για τις κρατικές αρχές, προκειμένου να ερμηνεύουν σωστά το πεδίο εφαρμογής του Άρθρου 4 και να λάβουν τα αρμόδια μέτρα προς προστασία πραγματικών και δυνητικών θυμάτων εμπορίας προσώπων, τηρώντας έτσι, τις θετικές υποχρεώσεις που πηγάζουν από το Άρθρο 4.²¹³ Μολαταύτα και παρά το θετικό αντίκτυπο της *Chowdury* αναφορικά με τη διάκριση των μορφών του Άρθρου 4, με την παρούσα υπόθεση δεν επιλύθηκε πλήρως το ζήτημα της περιρρέουσας ασάφειας σχετικά με το λόγο για τον οποίο το ΕΔΔΑ εμμένει σε μία άμεση συγχώνευση της έννοιας «εμπορία προσώπων» από το Άρθρο 4.²¹⁴ Η εννοιολογική ασάφεια που διέπει τις υποθέσεις του ΕΔΔΑ για το Άρθρο 4 και την εφαρμογή της έννοιας της εμπορίας προσώπων στο εν λόγω άρθρο, δυστυχώς παραμένει.²¹⁵

---

²⁰⁹ *Ibid*, παρ. 99-101.

²¹⁰ *Supra* n. 105.

²¹¹ *Supra* n. 189, σελ. 496.

²¹² *Supra* n. 105.

²¹³ *Supra* n. 188, παρ. 103. *Supra* n. 189, σελ. 496.

²¹⁴ Vladislava Stoyanova, 'Sweet Taste with Bitter Roots-Forced Labour and *Chowdury and Others v Greece*' (2018) Volume 1 European Human Rights Law Review, σελ. 70.

²¹⁵ *Supra* n. 105.

1.2. Κακές συνθήκες εργασίας και εκμετάλλευση

Σύμφωνα με άρθρο της Διεθνούς Αμνηστίας,²¹⁶ το συμβάν με τους πυροβολισμούς από τους επιτηρητές στη Μανωλάδα, συνιστούσε το αποκορύφωμα μιας συνεχούς κατάστασης εκμετάλλευσης και κακομεταχείρισης σημαντικού αριθμού μεταναστών από τους εργοδότες τους. Η υπόθεση έφερε στο προσκήνιο το ζήτημα της εργασιακής εκμετάλλευσης (μέσω της οποίας συντελείται εμπορία προσώπων), αλλά ειδικότερα, το θέμα της εκμετάλλευσης εργαζόμενων που ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες, οι οποίοι λόγω της κατάστασης τους, είναι πιθανότερο να αποτελέσουν θύματα εκμετάλλευσης. Στην περίπτωση της Μανωλάδας, οι εργοδότες γνώριζαν για τη δυσχερή θέση στην οποία βρίσκονταν οι μετανάστες εργοδοτούμενοι και συγκεκριμένα, ήξεραν ότι οι εργάτες ήταν παράτυποι μετανάστες, οι οποίοι δεν είχαν εξασφαλίσει άδεια εργασίας και δε μπορούσαν να επικοινωνήσουν στα ελληνικά.²¹⁷

Τα μόλις προαναφερόμενα στοιχεία, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι οι εργάτες αναγκάζονταν να υπακούουν στις εντολές των ένοπλων επιτηρητών και να αναμένουν αποπληρωμή των δεδουλευμένων τους, τους καθιστούσε υποχείριο των επικεφαλών της μονάδας, οι οποίοι μη σεβόμενοι την αξιοπρέπεια αυτών των ανθρώπων, κατακρατούσαν τους μισθούς τους και τους εκμεταλλεύονταν για την παροχή εργασίας.²¹⁸ Προφανώς, το εθνικό δικαστήριο δε σχημάτισε τη σωστή αντίληψη για την κατάσταση των μεταναστών (στο λεκτικό της απόφασης αναφέρεται ότι γνώριζαν εξ αρχής τους όρους εργασίας τους και εάν όντως είχαν εξαναγκαστεί οι εργάτες, θα είχαν αποχωρήσει προ πολλού), αλλά παραγνώρισε και τη σημασία που είχε για τους εργάτες, η καταβολή των ημερομίσθιων. Όπως έχει ειπωθεί σε έκθεση της ΔΟΕ,²¹⁹ η παρακράτηση μισθών, λειτουργεί ως ένα είδος εξαναγκασμού για τον εργοδοτούμενο,²²⁰ ο οποίος υποχρεώνεται να παραμείνει στην εργασία υπό το φόβο ότι η

---

²¹⁶ International Amnesty, ‘Greece: Despair pervades camps after 33 migrant workers shot in Manolada’ (2013) διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2013/04/greece-despair-pervades-camps-after-33-migrant-workers-shot-in-manolada/> [πρόσβαση στις 18 Νοεμβρίου 2021].

²¹⁷ Zuzanna Muskat-Gorska, ‘Can labour make an effective contribution to legal strategies against human trafficking?’ στο: Ryszard Piotrowicz, Conny Rijken and Baerbel Heide Uhl (επιμ.), *Routledge Handbook of Human Trafficking* (Routledge, 2018), σελ. 461.

²¹⁸ *Ibid.*

²¹⁹ ‘Survey guidelines to estimate forced labour of adults and children’ (2012) Διεθνής Οργανισμός Εμπορίας, σελ. 25 (παρ. 14).

²²⁰ *Supra* n. 217, σελ. 461.

αποχώρηση του, θα σήμαινε ότι απώλεσε το δικαίωμα για την είσπραξη των προηγούμενων δεδουλευμένων.

1.2.1. Ο ρόλος της συναίνεσης

Το ΕΔΔΑ παραθέτοντας τη Σύμβαση αριθ. 29 της ΔΟΕ,²²¹ η οποία αναφέρεται στο στοιχείο του εξαναγκασμού,²²² επιχείρησε να διαπιστώσει εάν είχαν ικανοποιηθεί οι δύο προϋποθέσεις (απειλή ποινής και έλλειψη συναίνεσης), για να καταλήξει στο εάν πράγματι υπήρχε αναγκαστική εργασία στη συγκεκριμένη περίπτωση.²²³ Ειδικότερα, επισημάνθηκε από το ΕΔΔΑ ότι ως προς την απειλή ποινής, υπάρχουν και πιο διακριτικές μορφές, όπως ο εξαναγκασμός που λαμβάνει χώρα μέσω της *‘‘απειλής ψυχολογικού χαρακτήρα’’*.²²⁴ Αναφορικά με το δεύτερο κριτήριο, την έλλειψη συναίνεσης, το ΕΔΔΑ στην υπόθεση *Van der Musselle v. Βελγίου*,²²⁵ αναφέρθηκε σε μια συγκεκριμένη μορφή εξαναγκασμού, η οποία σχετίζεται με το κατά πόσο δίνεται η δυνατότητα ακύρωσης μιας συμφωνίας, την οποία οι συμβαλλόμενοι είχαν συνάψει ελεύθερα.

Θα πρέπει εντούτοις να υπογραμμισθεί, ότι σχετικά με το κριτήριο της έλλειψης συναίνεσης και όπως λέχθηκε στην υπόθεση *Van der Musselle*,²²⁶ στην οποία πρωτοαναλύθηκε το ζήτημα της συναίνεσης, θα πρέπει να εφαρμόζεται η έννοια του «δυσανάλογου βάρους» (*‘excessive and disproportionate burden’*).²²⁷ Στη συγκεκριμένη υπόθεση, που αφορούσε την περίπτωση ενός ασκούμενου δικηγόρου, ο οποίος ισχυρίστηκε ότι υπήρξε θύμα υποχρεωτικής εργασίας όταν του ζητήθηκε να αναλάβει δωρεάν την υπεράσπιση άπορων πελατών του, το ΕΔΔΑ αποφάσισε ότι δε θα πρέπει να δίνεται έμφαση μόνο στην πρότερη συγκατάθεση για την εκτέλεση εργασίας, αλλά εάν στον προσφεύγοντα είχε επιβληθεί δυσανάλογο βάρος εργασίας.²²⁸

²²¹ Άρθρο 2 § 1 της Σύμβασης αριθ. 29 της ΔΟΕ:

«(...) ο όρος αναγκαστική ή υποχρεωτική εργασία δηλοί πάσαν εργασίαν ή υπηρεσίαν απαιτουμένην παρά ατόμου επ'απειλή οιασδήποτε ποινής και δι' ην το, εν λόγω άτομον, δεν προσεφέρθη οικεία βουλήσει.»

²²² *Supra* n. 188, παρ. 39.

²²³ *Supra* n. 214, σελ. 71.

²²⁴ *Supra* n. 188, παρ. 40 (βλ. παράθεση της Έκθεσης της Διακήρυξης της ΔΟΕ).

²²⁵ *Supra* n. 55.

²²⁶ *Ibid.*

²²⁷ *Supra* n. 55.

²²⁸ *Ibid.*, παρ. 34-41.

Επίσης, όπως λέχθηκε στην ίδια υπόθεση,²²⁹ το δεύτερο κριτήριο για την έλλειψη της συναίνεσης, δεν είναι αμάχητο και εξετάζεται πάντα υπό το πλαίσιο των πραγματικών περιστατικών της κάθε υπόθεσης.²³⁰ Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, το Δικαστήριο έκρινε στη *Chowdury*, ότι η αρχική συναίνεση των εργατών προς τους όρους εργασίας, δε σηματοδοτεί συγχρόνως, τη βούληση τους για μια σχέση εκμετάλλευσης. Επομένως, ακόμη και η αρχική συναίνεση-που είχε δοθεί εν προκειμένω, από τους εργάτες οι οποίοι συμφώνησαν σε συγκεκριμένους όρους εργασίας-δεν αποκλείει το ενδεχόμενο για μία περίπτωση να συνιστά αναγκαστική (ή υποχρεωτική) εργασία.²³¹ Η *Chowdury* λοιπόν, συμβάλλει δυναμικά και στην υπενθύμιση αυτού του κριτηρίου, καθώς το ΕΔΔΑ έλαβε υπόψη το σύνολο των συνθηκών εργασίας κάτω από τις οποίες βρίσκονταν οι εργάτες, επαναλαμβάνοντας το κριτήριο του 'δυσανάλογου βάρους' της *Van deer Musselle*.²³²

Από τα πιο πάνω κριτήρια, προκύπτει ότι στην «υπόθεση της Μανωλάδας» με τους παράτυπους εργάτες, η «απειλή ποινής», είχε λάβει τη μορφή ψυχολογικής πίεσης στους εργάτες, οι οποίοι είχαν εξαναγκαστεί να εργάζονται, λόγω του ότι δεν είχαν κάποια άλλη επιλογή δεδομένης και της ευαλωτότητας της κατάστασης τους. Στην πραγματικότητα, η συνέχιση της εργασίας τους στις παραγωγικές μονάδες Μανωλάδας, ήταν και η μόνη διέξοδος τους. Οι εργαζόμενοι στις καλλιέργειες, δεν είχαν τα απαραίτητα έγγραφα, δέχονταν απειλές για να συνεχίζουν να εργάζονται στις καλλιέργειες, εάν εγκατέλειπαν το χώρο στον οποίον δούλευαν, κινδύνευαν με σύλληψη και ενδεχομένως με απέλαση, ενώ ταυτόχρονα, υπό το φόβο μήπως δεν καταφέρουν να λάβουν τα ημερομίσθια τους, επέλεξαν να συνεχίσουν να εργάζονται εκεί και να παραμένουν υπό καθεστώς εκμετάλλευσης. Εξάγεται λοιπόν το συμπέρασμα, ότι οι εργάτες συνέχιζαν να δουλεύουν στις καλλιέργειες χωρίς να συναινέσουν στις άθλιες συνθήκες στις οποίες εργάζονταν, αλλά ούτε φυσικά και στην παρακράτηση των ημερομισθίων τους και παράλληλα, εξακολουθούσαν να βρίσκονται εκεί υπό την απειλή ποινής, η οποία στη συγκεκριμένη περίπτωση, είχε λάβει τη μορφή ψυχολογικού χαρακτήρα.²³³ Επίσης, το ΕΔΔΑ προχωρεί σε ακόμη μία σημαντική διαπίστωση: με την υπόσχεση παροχής των €22 ημερησίως για εφτάωρη εργασία-ποσό το οποίο συνιστούσε την αποκλειστική πηγή για τους εργάτες για να

---

²²⁹ *Ibid*, παρ. 34-37.

²³⁰ *Supra* n. 105.

²³¹ *Supra* n. 189, σελ. 493-494.

²³² *Supra* n. 214, σελ. 74-75.

²³³ *Ibid*.

εξασφαλίσουν ένα μέσο διαβίωσης-και κάποια καταλύματα ως χώρο διαμονής, οι εργοδοτούμενοι κατάφεραν να αποσπάσουν τη συναίνεση των εργοδοτών,²³⁴ εκμεταλλευόμενοι την κατάσταση τους με στόχο την αποκόμιση οφέλους.

1.3. Συμβολή της Chowdury

Η «υπόθεση της Μανωλάδας» προστέθηκε στο οπλοστάσιο της νομολογίας του ΕΔΔΑ, καθορίζοντας περαιτέρω το πεδίο εφαρμογής του Άρθρου 4 και διαλευκάνοντας την πολυπλοκότητα της ένταξης της εμπορίας προσώπων στο Άρθρο. Αν και το ΕΔΔΑ ασχολείται σε εξαιρετικές περιπτώσεις με υποθέσεις εμπορίας προσώπων,²³⁵ παρατηρείται μια ανοδική τάση τα τελευταία χρόνια στην εξέταση τέτοιων περιπτώσεων. Αναλυτικότερα, η υπόθεση *Chowdury*, πέραν της σημασίας για την νομολογία του ΕΔΔΑ αναφορικά με την κατηγορία της εμπορίας προσώπων, κατέστη απόφαση-ορόσημο εξαιτίας και του συμπεράσματος στο οποίο κατέληξε το ΕΔΔΑ: ότι η εκμετάλλευση στους μετανάστες εργάτες, δύναται να συνιστά αναγκαστική εργασία και εμπορία προσώπων. Δε θα αποτελούσε υπερβολή λοιπόν, το να θεωρηθεί αυτή η απόφαση ως μία από τις κρισιμότερες υποθέσεις του ΕΔΔΑ για την ερμηνεία του Άρθρου 4, αλλά και για το γεγονός ότι η *Chowdury*, υπήρξε η πρώτη υπόθεση στην οποία λέχθηκε από το ΕΔΔΑ ότι η εκμετάλλευση μέσω εργασίας μπορεί να εκλαμβάνεται και ως εμπορία προσώπων (εάν βέβαια προκύπτει κάτι τέτοιο και από τα πραγματικές περιστάσεις της υπόθεσης).²³⁶

1.3.1. Διακρίσεις στις μορφές του Άρθρου 4

Επαναλαμβάνοντας τα ευρήματα του στην υπόθεση *Rantsev*, όπου το ΕΔΔΑ συμπεριέλαβε συνολικά την εμπορία στο Άρθρο 4,²³⁷ στην υπόθεση *Chowdury*, το Δικαστήριο προχώρησε σε μία νέα διαπίστωση για τις μορφές που λαμβάνει η εμπορία προσώπων. Το ΕΔΔΑ επέλεξε με την παρούσα υπόθεση, να συμπεριλάβει στο πλαίσιο της εμπορίας προσώπων (η οποία ως πρακτική, ανήκει στην απαγόρευση του Άρθρου 4 με τη *Rantsev*) και την

²³⁴ *Supra* n. 188, παρ. 98.

²³⁵ Vladislava Stoyanova, 'L.E. v. Greece: Human Trafficking and the States' Positive Obligations under the ECHR' (2016) Volume 3 European Human Rights Law Review, σελ. 290-291.

²³⁶ *Supra* n. 188, παρ. 99-100.

²³⁷ *Supra* n. 96, σελ. 60-61.

εκμετάλλευση μέσω εργασίας. Διαφαίνεται δηλαδή, η προτίμηση του ΕΔΔΑ για μια *lato senso* ερμηνεία, σύμφωνα με την οποία δεν κρίνεται απαραίτητη, εν αντιθέσει με το τι είχε λεχθεί στη *Rantsev*,²³⁸ η ύπαρξη εξουσίασης στα θύματα μέσω ενός δικαιώματος κυριότητας, για να αποφασιστεί ότι μια περίπτωση είναι πράγματι εμπορία προσώπων. Η εκτίμηση του ΕΔΔΑ ότι ο περιορισμός ελευθερίας κινήσεων, δεν αποτελεί προϋπόθεση για να θεωρηθεί μία κατάσταση ως εμπορία προσώπων ή αναγκαστική εργασία,²³⁹ συνιστούσε μια σπουδαία προσθήκη στον τρόπο ερμηνεία του όρου «εμπορία προσώπων». Αναμφισβήτητα, πρόκειται για μια σημαντική εξέλιξη για το δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, υπό την άποψη ότι πλέον υπάρχει το έρεισμα-μέσα από αυτή την απόφαση-για αποτελεσματική προστασία από αντίξοες συνθήκες εργασίας και από την εκμετάλλευση ατόμων που ανήκουν σε πιο ευάλωτες ομάδες.²⁴⁰

Μολονότι στις δύο προηγούμενες του υποθέσεις οι οποίες αφορούν ανήλικους μετανάστες, στη *Siliadin*,²⁴¹ και στη *C.N. and V.*,²⁴² το ΕΔΔΑ είχε αποφανθεί ότι οι προσφεύγοντες-και στις δύο περιπτώσεις-αποτελέσαν θύματα αναγκαστικής εργασίας ('forced labour') και δουλείας ('slavery'), στη *Chowdury* το ΕΔΔΑ έκρινε ότι ο βαθμός σοβαρότητας της εκμετάλλευσης των προσφευγόντων, δεν ήταν τέτοιος ώστε να μπορεί να δικαιολογηθεί καταδίκη για ύπαρξη ειλωτείας ('servitude'), της δεύτερης μορφής του Άρθρου 4.²⁴³ Το γεγονός αυτό, έδωσε την απαραίτητη ώθηση στο ΕΔΔΑ να αποσαφηνίσει τις εννοιολογικές διαφορές ανάμεσα στις αναφερόμενες μορφές του Άρθρου 4.²⁴⁴ Ειδικότερα, υπενθύμισε ότι το κρίσιμο στοιχείο διάκρισης ανάμεσα στην ειλωτεία και την αναγκαστική/υποχρεωτική εργασία, είναι η αίσθηση των θυμάτων ότι η κατάσταση τους είναι μόνιμη και δε μπορεί να μεταβληθεί.²⁴⁵

Στην υπό ανάλυση υπόθεση, το ΕΔΔΑ εύλογα έκρινε ότι δεν επρόκειτο για τέτοια κατάσταση, αφού οι προσφεύγοντες δεν ήταν αποκλεισμένοι από τον εξωτερικό κόσμο και είχαν την επιλογή να αποχωρίσουν από τον εργασιακό τους χώρο όποτε το επιθυμούσαν.²⁴⁶ Θα πρέπει

---

²³⁸ *Supra* n. 28, σελ. 126.

²³⁹ *Supra* n. 188, παρ. 98-100.

²⁴⁰ *Supra* n. 125, σελ. 85.

²⁴¹ *Supra* n. 20.

²⁴² *Supra* n. 60.

²⁴³ *Supra* n. 125, σελ. 69.

²⁴⁴ *Ibid.*

²⁴⁵ *Supra* n. 60, παρ. 91-92.

²⁴⁶ *Supra* n. 188, παρ. 99.

ωστόσο να υπογραμμισθεί, ότι παρά την αίσθηση που είχε δημιουργηθεί στους εργάτες ότι δε βρίσκονταν σε μία αμετάβλητη κατάσταση, απομονωμένοι από τον υπόλοιπο κόσμο, όπως το ίδιο το Δικαστήριο ερμήνευσε τα γεγονότα, προκύπτει ότι βρίσκονταν σίγουρα υπό καθεστώς φόβου και απειλών και σε μία ευάλωτη θέση, στοιχείο που τελικά διαδραμάτισε σημαίνοντα ρόλο για την αναγνώριση τους ως θύματα εμπορίας προσώπων. Οι προσφεύγοντες βρίσκονταν σε μία ξένη γι' αυτούς χώρα, δε διέθεταν άδεια εργασίας, αλλά ούτε και άδεια παραμονής και ως εκ τούτου, τους ήταν σχεδόν αδύνατο να εγκαταλείψουν την εργασία τους μιας και κάτι τέτοιο, θα σήμαινε ότι θα έχαναν τη δυνατότητα για πληρωμή των δεδουλευμένων τους και θα διέτρεχαν συγχρόνως, τον κίνδυνο για σύλληψη (ως παράνομα διαμένοντες και παράνομους εργάτες), κράτηση, ακόμη και απέλαση τους.²⁴⁷

Επιπρόσθετα στη *Chowdury*, σημειώθηκε μία ακόμη καινοτομία για την νομολογία του ΕΔΔΑ: επρόκειτο για την πρώτη υπόθεση στην οποία το ΕΔΔΑ αποφάσισε ότι η περίπτωση της εκμετάλλευσης των εργατών αποτελούσε συνάμα αναγκαστική εργασία, αλλά και εμπορία προσώπων.²⁴⁸ Παράλληλα, έκρινε ότι η ερμηνεία του Κακουργιοδικείου για ύπαρξη εμπορίας προσώπων ήταν εξαιρετικά στενή, με αποτέλεσμα να μην αναγνωρίζεται η δυσμενής θέση στην οποία βρίσκονταν οι εργάτες,²⁴⁹ οι οποίοι πέραν από την υποβολή τους σε αναγκαστική εργασία, αναγνωρίστηκαν και ως θύματα εμπορίας προσώπων από το ΕΔΔΑ. Συμπερασματικά, με αυτή του την απόφαση, το ΕΔΔΑ άνοιξε το δρόμο για τη μεταγενέστερη του νομολογία, φανερώνοντας την πρόθεση του να εντάξει μία περίπτωση εμπορίας προσώπων, ταυτοχρόνως και σε κάποια άλλη μορφή του Άρθρου 4.

1.3.2. Τήρηση των θετικών υποχρεώσεων

Τα κράτη επιφορτίζονται με τις θετικές υποχρεώσεις του Άρθρου 4 και οφείλουν να παρέχουν προστασία του δικαιώματος του Άρθρου 4, σε όλα τα φυσικά πρόσωπα

---

²⁴⁷ Vladislava Stoyanova, 'Chowdury and Others v. Greece: Further Integration of the Positive Obligations under Article 4 of the ECHR and the CoE Convention on Action against Human Trafficking' (2017) διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <https://strasbourgobservers.com/2017/04/28/chowdury-and-others-v-greece-further-integration-of-the-positive-obligations-under-article-4-of-the-echr-and-the-coe-convention-on-action-against-human-trafficking/> [πρόσβαση στις 18 Νοεμβρίου 2021].

²⁴⁸ *Supra* n. 125, σελ. 69. *Supra* n. 188, παρ. 93.

²⁴⁹ *Supra* n. 188, παρ. 100.

ανεξαιρέτως.²⁵⁰ Η σπουδαιότητα της *Chowdury* είναι μεγάλη και ως προς αυτό το ζήτημα, διότι μέσω της κρίσης του Δικαστηρίου για τις θετικές υποχρεώσεις, επιβεβαιώνεται η υποχρέωση των κρατών για συμμόρφωση των υποχρεώσεων τους έναντι όλων των φορέων, οι οποίοι-όπως την προκειμένη περίπτωση-δύνата να μην είναι πολίτες του ίδιου κράτους. Έπειτα από τις υποθέσεις *Siliadin*,²⁵¹ *Rantsev*,²⁵² *C.N.*,²⁵³ *C.N. and V.*²⁵⁴ και *L.E.*,²⁵⁵ στις οποίες επώθηκε από το Δικαστήριο η ανάγκη για εκπλήρωση των θετικών υποχρεώσεων του Άρθρου 4, με τη *Chowdury*, το Δικαστήριο προχώρησε ένα βήμα περαιτέρω σε σχέση με την ερμηνεία των θετικών υποχρεώσεων των Κρατών.

Συγκεκριμένα, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι το Άρθρο 4 (2) θα πρέπει να ερμηνευτεί υπό το φως της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την εμπορία προσώπων.²⁵⁶ Το Δικαστήριο μέσα από αυτή του τη διατύπωση, τόνισε ότι οι θετικές υποχρεώσεις που απορρέουν από το Άρθρο 4, θα πρέπει να ερμηνεύονται κατ' αρχήν από τη Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης.²⁵⁷ Το γεγονός ότι η Ελλάδα δεν είχε κυρώσει τη συγκεκριμένη σύμβαση κατά το χρόνο στον οποίο έλαβαν χώρα τα επίδικα γεγονότα,²⁵⁸ δε σταμάτησε το ΕΔΔΑ από το να χρησιμοποιήσει τη Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης ως σημείο αναφοράς για τις θετικές υποχρεώσεις της Ελληνικής Κυβέρνησης σε σχέση με το Άρθρο 4. Μέσω της απόφασης *Chowdury*, δίνεται η απαιτούμενη έμφαση για ακόμη μια φορά, στο ρόλο των κρατικών αρχών σε σχέση με την καταπολέμηση της εμπορίας.

Προτού εκτιμηθεί η σημασία της υπόθεσης σε σχέση με την επεξήγηση των θετικών υποχρεώσεων, κρίνεται απαραίτητη μια αναφορά στο τρίπτυχο της θετικής δράσης των κρατικών αρχών. Πρώτον, τα κράτη επιφορτίζονται με την υποχρέωση ύπαρξης κατάλληλου και αποτελεσματικού νομοθετικού και διοικητικού πλαισίου, αναφορικά με το θέμα της εμπορίας

---

²⁵⁰ *Supra* n. 28, σελ. 134-135.

²⁵¹ *Supra* n. 20.

²⁵² *Supra* n. 21.

²⁵³ *Supra* n. 143.

²⁵⁴ *Supra* n. 60.

²⁵⁵ *Supra* n. 178.

²⁵⁶ *Supra* n. 105.

²⁵⁷ *Supra* n. 188, παρ. 103-104.

²⁵⁸ *Ibid*, παρ. 37.

προσώπων.²⁵⁹ Η δεύτερη πτυχή των θετικών υποχρεώσεων αφορά την υιοθέτηση λειτουργικών μέτρων που αποσκοπούν στην προστασία των θυμάτων ή ατόμων που δυνητικά θα μπορούσαν να αποτελέσουν θύματα εμπορίας.²⁶⁰ Τέλος, η τρίτη πτυχή των υποχρεώσεων, αναφέρεται στη διεξαγωγή δραστηκής, αποδοτικής, αυτεπάγγελτης έρευνας,²⁶¹ για διερεύνηση ενός περιστατικού εμπορίας προσώπων. Ως προς το πρώτο σκέλος των θετικών υποχρεώσεων, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η Ελλάδα είχε συμμορφωθεί με τη θέσπιση νομοθετικού πλαισίου, καθότι είχε ποινικοποιήσει την εμπορία προσώπων στην εσωτερική έννομη τάξη.²⁶²

Σε ότι αφορά εντούτοις, το δεύτερο και τρίτο σκέλος των θετικών της υποχρεώσεων, το ΕΔΔΑ θεώρησε δικαιολογημένα, ότι η Ελληνική Κυβέρνηση, παραβίασε το Άρθρο 4. Κατ' αρχάς, ως προς την υποχρέωση για τα λειτουργικά μέτρα, το ΕΔΔΑ αποφάνθηκε ότι το γνωστικό στοιχείο πληρείται. Η δυσμενής και ευάλωτη θέση στην οποία βρίσκονταν οι εργάτες στη Μανωλάδα, είχε περιέλθει εις γνώση των αρχών, πολύ πριν διαδραματιστούν τα γεγονότα του 2013, που αποτέλεσμα είχαν τον τραυματισμό αριθμού των εργατών.²⁶³ Παρατηρήθηκε σε αυτό το σημείο, η απροθυμία των αρχών για δραστηκές ενέργειες που θα επέφεραν τη λύση στην εκμετάλλευση και τις απειλές που βίωναν οι εργάτες, ενώ η αντίδραση των αρχών-παρά και τη σχετική τους γνώση σε σχέση με τα γεγονότα-θεωρήθηκε μεμονωμένη.²⁶⁴ Σε αυτό ακριβώς το σημείο, έγινε μνεία από το ΕΔΔΑ στη Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την εμπορία προσώπων και ότι το κράτος όφειλε να πράξει με τον τρόπο που περιγράφεται στη σχετική σύμβαση.²⁶⁵

Είναι αξιομνημόνευτη η εκτίμηση του Δικαστηρίου προς τη συγκεκριμένη υποχρέωση, καθώς το ΕΔΔΑ εξέτασε την τήρηση της από την Ελληνική Κυβέρνηση, υπό το πλαίσιο των υποχρεώσεων, όπως αυτές επιβάλλονται από τη Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης.²⁶⁶

---

²⁵⁹ Vladislava Stoyanova, 'European Court of Human Rights and the Right Not to Be Subjected to Slavery, Servitude, Forced Labor, and Human Trafficking' στο: John Winterdyk and Jackie Jones (επιμ.), *The Palgrave International Handbook of Human Trafficking* (Palgrave Macmillan, 2020), σελ. 1405.

²⁶⁰ *Ibid.*

²⁶¹ *Supra* n. 21, παρ. 288 (όπου λέχθηκε από το ΕΔΔΑ ότι οι θετικές υποχρεώσεις δικονομικής φύσεως, είναι υποχρεώσεις «μέσου» και όχι «αποτελέσματος»).

²⁶² *Supra* n. 188, παρ. 107-108.

²⁶³ *Ibid.*, παρ. 111-112.

²⁶⁴ *Ibid.*, παρ. 113. *Supra* n. 51.

²⁶⁵ *Supra* n. 247.

²⁶⁶ *Ibid.*

Συνεπώς, διευκρινίστηκε η ευθύνη που ενέχουν τα κράτη προς το να ακολουθούν τη συγκεκριμένη σύμβαση και να παλεύουν ενάντια στην έξαρση της εμπορίας. Ένας περαιτέρω λόγος για τον οποίο η *Chowdury* συνέβαλε προς την καλύτερη εξήγηση των θετικών υποχρεώσεων των κρατών, είναι το γεγονός ότι υπογραμμίστηκε από το ΕΔΔΑ, το χρέος των κρατών να τηρούν τις θετικές τους υποχρεώσεις οι οποίες βασίζονται στη Σύμβαση του Συμβουλίου,²⁶⁷ ανεξαρτήτως του ορισμού που δίνεται στο περιστατικό. Είτε τα πραγματικά περιστατικά οδηγούν στο ότι πρόκειται για αναγκαστική εργασία, είτε στο ότι η περίπτωση αφορά εμπορία προσώπων, το κράτος παραμένει υπόλογο για τη μη αθέτηση των υποχρεώσεων του.

Το Δικαστήριο καταληκτικά, εκτίμησε την αποτελεσματικότητα της δικαστικής διαδικασίας και της έρευνας που διενεργήθηκε από τις κρατικές αρχές και της δικαστικής διαδικασίας. Το ΕΔΔΑ, επέλεξε να εξετάσει χωριστά, την περίπτωση των προσφευγόντων οι οποίοι δε μετείχαν στη διαδικασία του Κακουργιοδικείου και την περίπτωση των προσφευγόντων που συμμετείχαν στην εν λόγω διαδικασία. Αναφορικά με την πρώτη ομάδα προσφευγόντων, το ΕΔΔΑ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι αρχές παρέλειψαν να εξετάσουν εάν οι ισχυρισμοί για εμπορία προσώπων και αναγκαστική εργασία εις βάρος τους, ήταν βάσιμοι.²⁶⁸

Δε χωράει αμφιβολία, ότι ο εισαγγελέας στη συγκεκριμένη περίπτωση, δεν εξέτασε εις βάθος-όπως υποχρεωνόταν να πράξει-τους ισχυρισμούς,²⁶⁹ παραλείποντας να λάβει υπόψη το αδιαμφισβήτητο γεγονός ότι και αυτοί οι εργάτες υπήρξαν εργοδοτούμενοι από τους επικεφαλείς της παραγωγικής μονάδας, όπως και το γεγονός ότι εργάζονταν υπό τις ίδιες αντίξοες συνθήκες με τους άλλους εργάτες που συμμετείχαν στη διαδικασία του Κακουργιοδικείου. Πώς είναι δυνατόν λοιπόν, να αποφασιστεί για ένα υποσύνολο των εργατών ότι δε διέτρεξαν τον κίνδυνο να υπάρξουν θύματα εμπορίας και για τους υπόλοιπους, ο εισαγγελέας να κρίνει ότι μπορούσαν να συμμετέχουν στη δικαστική διαδικασία, παρότι και οι δύο ομάδες δούλευαν κάτω από τις

---

²⁶⁷ *Ibid.*

²⁶⁸ *Supra* n. 188, παρ. 119-120.

²⁶⁹ *Ibid.*, παρ. 120-121. Σύμφωνα με το Άρθρο 13 της σχετικής Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης, θα πρέπει να δίνεται ένα χρονικό διάστημα τουλάχιστον 30 ημερών στο θύμα εμπορίας προσώπων, προτού αυτό αισθανθεί έτοιμο να συνεργαστεί με τις αστυνομικές αρχές. Η απόρριψη των ισχυρισμών ορισμένων εργατών, διά το λόγο ότι είχαν καθυστερήσει να προσφύγουν στις αρχές, συνιστά κατάφωρη παραβίαση του συγκεκριμένου άρθρου.

ίδιες συνθήκες; Ορθά λοιπόν αποφασίστηκε από το ΕΔΔΑ, ότι τέτοια αντιμετώπιση συνεπαγόταν αθέτηση της υποχρέωσης για αποτελεσματική έρευνα, η οποία στόχο θα είχε την εξέταση για ύπαρξη κατάστασης εμπορίας προσώπων ή αναγκαστικής εργασίας.²⁷⁰

Σε σχέση τώρα, με τη δεύτερη ομάδα προσφευγόντων οι οποίοι συμμετείχαν στη δικαστική διαδικασία, το ΕΔΔΑ αποφάσισε και πάλι ότι η Ελληνική Κυβέρνηση δεν είχε εκπληρώσει το τρίτο σκέλος των θετικών της υποχρεώσεων. Όπως έχει παρατεθεί ανωτέρω, το Κακουργιοδικείο είχε αποφασίσει απαλλαγή των κατηγορούμενων από την εμπορία προσώπων, προχωρώντας σε μία λανθασμένη ερμηνεία της έννοιας «εμπορία προσώπων». Για πρώτη φορά, το ΕΔΔΑ προχωρά σε μία διόλου ασήμαντη αποσαφήνιση: η ελευθερία κινήσεων, που χρησιμοποιήθηκε ως στοιχείο για να αποφασίσει το Κακουργιοδικείο για ύπαρξη εμπορίας προσώπων, δεν αποτελεί «προϋπόθεση *sine qua non*».²⁷¹ Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι το εθνικό δικαστήριο ερμήνευσε στενά την έννοια της εμπορίας, συγχύζοντας την-και ταυτίζοντας την-με την έννοια της ειλωτείας.²⁷²

Ως προς την ελευθερία των εργατών, το εθνικό δικαστήριο είχε προχωρήσει στην εξαγωγή ενός ακόμη λανθασμένου συμπεράσματος: θεώρησε ότι οι εργοδότες δεν είχαν απειλήσει τους εργάτες σε βαθμό, που η απαίτηση για εργασία να ισοδυναμεί με εξαναγκασμό και ότι εάν οι εργάτες πράγματι ένιωθαν κάποιου είδους εξαναγκασμό, θα είχαν αποχωρίσει από το χώρο εργασίας και τα καταλύματα τους.²⁷³ Η προσέγγιση του Κακουργιοδικείου, έδωσε την αφορμή στο ΕΔΔΑ, να επιλύσει τυχόν ερμηνευτικά κενά που είχαν δημιουργηθεί με την προηγούμενη του νομολογία, αφού στην υπόθεση *Chowdury*, ξεκαθαρίζεται ότι η ελευθερία κινήσεων αφορά εν τέλει «*ορισμένες πλευρές της ζωής του θύματος*» και ότι η απουσία αυτής της ελευθερίας, ίσως είναι δείγμα μιας κατάστασης ειλωτείας.²⁷⁴ Αξιόλογη είναι και η διαπίστωση του ΕΔΔΑ για παράβαση από την Ελλάδα, σχετικής πρόνοιας της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης, καθώς με την επιδίκαση αποζημίωσης ύψους €1500 στους εργάτες,

---

²⁷⁰ *Ibid*, παρ. 122.

²⁷¹ *Ibid*, παρ. 123.

²⁷² *Supra* n. 105, *Supra* n. 260, σελ. 1406.

²⁷³ *Supra* n. 128, σελ. 461.

²⁷⁴ *Supra* n. 188, παρ. 123.

το Κακουργιοδικείο καταπάτησε το δικαίωμα των θυμάτων για αποζημίωση από τους αυτουργούς του εγκλήματος.²⁷⁵

2. Υπόθεση Zoletic κ.ά. v. Αζερμπαϊτζάν

2.1 Πραγματικά περιστατικά

Μια αρκετά παρόμοια κατάσταση με αυτήν που έζησαν οι εργάτες στην «υπόθεση της Μανωλάδας», βίωσαν οι τριάντα τρεις προσφεύγοντες, όλοι τους υπήκοοι της Βοσνίας και Ερζεγοβίνης, στην υπόθεση *Zoletic v. Αζερμπαϊτζάν*.²⁷⁶ Οι προσφεύγοντες προσλήφθηκαν ως προσωρινοί εργάτες, από την κατασκευαστική εταιρεία Serbaz Design and Construction LLC (που έχει έδρα το Αζερμπαϊτζάν), για την εκτέλεση οικοδομικών εργασιών.²⁷⁷ Εκπρόσωποι της κατασκευαστικής εταιρείας, αιτήθηκαν και διευθέτησαν εκ μέρους των εργατών έκδοση τουριστικής βίζας, όμως με την άφιξη των εργατών στο Αζερμπαϊτζάν, οι εκπρόσωποι, κατάσχασαν τα διαβατήρια των εργατών και τους υποχρέωσαν να μένουν σε καταλύματα, υπό αντίξοες συνθήκες και στερώντας τους τα βασικά (δεν υπήρχε παροχή τρεχούμενου νερού, θέρμανσης, αλλά ούτε και προσφερόταν στους εργάτες ιατρική περίθαλψη).²⁷⁸

Οι εργάτες, προέβαλαν αργότερα τον ισχυρισμό, ότι εργάζονταν χωρίς σύναψη σύμβασης, χωρίς άδεια εργασίας, με εξαντλητικά εργασιακά ωράρια και ότι περιοριζόταν η ελευθερία κινήσεων τους από τους εργοδότες τους, οι οποίοι είχαν παρακρατήσει τα ταξιδιωτικά έγγραφα των εργατών.²⁷⁹ Οι εργάτες υπέμειναν συνθήκες εκφοβισμού και ταπείνωσης, υποχρεώθηκαν να συμμορφωθούν με αυστηρούς εσωτερικούς κανόνες και οι εκπρόσωποι της κατασκευαστικής εταιρείας, δε φαίνονταν διατεθειμένοι να ενεργήσουν εγκαίρως προς απόκτηση άδειας εργασίας των εργοδοτούμενων τους.²⁸⁰ Οι εργάτες παράλληλα, κατήγγειλαν ότι από το Μάιο του 2009 και έπειτα, η κατασκευαστική εταιρεία δεν είχε προχωρήσει σε

---

²⁷⁵ *Ibid*, παρ. 126 (βλ. την παράθεση του Άρθρου 15 της Σύμβασης του Συμβουλίου της Ευρώπης).

²⁷⁶ *Zoletic κ.ά. v. Αζερμπαϊτζάν* Αίτ. Αρ. 20116/12 (ΕΔΔΑ, 7 Οκτωβρίου 2021).

²⁷⁷ *Ibid*, παρ. 5.

²⁷⁸ *Ibid*, παρ. 7.

²⁷⁹ *Ibid*, παρ. 6.

²⁸⁰ *Ibid*, παρ. 7.

καταβολή των μισθών των εργατών.²⁸¹ Σημειώνεται ότι τον Οκτώβριο και Νοέμβριο του ίδιου έτους, η κατασκευαστική εταιρεία διευθέτησε την επιστροφή των εργαζομένων στη χώρα τους, καταβάλλοντας κάποιους από τους μισθούς.

Μέσω αστικής αγωγής, οι εργάτες επιχείρησαν ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων στο Αζερμπαϊτζάν, να αποκτήσουν τους μη καταβληθέντες μισθούς τους, καταγγέλλοντας την κατασκευαστική εταιρεία για ηθική βλάβη, παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων και μη καταβολή μισθών.²⁸² Στη συνέχεια, η αγωγή απορρίφθηκε, όπως και η έφεση και αναίρεση των εργατών. Σε πρώτο βαθμό συγκεκριμένα, το εθνικό δικαστήριο απέρριψε τους ισχυρισμούς των εργατών, με την αιτιολόγηση ότι οι εργαζόμενοι ήταν άμεσα εργοδοτούμενοι από τη μητρική εταιρεία της Serbaz Design and Construction LLC, η οποία-σύμφωνα με ένα αντίγραφο συμφωνίας απόσπασης-ήταν υπεύθυνη για τις αμοιβές των εργατών. Το δικαστήριο του Αζερμπαϊτζάν έκρινε αβάσιμους και τους ισχυρισμούς για ηθική βλάβη, καθώς δεν είχαν προκύψει στοιχεία (σύμφωνα με τις δικαστικές αρχές), που να μαρτυρούν την παραβίαση δικαιωμάτων και θεμελιωδών ελευθεριών των εργατών.²⁸³ Όπως και στη *Chowdury*, οι προσφεύγοντες στη *Zoletic*, προσέφυγαν στο ΕΔΔΑ και ισχυρίστηκαν ότι υπήρξαν θύματα αναγκαστικής εργασίας και εμπορίας προσώπων εξαιτίας των πράξεων εις βάρος τους, από τους εργοδότες τους, ενώ κατήγγειλαν ότι οι αρχές του Αζερμπαϊτζάν, δεν εκπλήρωσαν την υποχρέωση διαδικαστικής φύσης για διενέργεια έρευνας των ισχυρισμών τους.

Βέβαια, στην αρχική τους προσφυγή, οι εργάτες είχαν επικαλεστεί παραβίαση του Άρθρου 1 του Πρωτόκολλου 1 της ΕΣΔΑ (προστασία της ιδιοκτησίας) για την παρακράτηση των μισθών τους και του Άρθρου 6 (δικαίωμα στη δίκαιη δίκη), αναφορικά με την απόρριψη της αστικής αγωγής τους από τα εθνικά δικαστήρια του Αζερμπαϊτζάν, σε συνδυασμό με το Άρθρο 4 (2) για αναγκαστική εργασία και εμπορία προσώπων.²⁸⁴ Μολαταύτα, το ΕΔΔΑ θεώρησε ότι η περίπτωση εκμετάλλευσης που είχε προκύψει στη *Zoletic*, αφορούσε αποκλειστικά το Άρθρο 4 και εξέτασε την παραβίαση μόνο αυτής της πρόνοιας της ΕΣΔΑ.²⁸⁵ Το ΕΔΔΑ έκρινε επίσης, ότι το παράπονο των προσφευγόντων, αφορούσε την τρίτη πτυχή των

---

²⁸¹ *Ibid*, παρ. 9.

²⁸² *Ibid*, παρ. 18.

²⁸³ *Ibid*, παρ. 25, 27-28.

²⁸⁴ *Ibid*, παρ. 1.

²⁸⁵ *Ibid*, παρ. 138.

θετικών υποχρεώσεων των Κρατών· δηλαδή την υποχρέωση διαδικαστικής φύσεως, για διεξαγωγή αποτελεσματικής έρευνας των ισχυρισμών των προσφευγόντων.

2.2. Το μαχητό τεκμήριο συναίνεσης στη Zoletic

Το ΕΔΔΑ εξετάζοντας τα επιχειρήματα των προσφευγόντων, που είχαν υποβληθεί ενώπιον του, αλλά και σε πρώτο βαθμό κατά την αστική αγωγή ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου του Αζερμπαϊτζάν, διαπίστωσε ότι οι ισχυρισμοί συνιστούσαν «μαχητό τεκμήριο» για ύπαρξη διακίνησης ανθρώπων και αναγκαστικής ή υποχρεωτικής εργασίας.²⁸⁶ Το ΕΔΔΑ έλαβε υπόψη ότι η περίοδος κατά την οποία οι εργάτες εργάζονταν στην κατασκευαστική εταιρεία, συνέπεσε χρονικά με την περίοδο που είχαν εκφραστεί και τα σχετικά παράπονα για τις συνθήκες εργασίας.²⁸⁷ Ακολούθως, το ΕΔΔΑ μελέτησε την έκθεση που διενεργήθηκε από ΜΚΟ («έκθεση ASTRA»), που περιλάμβανε ισχυρισμούς σχετικά με την μεταχείριση των εργατών στο χώρο εργασίας τους, οι όποιοι είχαν τεθεί στη διάθεση των εθνικών δικαστηρίων στο Αζερμπαϊτζάν.

Η «έκθεση ASTRA», αναφερόταν σε ισχυρισμούς για ύπαρξη τιμωριών (είτε σωματικών, είτε άλλης μορφής), από την κατασκευαστική εταιρεία, την κατάσχεση ταξιδιωτικών εγγραφών, περιορισμό κινήσεων των εργοδοτούμενων που υποβαλλόταν μέσω απειλής για σύλληψη τους από την αστυνομία, για μη καταβολή μισθών και απειλές για υποβολή «προστίμων» (για περικοπή συγκεκριμένα, μέρους των μισθών).²⁸⁸ Η έκθεση ανέσυρε στην επιφάνεια τους δυσβάσταχτους όρους με τους οποίους εργάζονταν αυτά τα πρόσωπα, όπως και την απροθυμία των αρχών, να δράσουν άμεσα για την προστασία των θυμάτων. Από όλα τα ανωτέρω στοιχεία, το ΕΔΔΑ επανέλαβε το σκεπτικό που ακολούθησε στη *Chowdury*, για την έλλειψη συναίνεσης²⁸⁹ και έκρινε ότι οι ισχυρισμοί των προσφευγόντων, οδηγούσαν στην εξαγωγή συμπεράσματος για το ότι η εργασία, δεν προσφερόταν με τη συναίνεση των εργατών.

---

²⁸⁶ *Ibid*, παρ. 159, 169.

²⁸⁷ *Ibid*, παρ. 160-164.

²⁸⁸ *Ibid*, παρ. 161, 162.

²⁸⁹ *Supra* n. 55.

Οι προσφεύγοντες είχαν υποβληθεί σε εργασία ή υπηρεσία που τους είχε ζητηθεί υπό την απειλή της επιβολής ποινικών κυρώσεων και για την οποία δεν είχαν προσφερθεί εθελοντικά.²⁹⁰

Το Δικαστήριο επεσήμανε και σε αυτή την υπόθεση, την ανάγκη ερμηνείας μιας περίπτωσης εμπορίας προσώπων, υπό το φως του διεθνούς ορισμού για το αδίκημα της εμπορίας.²⁹¹ Ένα πρόσωπο μπορεί να αναζητήσει την προστασία ενώπιον του ΕΔΔΑ και να εγείρει ζήτημα ότι ένα σύνολο συμπεριφορών, αποτελεί παραβίαση του Άρθρου 4, μόνο εάν συντρέχουν όλα τα συστατικά στοιχεία του διεθνούς ορισμού για την έννοια της εμπορίας προσώπων: *δράση, μέσα, και σκοπός*, που εκπηγάει από τη Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης και του Πρωτόκολλου του Παλέρμο.²⁹² Στη συγκεκριμένη υπόθεση, το ΕΔΔΑ παρατήρησε ύπαρξη και των τριών συστατικών στοιχείων. Πρώτον, οι εργάτες είχαν μεταφερθεί ομαδικά από τη Βοσνία και Ερζεγοβίνη στο Αζερμπαϊτζάν, έπειτα από ενέργειες της κατασκευαστικής εταιρείας για εξασφάλιση τουριστικής βίζας των εργατών και είχαν εγκατασταθεί στα καταλύματα της εταιρείας, από τα οποία δε μπορούσαν να αποχωρήσουν χωρίς την πρότερη άδεια από τους εργοδότες (δράση). Δεύτερον, μέσα από την «έκθεση ASTRA», αποκαλύφθηκε μια κατάσταση συνεχόμενης εκμετάλλευσης, που συντείνει στην ύπαρξη για πρόσληψη μέσω απάτης (μέσα), και τρίτον, ο σκοπός της εμπορίας προσώπων, που διαφάνηκε μέσα από τους ισχυρισμούς των εργοδοτούμενων για αναγκαστική εργασία (σκοπός).

Αν και στην προηγούμενη του απόφαση, *Chowdury*, το ΕΔΔΑ αντιμετώπισε την πρόκληση διαχωρισμού των εννοιών της αναγκαστικής εργασίας και της εμπορίας προσώπων,²⁹³ στην υπόθεση *Zoletic*, το Δικαστήριο παρουσιάζεται πρόθυμο να ξεκαθαρίσει ακόμη περισσότερο τις εννοιολογικές διαφορές μεταξύ των δύο αυτών μορφών.²⁹⁴ Στην υπόθεση με τους εργάτες της κατασκευαστικής εταιρείας, επανέλαβε το προηγούμενο του σκεπτικό για το στοιχείο της «απειλής ποινής» και της «έλλειψης συναίνεσης». Στην παρούσα υπόθεση όπως και στη *Chowdury*, ο εξαναγκασμός προήλθε από την απειλή για επιβολή «ποινής», μέσω πιο

---

²⁹⁰ *Ibid.*

²⁹¹ *Supra* n. 83.

²⁹² *Ibid.*

²⁹³ *Supra* n. 214.

²⁹⁴ John Trajer, 'Hidden in plain sight: failure to investigate allegations of abuse on public construction projects in Zoletic and Others v. Azerbaijan' (2021) διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <https://strasbourobservers.com/2021/11/18/hidden-in-plain-sight-failure-to-investigate-allegations-of-abuse-on-public-construction-projects-in-zoletic-and-others-v-azerbaijan/> [πρόσβαση 3 Δεκεμβρίου 2021].

λεπτών μορφών εξαναγκασμού, όπως είναι η ψυχολογική πίεση που ασκήθηκε στους εργάτες (και στις δύο περιπτώσεις), με τους θύτες να εκμεταλλεύονται την ευάλωτη θέση στην οποία βρίσκονταν οι εργαζόμενοι ως παράτυποι μετανάστες.²⁹⁵ Όπως λέχθηκε και στη *Chowdury*,²⁹⁶ η χρησιμοποίηση απειλών από πλευράς εργοδοτών, με σκοπό την απόσπαση εργασίας από τους εργοδοτούμενους, είναι δυνατό να οδηγήσει σε ακύρωση οποιασδήποτε συγκατάθεσης.²⁹⁷ Στην υπόθεση *Zoletic*, το ΕΔΔΑ φαίνεται να αλλάζει-σε σύγκριση με την προσέγγιση που υιοθέτησε στις προηγούμενες υποθέσεις-τη μέθοδο ερμηνείας του διεθνούς ορισμού για την εμπορία προσώπων και να εφαρμόζει τα συστατικά στοιχεία αυτού του ορισμού, στα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης, ούτως ώστε να εκτιμήσει εάν ικανοποιούνται οι προϋποθέσεις του ορισμού.²⁹⁸

2.3. Θετικές υποχρεώσεις του Κράτους

2.3.1. Πότε υφίσταται υποχρέωση διεξαγωγής έρευνας;

Παρόλο που οι προσφεύγοντες είχαν εγείρει ισχυρισμούς στην προσφυγή τους για αθέτηση των υποχρεώσεων από τις κρατικές αρχές, που αφορούσαν το πρώτο σκέλος των θετικών υποχρεώσεων του Άρθρου 4, το ΕΔΔΑ θεώρησε ότι-υπό τις πραγματικές περιστάσεις-θα έπρεπε να εξετάσει μονάχα την τρίτη πτυχή των θετικών υποχρεώσεων.²⁹⁹ Όπως είχε λεχθεί στην προηγούμενη νομολογία του ΕΔΔΑ για το Άρθρο 4, η τρίτη πτυχή των θετικών υποχρεώσεων (δηλαδή η ευθύνη για τη διερεύνηση ισχυρισμών περί ύπαρξης εμπορίας προσώπων και διεξαγωγή αποτελεσματικής έρευνας), ενεργοποιείται όταν αποδεικνύεται ότι οι κρατικές αρχές γνώριζαν ή όφειλαν να γνωρίζουν την κατάσταση στην οποία είχαν περιέλθει οι παραπονούμενοι.³⁰⁰

Το κράτος του Αζερμπαϊτζάν στη συγκεκριμένη περίπτωση, είχε λάβει γνώση για την κατάσταση των εργατών και μέσω της κοινοποίησης επιστολών από ΜΚΟ που κατήγγειλαν τα πεπραγμένα και την ολιγοπία των εθνικών δικαστηρίων, αλλά και μέσω της έκθεσης της

---

²⁹⁵ *Ibid.*

²⁹⁶ *Supra* n. 188, παρ. 40.

²⁹⁷ *Supra* n. 276, παρ. 166-167.

²⁹⁸ *Supra* n. 294, *Supra* n. 35, σελ. 172.

²⁹⁹ *Supra* n. 276, παρ. 132-133.

³⁰⁰ *Supra* n. 25.

Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας και της μεταγενέστερης έκθεσης από την Ομάδα Εμπειρογνομόνων για τη Δράση κατά της Εμπορίας Ανθρώπων («GRETA»), στην οποία περιγράφονταν οι πρακτικές εκμετάλλευσης εις βάρος αλλοδαπών που εργάζονταν στο Αζερμπαϊτζάν.³⁰¹ Επιπλέον, οι εργάτες είχαν αναζητήσει την απονομή δικαιοσύνης μέσω αστικής αγωγής στα εθνικά δικαστήρια και ως εκ τούτου, δε θα μπορούσε σε καμία περίπτωση να ειπωθεί ότι οι κρατικές αρχές δεν είχαν επαρκή γνώση για το τι βίωναν οι εργαζόμενοι της κατασκευαστικής εταιρείας.

Αν και οι αρχές του Αζερμπαϊτζάν υποστήριζαν ότι οι εργάτες δεν είχαν επιχειρηματολογήσει με σαφείς ισχυρισμούς σχετικά με την υποβολή τους σε πρακτικές εμπορίας προσώπων ή αναγκαστικής εργασίας, τα στοιχεία που προέκυψαν από την αστική αγωγή, όπως και από τις εκδόσεις Εκθέσεων των διάφορων οργανισμών, συνέτειναν όλα, στην επιβεβαίωση ότι πληρείται το κατώτατο όριο για ύπαρξη «αμφισβητήσιμης αξίωσης». Επισημαίνεται, ότι το κατώτατο αυτό όριο, απαιτείται για να μπορεί να τύχει εφαρμογής το Άρθρο 4,³⁰² σε ισχυρισμούς διαδικαστικής φύσεως, όπως στην παρούσα υπόθεση. Το κριτήριο ικανοποιείται, όταν προκύπτει ότι οι προσφεύγοντες υπέβαλλαν «αμφισβητούμενη αξίωση» ή αν υφίστανται *prima facie* αποδεικτικά στοιχεία που δείχνουν ότι οι προσφεύγοντες είχαν υποστεί συμπεριφορές που άνηκαν σε κάποια από τις απαγορευμένες μορφές του Άρθρου 4.³⁰³

Οι αρχές του Αζερμπαϊτζάν, προέβαλλαν επιπλέον, τον ισχυρισμό για τη μη άσκηση, από τους εργάτες, ποινικής δίωξης, ενώ ταυτόχρονα, υποστήριζαν ότι οι εργάτες δεν είχαν στραφεί ενάντια στο σωστό κατηγορούμενο.³⁰⁴ Υπενθυμίζεται ότι ένα από τα ευρήματα του πρωτόδικου δικαστηρίου, ήταν πως οι εργάτες ήταν εργοδοτούμενοι από τη μητρική εταιρεία της κατασκευαστικής εταιρείας στην οποία εργάζονταν και ότι η μητρική εταιρεία ήταν η υπεύθυνη για την καταβολή των μισθών τους.³⁰⁵ Παράλληλα, το Αζερμπαϊτζάν ισχυρίστηκε ότι οι προσφεύγοντες δεν είχαν ενημερώσει δεόντως τις διωκτικές αρχές για τους ισχυρισμούς τους και ούτε είχαν εξαντλήσει όλα τα διαθέσιμα ένδικα μέσα. Όλοι αυτοί ισχυρισμοί φυσικά, δε βρήκαν σύμφωνα το ΕΔΔΑ το οποίο τόνισε πως οι ισχυρισμοί των προσφευγόντων είχαν επιστηθεί

---

³⁰¹ *Ibid*, παρ. 35-40.

³⁰² *Ibid*, παρ. 156, 169.

³⁰³ *Ibid*, παρ. 159.

³⁰⁴ *Ibid*, παρ. 27.

³⁰⁵ *Ibid* παρ. 27.

επαρκώς στις αρχές και ότι δεν επηρέαζε καθόλου την υποχρέωση για δραστικά μέτρα από το κράτος, η μη ύπαρξη επίσημης καταγγελίας και η έναρξη ποινικής δίωξης.³⁰⁶ Ιδίως για τον ισχυρισμό μη έναρξης ποινικής δίωξης, το Δικαστήριο πρόσθεσε ότι η Εισαγγελία της Βοσνίας και Ερζεγοβίνης είχε υποβάλει αίτημα για διεξαγωγή ποινικής διαδικασίας εναντίον εκπροσώπων της κατασκευαστικής εταιρείας.³⁰⁷

2.3.2. Αποτελεσματική έρευνα

Καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι πράγματι υπήρχε η υποχρέωση διεξαγωγής έρευνας για τους ισχυρισμούς των εργατών, το ΕΔΔΑ μελέτησε το κατά πόσο είχε εκπληρωθεί αυτή η υποχρέωση και εάν πραγματοποιήθηκε αποτελεσματική έρευνα από τις αρχές.³⁰⁸ Στην προκειμένη περίπτωση, ήταν αισθητή η απουσία παροχής πληροφοριών, οι οποίες θα καταδείκνυαν τη δράση των αρχών ως προς μία αποτελεσματική έρευνα. Ακόμη και έπειτα από την υποβολή εγγράφων από το τρίτο μέρος της υπόθεσης (δηλαδή, τη Βοσνία και Ερζεγοβίνη), που εμπεριείχαν καταγγελίες των εργατών για τους εργοδότες τους και ύστερα από την ανταλλαγή αλληλογραφίας μεταξύ των αρχών των δύο κρατών (Αζερμπαϊτζάν και Βοσνία και Ερζεγοβίνη), το Αζερμπαϊτζάν απέτυχε να αποδείξει ότι είχε προχωρήσει γενικά στο στάδιο διενέργειας οποιασδήποτε έρευνας, πόσο μάλλον, στην πραγματοποίηση αποτελεσματικής έρευνας όπως απαιτείται για συμμόρφωση με το Άρθρο 4.³⁰⁹

Το Δικαστήριο έκρινε ότι δεν προέκυψε από τα στοιχεία που ετέθησαν ενώπιόν του, η λήψη μέτρων για έναρξη έρευνας και ούτε δόθηκαν πληροφορίες για τυχόν προσπάθειες εντοπισμού και ανάκρισης των θυμάτων.³¹⁰ Το ΕΔΔΑ αξιολόγησε σε αυτό το σημείο, την ευθύνη του Κράτους και εισηγήθηκε τον τρόπο με τον οποίον θα μπορούσαν να δράσουν οι κρατικές αρχές, εφόσον ήδη είχαν ενημερωθεί για την έναρξη της ποινικής διαδικασίας στη Βοσνία και Ερζεγοβίνη. Συγκεκριμένα, οι αρμόδιες αρχές θα μπορούσαν να αποστείλουν αίτηση νομικής αρωγής, για τον εντοπισμό των θυμάτων και συνάμα να καταβληθούν προσπάθειες

---

³⁰⁶ *Ibid*, παρ. 200.

³⁰⁷ *Ibid*, παρ. 197, 198, *Supra* n. 297.

³⁰⁸ *Ibid*.

³⁰⁹ *Supra* n. 276, παρ. 201.

³¹⁰ *Supra* n. 276, παρ. 206.

εντοπισμού των φερόμενων δραστών.³¹¹ Όπως και στην υπόθεση *Rantsev*,³¹² διακρίνεται και σε αυτή την υπόθεση, η ανάγκη για συνεργασία μεταξύ των κρατών όταν πρόκειται για ζητήματα εμπορίας προσώπων. Το αδίκημα της εμπορίας προσώπων, σπάνια αφορά το έδαφος ενός μόνο κράτους, εξαιτίας και του διασυνοριακού του χαρακτήρα.³¹³ Εν κατακλείδι, δεν αρκεί η διερεύνηση από τις αρχές, για πιθανή διάπραξη του αδικήματος της εμπορίας προσώπων εντός του εδάφους του, αλλά ως μέρος της γενικής υποχρέωσης για διεξαγωγή αποτελεσματικής έρευνας, στα κράτη ανατίθεται και η διεκπεραίωση συνεργασίας.³¹⁴

Επίλογος

Αν και η εμπορία προσώπων, όπως και οι διάφορες πράξεις εκμετάλλευσης που επισυμβαίνουν στο πλαίσιο της, δεν είναι κάτι καινούργιο, το ΕΔΔΑ πρόσφατα ήρθε αντιμέτωπο με υποθέσεις εμπορίας και κλήθηκε να απαντήσει σε καίρια ζητήματα σχετικά με αυτή τη μορφή δουλείας. Η υπόθεση *Rantsev*, έδωσε το έναυσμα για έναν νέο κύκλο προσφυγών του ΕΔΔΑ, αλλά συνάμα, αναγέννησε την ελπίδα σε όλους εκείνους τους ανθρώπους που διατρέχουν αυξημένο κίνδυνο να μετατραπούν σε θύματα εμπορίας προσώπων ή έχουν ήδη υποστεί τη λαίλαπα αυτού του φαινομένου. Παράλληλα, οι επισημάνσεις του Δικαστηρίου για την ευθύνη των κρατών, κατέδειξε ένα πολύ σοβαρό πρόβλημα: την αδράνεια των αρχών να δράσουν εγκαίρως και να εξασφαλίσουν με κάθε μέσο και χωρίς υπερβολικές καθυστερήσεις, την προστασία των ατόμων από παραβιάσεις του Άρθρου 4.

Η εμπορία προσώπων, που συνήθως λαμβάνει τη μορφή της σεξουαλικής εκμετάλλευσης και άλλοτε της εργασιακής εκμετάλλευσης, επηρεάζει-όπως θα ήταν και αναμενόμενο-περισσότερο τα άτομα που προέρχονται από ευάλωτες ομάδες και που δεν έχουν τα μέσα να ξεφύγουν από τη συνεχή κατάσταση εκμετάλλευσης τους. Άλλες φορές, τα θύματα εμπορίας δεν έχουν άλλη επιλογή και βιώνοντας μια ασταμάτητη ψυχολογική ή/και σωματική καταπίεση, αναγκάζονται να υπομείνουν, παραδείγματος χάριν, τους εξευτελιστικούς όρους εργασίας (όπως, λόγου χάριν, στην υπόθεση *Chowdury*). Με τις συνθήκες ανέχειας, κοινωνικοοικονομικής

---

³¹¹ *Ibid*, παρ. 206-207.

³¹² *Supra* n. 21, παρ. 289.

³¹³ *Supra* n. 297.

³¹⁴ *Supra* n. 276, παρ. 191.

κρίσης, τη μη άμεση πρόσβαση σε εκπαίδευση και ιατρική φροντίδα, τις ανισότητες, τη διαφθορά και τις συνθήκες παγκοσμιοποίησης, το πρόβλημα έχει αρχίσει να οξύνεται επικίνδυνα και να χρήζει δραστηκής αντιμετώπισης.

Τα κράτη καλούνται να διαφυλάξουν την προστασία του δικαιώματος στο Άρθρο 4 και να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις του διασυνωριακού αυτού εγκλήματος. Οι αρχές έχουν την υποχρέωση να στηρίζουν επαρκώς τα πρόσωπα που προέρχονται από ευάλωτες πληθυσμιακές ομάδες, όπως και να παρέχουν επαρκείς εγγυήσεις για την προστασία δυνητικών θυμάτων. Ιδιαίτερα σε περιπτώσεις στις οποίες είχε επιστηθεί η προσοχή των αρμόδιων αρχών για ύπαρξη εκμετάλλευσης εις βάρος άλλων προσώπων και εντούτοις δε λήφθηκε κανένα μέτρο, το ΕΔΔΑ καταδίκασε αυτές τις συμπεριφορές οι οποίες εντείνουν την αναπαραγωγή των πρακτικών εμπορίας. Το κράτος όχι μόνο οφείλει να απέχει από πράξεις που συνιστούν παραβίαση του Άρθρου 4, αλλά θα πρέπει συγχρόνως, να δρα με γνώμονα την προστασία αυτού του θεμελιώδους δικαιώματος και να προβαίνει σε ενέργειες που εξυπηρετούν την πρόληψη, προστασία των θυμάτων, ταυτοποίηση και δίωξη των υπαιτίων, και τη συνεργασία-όπου απαιτείται-με τις αρμόδιες αρχές άλλων κρατών.

Πηγές

Βιβλιογραφία

- Allain J. ‘Genealogies in human trafficking and slavery’ στο: Ryszard Piotrowicz, Conny Rijken και Baerbel Heide Uhl (επιμ.), *Routledge Handbook of Human Trafficking* (Routledge, 2018).
- Borg Jansson D. *Modern Slavery: A Comparative Study of the Definition of Trafficking in Persons* (Brill Nijhoff, 2015).
- Bales K. *Disposable People: New Slavery in the Global Economy* (University of California Press, 1999).
- Dijk van P., Hoof van F., Rijn van A. και Zwaak L. (επιμ.), *Theory and Practice of the European Convention of Human Rights* (4η έκδοση, Intersentia, 2006).
- Greer S. *The European Convention on Human Rights (Achievements, Problems and Prospects)* (Cambridge University Press, 2006).
- Harris D., O’ Boyle M. και Warbrick O. (επιμ.), *Law of the European Convention on Human Rights* (3η έκδοση, Oxford University Press, 2014).
- Harris D., O’ Boyle M. και Warbrick O. (επιμ.), *Law of the European Convention on Human Rights* (4η έκδοση, Oxford University Press, 2018).
- Hua J. *Trafficking women’s human rights* (University of Minnesota Press, 2011).
- Reid, K. *A practitioner’s guide to the European convention on human rights* (5η έκδοση, Sweet & Maxell, 2015).
- Stoyanova V. *Human Trafficking and Slavery Reconsidered* (Cambridge University Press, 2017).
- Stoyanova V. ‘European Court of Human Rights and the Right Not to Be Subjected to Slavery, Servitude, Forced Labor, and Human Trafficking’ στο: John Winterdyk and Jackie Jones (επιμ.), *The Palgrave International Handbook of Human Trafficking* (Palgrave Macmillan, 2020).
- Rodriguez Rios J. ‘Victims of Trafficking and Smuggling of Migrants in International and European Law’ στο: Francesca Ippolito and Sara Iglesias Sánchez *Protecting Vulnerable groups: The European Human Rights Framework* (Hart Publishing, 2017).

- Roth V. *Defining Human Trafficking and Identifying Its Victims: A Study on the Impact and Future Challenges of International, European and Finnish Legal Responses to Prostitution-Related Trafficking in Human Beings* (Martinus Nijhoff Publishers, 2012).
- White G.A. Robin και Overy C. (επιμ.), *The European Convention on Human Rights* (4η έκδοση, Oxford University Press, 2006).
- White G.A. Robin και Overy C. (επιμ.), *The European Convention on Human Rights* (5η έκδοση, Oxford University Press, 2010).
- Ακτύπης Σ.-Η. ‘Άρθρο 2:Το δικαίωμα στη ζωή’ στο: Λίνος-Αλέξανδρος Σισιλιάνος (επιμ.), *Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) – Ερμηνεία κατ’ άρθρο* (2η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, 2017).
- Κυριαζή Τ. *Εμπορία ανθρώπων. Διεθνές και ευρωπαϊκό δίκαιο προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου* (Νομική Βιβλιοθήκη, 2018).
- Μαγγανάς Α., Χρυσανθάκης Χ., Βανδώρος Δ. και Καρατζά Λ. (επιμ.) *Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Νομολογία & Ερμηνευτικά Σχόλια* (3η έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, 2011).
- Νάσκου-Περράκη Π. *Δικαιώματα του Ανθρώπου-Παγκόσμια και περιφερειακή προστασία (Θεωρία-Νομολογία)* (Εκδόσεις Σάκκουλα, 2016).
- Παρασκευά Κ. *Κυπριακό Συνταγματικό Δίκαιο: Θεμελιώδη Δικαιώματα & Ελευθερίες* (Νομική Βιβλιοθήκη, 2015).

Αρθρογραφία

- Allain J. ‘Rantsev v Cyprus and Russia: The European Court of Human Rights and Trafficking as Slavery’ (2010) Volume 10 Issue 3 Human Rights Law Review.
- Chuang A. J. ‘Exploitation creep and the unmaking of human trafficking law’ (2014) Volume 108 Issue 4 The American Journal of International Law.
- Cullen H. ‘Siliadin v France: Positive Obligations under Article 4 of the European Convention on Human Rights’ Volume 6 Issue Human Rights Law Review.
- Emke-Poulopoulos I. ‘Trafficking in Women and Children: Greece, a country of destination and transit’ (Institute for the Study of the Greek Economy, 2001).

- Pati R. ‘States’ positive obligations with respect to human trafficking: the European Court of Human Rights breaks new ground in *Rantsev v. Cyprus & Russia*’ (2011) Volume 29 No. 1 Boston University International Law Journal.
- Raimondy G. ‘Debate Following the Presentation by Luzius Wildhaber – The Old Court, the New Court and Paul Mahoney’ (2016) Volume 36 Human Rights Law Journal.
- Stoyanova V. ‘Article 4 of the ECHR and the obligation of criminalising slavery, servitude, forced labour and human trafficking’ (2014) Volume 3 Issue 2 Cambridge Journal of International Comparative Law.
- Stoyanova V. ‘Chowdury and Others v. Greece: Further Integration of the Positive Obligations under Article 4 of the ECHR and the CoE Convention on Action against Human Trafficking’ (2017) διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <https://strasbourgobservers.com/2017/04/28/chowdury-and-others-v-greece-further-integration-of-the-positive-obligations-under-article-4-of-the-echr-and-the-coe-convention-on-action-against-human-trafficking/> [πρόσβαση στις 18 Νοεμβρίου 2021].
- Stoyanova V. ‘Dancing on the Borders of Article 4: Human Trafficking and the European Court of Human Rights in the *Rantsev* case’ (2012) Volume 30 Issue 2 Netherlands Quarterly of Human Rights.
- Stoyanova V. ‘Irregular Migrants and the Prohibition of Slavery, Servitude, Forced Labour & Human Trafficking under Article 4 of the ECHR’ (2017) διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <https://www.ejiltalk.org/irregular-migrants-and-the-prohibition-of-slavery-servitude-forced-labour-human-trafficking-under-article-4-of-the-echr/> [πρόσβαση στις 15 Νοεμβρίου 2021].
- Stoyanova V. ‘L.E. v. Greece: Human Trafficking and the States’ Positive Obligations under the ECHR’ (2016) Volume 3 European Human Rights Law Review.
- Stoyanova V. ‘Sweet Taste with Bitter Roots-Forced Labour and *Chowdury and Others v Greece*’ (2018) Volume 1 European Human Rights Law Review.
- Trajer J. ‘Hidden in plain sight: failure to investigate allegations of abuse on public construction projects in *Zoletic and Others v. Azerbaijan*’ (2021) διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: <https://strasbourgobservers.com/2021/11/18/hidden-in-plain-sight-failure-to-investigate-allegations-of-abuse-on-public-construction-projects-in-zoletic-and-others-v-azerbaijan/> [πρόσβαση 3 Δεκεμβρίου 2021].

- Vijayarasa R. και Villarino y Jose-Miguel B. ‘Modern-Day Slavery? A Judicial Catchall for Trafficking, Slavery and Labour Exploitation: A Critique of Tang and Rantsev’ (2012) Volume 8 Journal of International Law and International Relations.
- Κυριαζή Τ. ‘ΕΔΔΑ, Υπόθεση Rantsev κατά Κύπρου & Ρωσίας Απόφαση της 7.1.2010 [Απαγόρευση δουλείας, ειλωτείας και καταναγκαστικής εργασίας - Υποχρεώσεις κρατών]’ (2010) Τεύχος 5 Ποινική Δικαιοσύνη.
- Κυριαζή Τ. ‘Εμπορία ανθρώπων - Υπόθεση «Μανωλάδα». ΕΔΔΑ προσφ. αρ. 21884/15 απόφ. της 30.3.2017 υπόθ. Chowdury κ.λπ. κατά Ελλάδας’ (2017) Τεύχος 5 Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου.
- Τζιβάρας Π. Ι. ‘Το έγκλημα της σωματεμπορίας στην Κυπριακή Δημοκρατία’ (2016) Τεύχος 10 Ποινική Δικαιοσύνη.

Νομοθεσία

- Διεθνή Σύμβαση κατά της Δουλείας του 1926.
- Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.
- Οδηγία 2011/36/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 5ης Απριλίου 2011 για την πρόληψη και την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων και για την προστασία των θυμάτων της, καθώς και για την αντικατάσταση της απόφασης-πλαίσιο 2002/629/ΔΕΥ του Συμβουλίου.
- Νόμος 3064/2012.
- Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη.
- Πρωτόκολλο για την Αποτροπή, την Καταστολή και την Τιμωρία της Παράνομης Διακίνησης Προσώπων με σκοπό τη Σεξουαλική και Οικονομική Εκμετάλλευση, ιδιαίτερα Γυναικών και Παιδιών.
- Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Καταπολέμηση της Εμπορίας Ανθρώπων.
- Σύμβασης αριθ. 29 της ΔΟΕ (2008).
- Συμπληρωματική Σύμβαση του 1956 για την Κατάργηση της Δουλείας, του Δουλεμπορίου και Θεσμών και Πρακτικών παρόμοιων με τη δουλεία

Άλλου είδους πηγές

- ‘Global Report on Trafficking in Persons 2020’ (2020) UNODC.
- ‘Guide on Article 4 of the European Convention on Human Rights. Prohibition of slavery and forced labour’ (2021) Council of Europe/European Court of Human Rights.
- International Amnesty, ‘Greece: Despair pervades camps after 33 migrant workers shot in Manolada’ (2013) διαθέσιμο στην ιστοσελίδα:
<https://www.amnesty.org/en/latest/news/2013/04/greece-despair-pervades-camps-after-33-migrant-workers-shot-in-manolada/> [πρόσβαση στις 18 Νοεμβρίου 2021].
- ‘Report from the Commission to the European Parliament and Council-Third report on the progress made in the fight against trafficking in human beings (2020) as required under Article 20 of Directive 2011/36/EU on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims’ (2020) European Commission.
- ‘Survey guidelines to estimate forced labour of adults and children’ (2012) Διεθνής Οργανισμός Εμπορίας.
- ‘Ανακοίνωση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών σχετικά με τη στρατηγική της ΕΕ για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων 2021-2015’ (2021) Ευρωπαϊκή Επιτροπή.
- ‘Οδηγός για το χειρισμό περιπτώσεων εμπορίας προσώπων-Εθνικός Μηχανισμός Αναφοράς’ (2004) Υπουργείο Εσωτερικών-Κυπριακή Δημοκρατία.

Κατάλογος αποφάσεων

ΕΔΔΑ

- *Abakarova v. Ρωσίας* Αίτ. Αρ. 16664/07 (ΕΔΔΑ, 15 Οκτωβρίου 2015).
- *Chowdury κ.ά. v. Ελλάδα*ς Αίτ. Αρ. 21884/15 (30 Μαρτίου 2017).
- *C.N. v. Ηνωμένου Βασιλείου* Αίτ. Αρ. 4239/08 (13 Νοεμβρίου 2012).
- *C.N. και V. v. Γαλλίας* Αίτ. Αρ. 67724/09 (11 Οκτωβρίου 2012).
- *Güleç v. Τουρκίας* Αίτ. Αρ. 21593/93 (27 Ιουλίου 1998).
- *L.E. v. Ελλάδα*ς Αίτ. Αρ. 71545/12 (21 Ιανουαρίου 2016).
- *Oğur v. Τουρκίας* Αίτ. Αρ. 21594/93 (20 Μαΐου 1999).
- *Rantsev v. Κύπρου και Ρωσίας* Αίτ. Αρ. 25965/04 (7 Ιανουαρίου 2010).
- *S.M. v. Κροατίας* Αίτ. Αρ. 60561/04 (25 Ιουνίου 2018).
- *Siliadin v. Γαλλίας* Αίτ. Αρ. 73316/01 (26 Ιουλίου 2005).
- *Soering v. Ηνωμένου Βασιλείου* Αίτ. Αρ. 14038/88 (7 Ιουλίου 1989).
- *T.I. v. Ελλάδα*ς Αίτ. Αρ. 40311/10 (18 Ιουλίου 2019).
- *Ülifer v. Τουρκίας* Αίτ. Αρ. 23038/07 (05 Ιουνίου 2012).
- *Van der Musselle v. Βελγίου* Αίτ. Αρ. 8919/80 (23 Νοεμβρίου 1983).
- *Zoletic κ.ά. v. Αζερμπαϊτζάν* Αίτ. Αρ. 20116/12 (7 Οκτωβρίου 2021).
- *Κύπρος v. Τουρκίας* Αίτ. Αρ. 25781/94 (10 Μαΐου 2001).

Εθνικά δικαστήρια

- Αίτ. Αρ. 3134/67, 3172/67 και 3188-3206/67, *Twenty-one detainees v. Federal Republic of Germany* (1968), Απόφαση ημερομηνίας 6 Απριλίου 1968.